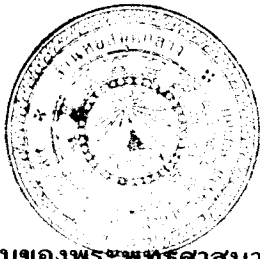

ศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมของพระพุทธศาสนาในวรรณกรรมอีสานเรื่อง สังข์ศิลป์ชัย

พระครูธรรมสารสุนนท์ (คำพัน ญาณวีโร)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชา พระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๔๗

(ลิขสิทธิ์นี้เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

ศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมของพระพุทธศาสนาในวรรณกรรมอีสานเรื่อง สังข์ศิลป์ชัย

พระครูธรรมสารสุเมตต์ (คำพันธ์ ญาณวีโร)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชา พระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๗

(ลิขสิทธิ์นี้เป็นของมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

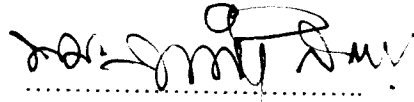
AN ANALYTICAL STUDY OF BUDDHIST DOCTRINES IN
THE ISARN LITERATURE, SANGSINCHAI STORY

PHRAKRU THAMMASARNSUMON (Khampan Nanaviro)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for The Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)
Graduate school
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand.

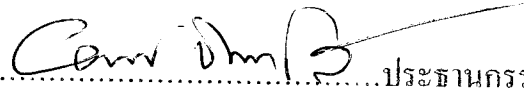

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

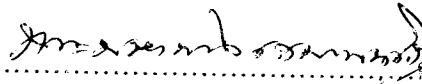

(พระมหาสมจินต์ สมมาปญโญ)

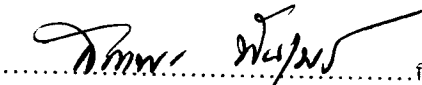
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์..... .....ประธานกรรมการ

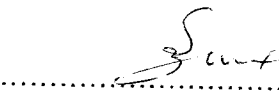
(พระมหาหรรษา ธมฺมหาโส)

.....กรรมการ

(พระมหาบาง เขมานนฺโท)

.....กรรมการ

(รศ.สถาพร พันธุ์มณี)

.....กรรมการ

(รศ.อุดม บัวศรี)

.....กรรมการ

(ดร.ประยูร แสงไธ)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์	พระมหาบาง	เขมานนฺโท	ประธานกรรมการ
	รศ. อุดม	บัวศรี	กรรมการ
	ดร. ประยูร	แสงไธ	กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์ : ศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมของพระพุทธศาสนาในวรรณกรรมอีสานเรื่องสังข์ศิลป์ชัย

ผู้วิจัย : พระครูธรรมสารสุนนท์

ชื่อปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระมหาบาง เขมานนุโท ป.ธ. ๕ ,B.A, M.A., Ph.D. (philosophy)

: รศ.อุดม บัวศรี ป.ธ. ๗ พธ.บ., M.A., (philosophy)

: ดร.ประยูร แสงใส ป.ธ. ๔ พธ.บ., M.A., P.G. Dip.in Journalism.

Ph.D. (Education)

สำเร็จการศึกษา : ๒๓ / มิถุนายน / ๒๕๕๙

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัย โดยศึกษาวิเคราะห์ หลักคำสอนของพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยและวิเคราะห์วิธีการที่นักกวีนำพุทธธรรมมาใช้ในวรรณกรรมสังข์ศิลป์ชัย ตลอดจนอิทธิพลของวรรณกรรมที่มีต่อสังคมอีสาน และผลการศึกษาพบว่า

ด้านวิธีการที่นักกวีนำหลักพุทธธรรมมาใช้ในวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยโดยใช้หลักธรรมผ่านตัวละครเป็นผู้เล่าอธิบายหลักธรรมสอดแทรกเพื่อชี้ให้เห็นแนวทางปฏิบัติเพื่อผลของการปฏิบัติตลอดทั้งผลของการที่ไม่ปฏิบัติตาม

ด้านหลักพุทธธรรมเกี่ยวกับคุณธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยนั้นมีคุณธรรมทางด้านการแสดงความเคารพต่อกัน การบำเพ็ญเพียร การเสียสละและความสันโดษส่วนที่เกี่ยวกับจริยธรรมที่ปรากฏนั้นมีความกตัญญู ความรักความเมตตา ทศพิธราชธรรม ศีลธรรมและกัลยาณมิตรที่ให้อภัยคนหรือไม่ควรคบ

ด้านอิทธิพลของวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยที่มีต่อสังคมอีสานนั้นมีอิทธิพลต่อชีวิตในการดำเนินชีวิต อิทธิพลต่อความเชื่อเรื่องบุญ - บาป การเวียนว่ายตายเกิด ความเชื่อว่าเมื่อทำบุญแล้วจะได้เกิดในสวรรค์และได้พบพระนิพพานในอนาคต และเนื้อหายังมีการบรรยายถึงการละเล่นการแสดงตามธรรมเนียมประเพณีในโอกาสต่าง ๆ และมีลักษณะที่แสดงให้เห็นโลกทัศน์เกี่ยวกับมนุษย์ที่มีค่อมมนุษย์ในเรื่องครอบครัว เครือญาติ เกี่ยวกับมนุษย์ที่มีต่อธรรมชาติในเรื่องการดำรงชีวิตอยู่กับธรรมชาติอย่างสมดุลเกี่ยวกับมนุษย์ที่มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติในเรื่องความเชื่อไสยศาสตร์ การเสี่ยงโชค ความช่วยเหลือจากภูตผี สำหรับลักษณะของหลักธรรมที่ปรากฏนั้นมีการแสดงผลของหลักธรรมเกี่ยวกับเรื่องกรรม อริยสัจ ความประมาท ความกตัญญู อกุศลมูล และนิพพาน

Thesis Title : An Analytical Study of Buddhist Doctrines in the
Isarn Literature, Sangsinchai Story

Researcher : Phrakrudhammasarsumondha (Kamphan Nanaviro)

Thesis Supervisory Committee : Phramaha Bang Khemanandho
Pali V, B.A, M.A.Ph.D (Phil)
: Assoc..Prof. Udom Buasri Pali VII, B.A, M.A (Phil)
: Dr. Prayoon Saengsai Pali IV, B.A M.A. (in Ed),
P.G. Dip.in Journalism, Ph.D (Education)

Data of Graduation : MARCH 23 / 2006

ABSTRACT

The purpose of this research was to study analytically Sangsinchai literature focusing on the analysis of Buddhist doctrines in the Sangsinchai story. The research comprised of an analytical study on the poetry method which brought Buddhaddhamma for applying in Sangsinchai literature, including the influence of literature towards Isarn society.

The result of the study found that method-wise, the poetry brought Buddha dhamma for applying in the Sangsinchai literature by using the caste of a play (drama) for telling (narrating) Dhamma principles to indicate the way of practice or the result of practice and non – practice.

As regards Dhamma principles the virtue in the Sangsinchai literature has such virtues like: to pay respect to each other, diligence, sense of sacrifice, solitude, etc.

The virtues reflected in the Sangsinchai story were gratefulness, loving kindness, Rajadhamma (Virtues of a ruler) morality and friendship which taught us to associate well with others.

As regards influence of Sangsinchai Literature on Isarn society, it has influence on Heetsibsong (the 12 month traditions) in the way of life of Isarn (Northeast) people. It has influenced the belief on merit – making and sin, rebirth and the belief that after merit making the doer will go to heaven and attain Nibbana (Nivarna) in the future.

The characters of Sangsinchai story have narration style of traditional play on various occasions. It has characters to show the world view of man to man in family, kinship, man to nature in living a harmonious co – existence with nature, man to supernature, belief in black magic, fortune, help from ghosts, etc.

The characteristics of Dhamma that appeared reflect the results of the truth on Kamma, the noble truth, carelessness, gratefulness, the roots of bad actions and Nibbana.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้ สำเร็จลงได้ด้วยความช่วยเหลือจากบุคคล หน่วยงาน สถาบัน และอีกหลายฝ่าย ผู้วิจัยขออนุเคราะห์นามเพื่อแสดงความขอบพระคุณและขอบคุณดังนี้

พระเดชพระคุณพระเทพวงศาจารย์ (คุณ ขนฺติโก ป.ธ.๔) เจ้าอาวาสวัดหนองแขวง ผู้ให้ชีวิตความเป็นอยู่และให้โอกาสในการศึกษาพร้อมทั้งคณะผู้บริหารและผู้ร่วมงานในวัดทุกฝ่ายจนผู้ศึกษาวิจัยได้รับความสำเร็จมาเป็นลำดับจึงขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

พระมหาบาง เขมานนฺโท ประธานที่ปรึกษา รองศาสตราจารย์อุดม บัวศรี และดร. ประยูร แสงใส กรรมการที่ปรึกษา ซึ่งท่านทั้งสามได้ให้คำปรึกษาแนะนำแนวทางและแนวคิดในการทำวิทยานิพนธ์จนกระทั่งสำเร็จลุล่วงลงด้วยดี จึงขอขอบพระคุณท่านทั้งสามเป็นอย่างยิ่ง

ขอขอบพระคุณพระครูปริยัตวิริกิจ (ประจัน จันเคียบ) รองศาสตราจารย์ ดร.เอกนัท จารุเมธิชน ที่ได้แนะนำแนวคิดเกี่ยวกับวรรณกรรมและอาจารย์พุทธชาติ คำสำโรง ที่มีส่วนชี้แนะในการทำวิทยานิพนธ์ครั้งนี้ และขอขอบพระคุณเจ้าอธิการวสันต์ มหาปัญญา เจ้าอาวาสวัดไชยศรี ในการให้ข้อมูลเพื่อทำวิทยานิพนธ์ ในครั้งนี้ เป็นอย่างยิ่ง

คุณโยมน้ำวิศิษฐ์ – คุณน่านุญหลาย วงศ์แหวน ที่ได้ถวายพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๑๕ เพื่อศึกษาค้นคว้าวิจัยเกี่ยวกับหลักคุณธรรมและจริยธรรม จึงขออนุโมทนาขอบคุณท่านทั้งสองเป็นอย่างสูง ในการทำภาพของภาคผนวก ผู้วิจัยได้รับการช่วยเหลือจากพระอธิชาติ อภิชาติ (ศรีวงษ์ศา) ที่ช่วยจัดพิมพ์ จึงขอขอบคุณและอนุโมทนาในความมีจิตศรัทธาของญาติโยมชาวคุ้มวัดหนองแขวงตลอดจนชาวหมู่บ้านพิมานธานีทุกท่านที่ถวายข้าว น้ำโภชนาหารให้กำลังกายให้กำลังใจ จนทำให้งานวิทยานิพนธ์นี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี และขอกราบขอบพระคุณพระอุปัชฌาย์อาจารย์ และอนุโมทนาขอบคุณ บิคา มารดา ผู้ให้ชีวิตให้ความรู้เบื้องต้นในการดำเนินชีวิต

หากความดีงามที่มีอยู่ในงานวิทยานิพนธ์นี้ก็ขอมอบให้เป็นความดีงามของทุก ๆ ท่านที่มีอุปการคุณ และขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัยจงได้อำนวยพรให้ทุก ๆ ท่านจงประสบแต่ความสุข ความเจริญโดยทั่วกันตลอดไป

พระครูธรรมสารสุเมธ (คำพัน ญาณวีโร)

16 มีนาคม 2549

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	(ก)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(ข)
กิตติกรรมประกาศ	(ง)
สารบัญ	(จ)
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	(ช)
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ กำจำกัดความของคำที่ใช้ในการวิจัย	๓
๑.๔ บททวน เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๓
๑.๕ ขอบเขตของการวิจัย	๕
๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย	๕
๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๕
บทที่ ๒ ประวัติและความเป็นมาของวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัย	๑๐
๒.๑ ประวัติเรื่องสังข์ศิลป์ชัย	๑๐
๒.๒ เนื้อเรื่องสังข์ศิลป์ชัยโดยย่อ ฉบับนายปรีชา พินทอง	๒๐
๒.๓ วิธีการที่นักกวีนำพุทธธรรมมาใช้ในวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัย	๒๔
๒.๔ วิธีนำหลักพุทธธรรมมาใช้โดยผ่านตัวละคร	๒๔
๒.๕ วิธีนำหลักพุทธธรรมมาสอดแทรกโดยตัวกวีเป็นผู้เล่า	๒๘
บทที่ ๓ หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัย	๓๐
๓.๑ วิเคราะห์หลักพุทธธรรมเกี่ยวกับคุณธรรม	๓๐
๓.๑.๑ ด้านการแสดงความเคารพ	๓๐
๓.๑.๒ ด้านการบำเพ็ญเพียร	๓๓
๓.๑.๓ ด้านการเสียสละ	๓๕
๓.๑.๔ ด้านความสันโดษ	๓๗

เรื่อง	หน้า
๓.๒ วิเคราะห์หลักพุทธธรรมเกี่ยวกับจริยธรรม	๓๕
๓.๒.๑ ด้านความกตัญญู	๔๐
๓.๒.๒ ด้านความรักความเมตตา	๔๒
๓.๒.๓ ด้านทศพิธราชธรรม	๔๓
๓.๒.๔ ด้านกัลยาณมิตร	๔๗
บทที่ ๔ อิทธิพลของวรรณกรรมสังข์ศิลป์ชัย	๕๑
๓.๑ อิทธิพลของวรรณกรรมสังข์ศิลป์ชัยที่มีต่อสังคมอีสาน	๕๑
๓.๒ การแสดงการละเล่นที่ปรากฏในเรื่องสังข์ศิลป์ชัย	๕๗
๓.๓ โลกทัศน์ในเรื่องสังข์ศิลป์ชัย	๖๑
๓.๔ โลกทัศน์ที่มนุษย์มีต่อมนุษย์	๖๓
๓.๕ โลกทัศน์ที่มีต่อธรรมชาติ	๖๐
๓.๖ โลกทัศน์ที่มนุษย์มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ	๗๒
๓.๗ ธรรมะที่ปรากฏในแต่ละตอนของเรื่องสังข์ศิลป์ชัย	๗๖
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	๘๖
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๘๖
๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย	๘๘
๕.๓ ข้อเสนอแนะ	๘๕
บรรณานุกรม	๙๐
ภาคผนวก	๙๔
ประวัติผู้วิจัย	๑๑๓

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

อักษรย่อชื่อคัมภีร์ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ใช้อ้างอิงจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พุทธศักราช ๒๕๓๕

พระไตรปิฎก

พระสุตตันตปิฎก

- ที.ม. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค (ภาษาไทย)
 ม.ม. (ไทย) = สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ (ภาษาไทย)
 ม.อุ. (ไทย) = สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปรปัณณาสก์ (ภาษาไทย)
 ส.ม. (ไทย) = สุตตันตปิฎก สังยุตตรนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ (ภาษาไทย)
 อง.ทุก. (ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต (ภาษาไทย)
 อง.ติก. (ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต (ภาษาไทย)
 อง.จตุกก. (ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต (ภาษาไทย)
 อง.สคกก. (ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย สคกกนิบาต (ภาษาไทย)
 ขุ.สุ. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย สุตตนีบาต (ภาษาไทย)
 ขุ.ชา. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ชาดก (ภาษาไทย)

อรรถกถา

- ขุ.อรรถ. (ไทย) = ขุททกนิกาย อรรถกถา อรรถกถา (ภาษาไทย)
 มงคล. (ไทย) = มงคลกถาปิณี (แปลไทย)

วิธีอ่าน เช่น

๑. พระไตรปิฎก อ้าง เล่ม/ข้อ/หน้า ตามลำดับ ตัวอย่างเช่น ม.ม. ๑๓/๕๖/๕๕ หมายถึง สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่มที่ ๑๓ ข้อที่ ๕๖ หน้าที่ ๕๕
๒. อรรถกถา อ้างเล่ม/หน้า ตัวอย่างเช่น ขุ.อรรถ. ๑/๑๓๓ หมายถึง ขุททกนิกาย อรรถกถา อรรถกถา เล่ม ๑ หน้าที่ ๑๓๓

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พระพุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้ามาสู่ดินแดนสุวรรณภูมิ เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๑๘ หลังจากเสร็จสิ้นการสังคายนาครั้งที่ ๓ แล้ว พระเจ้าอโศกมหาราชได้ส่งพระสงฆ์ไปประกาศพระศาสนาในดินแดนต่างๆ รวม ๕ สายนั้น พระโสณะ และพระอุตตระเป็นสายหนึ่ง (คัมภีร์สมันตปาสาทิกา อรรถกถาแห่งพระวินัยปิฎกนับเป็นสายที่ ๘ แต่คัมภีร์ศาสนวงศ์นับย้อนเป็นสายที่ นำพระพุทธศาสนาไปประดิษฐานในอาณาจักรสุวรรณภูมิ ซึ่งสันนิษฐานกันว่าได้แก่ จังหวัดนครปฐม โดยมีโบราณสถานและโบราณวัตถุต่างๆ เช่น พระปฐมเจดีย์ เป็นต้น เป็นประจักษ์พยานอยู่จนบัดนี้ (พม่าว่า สุวรรณภูมิได้แก่ เมืองสะเทิมในพม่าตอนใต้)*

พระธรรมปิฎก^๑ (ประยูร ปยุตโต) ได้แบ่งยุคของความเป็นมาของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย ๔ ยุค คือ

๑. เกรวาทแบบสมัยอโศก ยุคนี้เริ่มจากการส่งสมณทูตออกไปเผยแผ่พระศาสนายังดินแดนสุวรรณภูมิ รวมได้ ๕ สาย

๒. ยุคมหายาน เริ่มจากการส่งสมณทูตออกประกาศศาสนาในเอเชียกลางหลังการสังคายนาครั้งที่ ๔ ของฝ่ายมหายาน ซึ่งอุปถัมภ์โดยพระเจ้ากนิษกะมหาราช เป็นเหตุให้พระพุทธศาสนาเข้าไปเผยแผ่ในประเทศจีน พระเจ้ากรุงจีนคือ มิ่งตี้ ได้ส่งทูตสันถวไมตรีมายังขุนหลวงเม้า กษัตริย์ไทยผู้ครองอาณาจักรอัยลาว คณะทูตได้นำพระพุทธศาสนาเข้ามาด้วยทำให้หัวเมืองทั้ง ๑๑ มีราษฎร ๕๑,๘๕๐ ครอบครัว หันมานับถือพระพุทธศาสนาเป็นครั้งแรก^๒

* พระธรรมปิฎก (ประยูร ปยุตโต), พระพุทธศาสนาในเอเชีย, (โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๐) หน้า ๑๕๓.

^๒ ปัจจุบันดำรงตำแหน่งเป็นพระราชาคณะชั้นเจ้าคณะรอง ที่พระพรหมคุณาภรณ์

^๓ พระธรรมปิฎก (ประยูร ปยุตโต), พระพุทธศาสนาในเอเชีย, หน้า ๑๔๔

๓. ยุคเถรวาทแบบพุททาม พ.ศ.๑๖๐๐ พระเจ้าอนุกรมหาราช หรืออินทรมังชอ กษัตริย์พุททามเรื่องอำนาจขึ้น ทรงปราบรามัญรวมพม่าเข้าได้ทั้งหมดแล้วแผ่อาณาเขตเข้ามาถึงอาณาจักรล้านนา ล้านช้าง จรดลพบุรี และทวารวดี พระเจ้าอนุกรม ทรงเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท เมื่ออาณาจักรพุททามแผ่เข้ามาครอบงำคนไทยในถิ่นนี้ ซึ่งนับถือพระพุทธศาสนาสืบ ๆ มาอยู่แล้ว ก็รับนับถือพระพุทธศาสนาแบบพุททามจนเจริญแพร่หลายทั่วไปในฝ่ายเหนือ^๓

๔. ยุคเถรวาทแบบลังกาวงศ์ พระพุทธศาสนาในยุคนี้ คือ แบบที่นับถือมาเป็นศาสนาประจำชาติไทยจนถึงปัจจุบัน

หลังจากพระพุทธศาสนาได้แพร่เข้ามาสู่สุวรรณภูมิแล้ว การเผยแผ่พระพุทธศาสนานั้น มีหลายรูปแบบ โดยเฉพาะรูปแบบของวรรณกรรมเป็นที่นิยมแพร่หลาย หมายถึงการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ได้อาศัยการสอดแทรกหลักคำสอนไว้ในวรรณกรรม

วรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยเป็นวรรณกรรมเรื่องหนึ่งที่ได้รับคามนิยมแพร่หลาย ซึ่งเป็นวรรณคดีพื้นฐานที่เคยเล่า หรือเล่นสนุกสนานกันมาแต่โบราณ^๔ นิทานเรื่องนี้เป็นนิทานที่มีความยาวมาก มีเหตุการณ์หลายอย่างเกิดขึ้นซับซ้อนคนอีสานรู้จักนิทานเรื่องนี้ในนาม “ท้าวสินไช” หรือ “สังข์ศิลป์ชัย” แม้จะหมายถึงนิทานเรื่องเดียวกันก็ตาม เรื่องสังข์ศิลป์ชัยนับว่าเป็นวรรณคดีเก่าแก่หลากหลายของอีสานเป็นวรรณคดีชั้นสูง ซึ่งจัดอยู่ในระดับคลาสสิกของอีสาน^๕

วรรณคดีเรื่อง สังข์ศิลป์ชัย ซึ่งจัดเป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่น จึงมีคุณค่าน่าศึกษาเพราะเป็นวรรณกรรมที่เผยแผ่พระพุทธศาสนาในรูปที่ให้ความเพลิดเพลินสนุกสนานให้ความรู้ทางด้านคุณธรรม ด้านจริยธรรมที่เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต

อนึ่งในชนบทอีสานนั้น มีการละเล่น เช่น หมอลำ หนังตะลุง และการเล่านิทานให้เด็ก ๆ ฟัง หรือแม้แต่พระที่เทศน์ให้โยมฟังตอนเย็นก็จะหยิบนิทานเรื่องใดเรื่องหนึ่งเป็นตัวอย่างในการดำเนินเรื่อง หรือบางทีก็เทศน์เป็นนิทานไปเลย เมื่อเทศน์จบแล้วผู้ฟังก็จะได้เรื่องเป็นตอน ๆ

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๖.

^๔ อุดม บัวศรี, วัฒนธรรมอีสาน, (ขอนแก่น : หจก. โรงพิมพ์ คลังนาวิทยา, ๒๕๔๖), หน้า ๕๕.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๓.

ไป อย่างน้อยตลอดพรรษาผู้มาฟังเทศน์ก็จะได้นิทานไปเรื่องหนึ่ง ในนิทานนั้นก็จะมามีคำสอนด้านจริยธรรมผสมอยู่ ทำให้ได้ฟังสิ่งที่ดีมีประโยชน์ และจำนำไปเล่าให้ลูกหลานฟังสืบทอดไปเป็นวิธีการเผยแผ่ธรรมอีกวิธีหนึ่ง ในบรรดานิทานเหล่านี้ มีนิทานเรื่องเดียวที่ปรากฏแพร่หลายที่สุด และมีอยู่ในทุกรายการ การละเล่น การแสดง การเทศน์ นั่นคือ “นิทานสังข์ศิลป์ชัย” แสดงให้เห็นว่านิทานเรื่องนี้ซึ่งปรากฏในรูปวรรณกรรม เป็นนิทานที่แพร่หลาย และโด่งดังมาก ถ้าเทียบกับนิทานภาคกลางก็น่าจะเท่ากับ เรื่องขุนช้างขุนแผน หรือรามเกียรติ์ ซึ่งพอจะอนุมานได้ว่าเนื้อหา และคติธรรมน่าจะปรากฏเป็นอรรถรยอยู่มากในวรรณกรรมเรื่องนี้

ด้วยเหตุดังกล่าวมา ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาวรรณกรรมเรื่องนี้โดยเน้นไปที่หลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัย

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัย
๒. เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัย
๓. เพื่อวิเคราะห์อิทธิพลของวรรณกรรมเรื่องนี้ที่มีต่อสังคมอีสาน

๑.๓ คำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย

วรรณคดี หมายถึง หนังสือที่ได้รับยกย่องว่าแต่งดี

วรรณกรรม หมายถึง สิ่งซึ่งเขียนขึ้นทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นรูปแบบใด หรือเพื่อความมุ่งหมายอย่างใด

พุทธธรรม หมายถึง คำสอนในทางพุทธศาสนาเรื่องใดเรื่องหนึ่ง

คุณธรรม หมายถึง สภาพคุณงามความดี

จริยธรรม หมายถึง หลักประพฤติปฏิบัติในพระพุทธศาสนาเถรวาท

สินไซ หมายถึง วรรณคดีอีสาน เรื่องสังข์ศิลป์ชัย

๑.๔ ทบทวนงานการวิจัยและเอกสารที่เกี่ยวข้อง

ก. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ประคอง เจริญจิตรกรรม ได้ศึกษาวรรณกรรมสังข์ศิลป์ชัยสำนวนอีสานเปรียบเทียบกับสำนวนภาคกลางในหนังสือวิทยานิพนธ์ของเขา พบว่า

๑. ลักษณะเนื้อหาสำนวนของทั้งสองภาคต่างกันแต่โครงเรื่องหรือแก่นเรื่องเหมือนกัน คือ เป็นเรื่องของ การพลัดพราก การผจญภัยและจบลงด้วยการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ

๒. ภาษาและรูปแบบฉันทลักษณ์ สำนวนอีสานเป็นภาษาถิ่นที่มีศัพท์โบราณอยู่มากมี ภาษาบาลี สันสกฤต และภาษาอื่น ๆ ปะปนอยู่บ้าง แต่ไม่ถึงกับทำให้ภาษาอีสานเสียเอกลักษณ์ ส่วนด้านฉันทลักษณ์นั้น แต่งเป็นโคลงสารหรือกลอนอ่าน

ผู้ศึกษาสรุปว่าวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัย เป็นวรรณกรรมชิ้นเอกของชาวอีสานมีคุณค่าดีเด่นทั้งเนื้อหาและวรรณศิลป์^๑

กัญญา บุรีรัตน์ ได้ศึกษาวรรณกรรมสังข์ศิลป์ชัยในแง่วิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์ โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะทราบผู้แต่ง สมัยที่แต่งที่มาของเรื่องสังข์ศิลป์ชัย

ผลการศึกษาพบว่า ผู้แต่งวรรณกรรมสังข์ศิลป์ชัย คือปางคำซึ่งน่าจะหมายถึงกษัตริย์หรือตำแหน่งผู้แต่งหนังสือในราชสำนัก ส่วนสมัยที่แต่งผู้วิจัยพบว่า แต่งในสมัยพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช (พ.ศ.๒๑๗๖ : ๒๒๔๑) เพราะเหตุการณ์ทางสังคมประกอบลักษณะร่วมทางฉันทลักษณ์และการพรรณนาก็สอดคล้องกับวรรณกรรมที่แต่งในสมัยเดียวกัน เกี่ยวกับที่มาของชื่อเดิมเชื่อว่ามาจากปัญญาสชาดก ผลการศึกษาพบว่าไม่มีสังข์ศิลป์ชัยในปัญญาสชาดก แต่มีเค้ามาจากประวัติศาสตร์ล้านช้าง สมัยมีข้อขัดแย้งภายในราชสำนักหลายยุคหลายสมัย แต่แอบอ้างเป็นชาดกเพื่อจุดมุ่งหมายในด้านการอบรมสั่งสอน^๒

วราภรณ์ ตูนา ได้ศึกษาโลกทัศน์ในวรรณกรรมอีสานเรื่องสังข์ศิลป์ชัย โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาโลกทัศน์ที่มนุษย์มีต่อมนุษย์ มนุษย์มีต่อธรรมชาติ และมนุษย์มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งผลการศึกษาสรุปได้ว่า

โลกทัศน์ที่มนุษย์มีต่อมนุษย์ จากการศึกษาพบว่า โลกทัศน์ที่มนุษย์มีต่อครอบครัว

โลกทัศน์ที่มนุษย์มีต่อสังคมพบว่า มนุษย์อยู่ร่วมกันเป็นสังคม มีการประกอบอาชีพ กสิกรรมเป็นต้น ส่วนการปกครองพบว่ามี ๒ แบบ คือ ระบบราชาธิปไตยกับระบบทูลนาธิปไตย

โลกทัศน์ที่มีมนุษย์มีต่อธรรมชาติ พบว่า มนุษย์มีความผูกพันกับธรรมชาติ ที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตอย่างแยกออกจากกันไม่ได้

^๑ อ้างในวราภรณ์ ตูนา, “โลกทัศน์ในวรรณกรรมอีสานเรื่อง สังข์ศิลป์ชัย”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร มหาบัณฑิต, (สาขาวิชาไทยคดี กลุ่มมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, พ.ศ.๒๕๕๓), หน้า ๑๒.

^๒ อ้างในวราภรณ์ ตูนา, “โลกทัศน์ในวรรณกรรมอีสานเรื่อง สังข์ศิลป์ชัย”, หน้า ๑๕.

โลกทัศน์ที่มนุษย์มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ พบว่า คติทางศาสนาพราหมณ์ พุทธศาสนา มนุษย์เชื่อว่าศาสนาเป็นศูนย์กลางในการสร้างชีวิต มนุษย์มีความเชื่อเรื่องกรรมในปัจจุบันส่งผลถึงผู้กระทำในทุกภพทุกชาติ เชื่อเรื่องชาตินี้ ชาติหน้า เรื่องความฝัน การทำนาย โชคลางภูติผี เทวดา^๕

พระมหาสมชัย สิริวัฒน (ศรีนอก) ได้ศึกษาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏอยู่ในบทเพลงลูกทุ่งไทย ผลการศึกษาพบว่า เพลงลูกทุ่งเป็นวรรณกรรมที่มีคุณค่า ด้านสาระเกี่ยวกับสังคม และวิถีชีวิตของชาวชนบทไทยสะท้อนให้เห็นความเชื่อโดยทั่วๆ ไปของสังคมไทย ซึ่งเป็นสังคมพุทธศาสนา เป็นสิ่งที่พบมากในเพลงลูกทุ่งความเชื่อในเรื่องบุญกรรมเรื่องชาติก่อน ชาติหน้า^๖

พระมหาประหยัด ปญญาวโร (สุนันท์) ได้ศึกษาจริยธรรมที่ปรากฏในลำกลอน ผลของการศึกษาพบว่า จริยธรรมที่ปรากฏในลำกลอน มี ๒ ลักษณะ คือ จริยธรรมด้านจารีตและจริยธรรมด้านหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา จริยธรรมด้านหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในลำกลอนพบว่า ลำกลอนจะกล่าวถึงคำสอนในเรื่องบุญกรรม การเวียนว่ายตายเกิด นรก สวรรค์ สິล ทาน พระศรีอริยเมตไตรย อบายมุข ความกตัญญู และไตรลักษณ์ (เน่นอนิจจตา)^๗

จากงานวิจัยที่มีผู้ศึกษาวิจัยตามที่ยกมาเป็นตัวอย่างข้างต้นนี้ ผู้วิจัยจะนำข้อมูลไปศึกษาวิจัยในบทต่อๆ ไป

^๕ วราภรณ์ ดุณา, “โลกทัศน์ในวรรณกรรมอีสานเรื่อง สังข์ศิลป์ชัย”, วิทยานิพนธ์ ศิลปะศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาวิชาไทยคดีศึกษา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม), พ.ศ. ๒๕๔๓. หน้า ๑๕๕ – ๑๕๗.

^๖ พระมหาสมชัย สิริวัฒน (ศรีนอก), “หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏอยู่ในเพลงลูกทุ่ง ไทย”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๓๗.

^๗ พระมหาประหยัด ปญญาวโร (สุนันท์), “จริยธรรมที่ปรากฏในลำกลอน” วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๒.

ข. เอกสารที่เกี่ยวข้องประเภทหนังสือ

ธวัช ปุณโณทก ได้เขียนสรุปเกี่ยวกับสินไชว่า สินไชปรากฏเป็นเรื่องหนึ่งในปัญญาสชาดก และเรื่องนี้ได้แพร่หลายในท้องถิ่นต่าง ๆ ของไทยมากในภาคเหนือเรียกว่า “สังข์ศิลป์ชัย” ภาคกลางเรียกว่า “สังข์ศิลป์ชัย” โครงเรื่องของเรื่องนี้ทุกท้องถิ่นเหมือนกัน ตั้งแต่สำนวนโวหารและภาษาท้องถิ่นเท่านั้น กวีอีสานได้นำโครงเรื่องมาประพันธ์ตามแบบฉันทลักษณ์ของท้องถิ่น ที่เรียกว่า กลอนลำหรือโคธสาร เพื่อใช้ในการอ่านในงานงันเฮือนคี่ จึงปรากฏว่าฉันทลักษณ์แพร่หลายมาก และเนื้อเรื่องของเรื่องสินไชนี้ ได้ติดอยู่ในความทรงจำของชาวอีสานอย่างมากและนิยมนำมาเล่าให้ลูกหลานฟังกัน^{๒๒}

จรัส พยัคฆราชศักดิ์ ได้วิเคราะห์เรื่องความเชื่อในวรรณกรรมเรื่อง “สังข์ศิลป์ชัย” พบว่า ความเชื่อในวรรณกรรมเอก เรื่องสังข์ศิลป์ชัย ประกอบไปด้วย ความเชื่อโชคลางสังหรณ์เชื่อเรื่องภูตผีวิญญาณ เชื่อในเรื่องเทพเจ้า เชื่อในกฎแห่งกรรม เช่นตัวเอกได้สร้างกรรมไว้ (กรรมดี) ในชาติที่แล้ว ถึงแม้จะถูกปองร้ายจากพวกมิชฌาทิภูตก็ตาม ผลแห่งการปองร้ายเหล่านั้นก็ไม่สามารถจะทำลายตัวเอกได้ ถึงแม้จะถูกรังแกก็มีเทพมาช่วยไว้ แต่อย่างไรก็ตามกวีมักจะอธิบายถึงอดีตชาติว่าที่ถูกปองร้ายเพราะอดีตกรรมที่เคยทำไว้และในขณะเดียวกันในอดีตกรรมได้สร้างกุศลกรรมไว้มาก การปองร้ายเหล่านั้น จึงไม่ประสบผลเพียงแต่ให้เกิดความสำคัญบ้างก็เป็นการชดใช้หนี้กรรม^{๒๓}

อุดม บัวศรี ได้อธิบายถึงวรรณกรรมของอีสานไว้ว่า “วรรณกรรม” ได้แก่งานที่เกี่ยวข้องกับหนังสือที่ชาวอีสานแต่งไว้ที่ถือว่ามีความคิด รวมทั้งกาพย์ กลอน โคลง และอื่น ๆ ที่แฝงอยู่ในคำผญา ภาษิต กลอนลำต่าง ๆ คนอีสานนิยมแต่งเรื่องราววรรณคดีของตนเองไว้มากและโยงเรื่องราวนิทานเหล่านั้นและท้ายสุดของวรรณคดีนั้น ๆ จะมีการสรุปหรือม้วนชาดกให้เห็นว่าใครในอดีตชาติได้กลับมาเกิดเป็นใครในปัจจุบัน เรื่องราวต่าง ๆ เหล่านี้นอกจากจารึกไว้ในใบลานแล้วยังนำไปเขียนเป็นจิตรกรรมตามผนังโบสถ์ในอีสาน วรรณคดีเรื่องสำคัญ ๆ ที่นักปราชญ์อีสานศึกษาค้นคว้าไว้นั้น ได้แก่

^{๒๒} ธวัช ปุณโณทก, วรรณกรรมท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๕), หน้า ๒๔๕.

^{๒๓} จรัส พยัคฆราชศักดิ์, อีสาน ๑ – ศาสนาและวรรณกรรมนิยมในท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พรินติ้งเฮาส์, ๒๕๓๔), หน้า ๒๑๒.

๑. ทำวุ้นทำวุ้น
๒. พระลักษมณ์พระราม
๓. เวสสันดรชาดก
๔. กาพย์
๕. สิ้นใจหรือสังขลิตปัย

พระราชวรานุวัตร (สมาน สุเมโธ ป.ธ.๕) รองอธิการบดี มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน ขอนแก่น ได้เขียนคำนิยามไว้ในหนังสือเรื่องสังขลิตปัยซึ่งปริวรรตโดย วิมล ชนะบุญ ว่าหนังสือ (สังขลิตปัย) เป็นมรดกทางวัฒนธรรมไทย สาขาวัฒนธรรมที่ควรอนุรักษ์ที่คงอยู่กับชาติตลอดไปเพราะจะเป็นการโยงในอดีตกับปัจจุบันในให้เชื่อมถึงกันได้ซึ่งหมายถึง โครงสร้างชีวิตและสังคมรวมถึงอารมณ์ความคิดอ่าน ภูมิปัญญาของคนสมัยก่อนกับสมัยปัจจุบันมีความแตกต่างกันอย่างไร เป็นต้น และผลสืบเนื่องที่มีต่อไปในอนาคตจะคิดประยุกต์ปรับปรุงแก้ไขเพื่อให้เกิดผลดีโดยวิธีใดอันจะแปรสภาพเป็นอารยธรรมประจำชาติ^{๕๕}

จินดา ดวงใจ กล่าวถึงวรรณกรรมเรื่องสิ้นใจว่า บรรดาวรรณคดีในภาคอีสาน “สังขลิตปัย” นี้จัดเป็นวรรณคดีชั้นเยี่ยมเรียกว่าเป็นชั้นเอกในบรรดาวรรณคดีทั้งหลาย^{๕๖}

วิมล ชนะบุญ ผู้ปริวรรตวรรณกรรมเรื่องสังขลิตปัยจากหนังสือ กล่าววว่า วรรณกรรมอีสานรวมทั้งเรื่องสิ้นใจนี้ มีสาระสำคัญน่าศึกษาค้นคว้า เพราะนอกจากจะได้อ่านรสของวรรณคดีอันเป็นของอีสานจริง ๆ แล้วยังได้ทราบสภาพอันแท้จริงของสังคมเศรษฐกิจ และการเมืองของคนในสมัยนั้นเป็นอย่างดี^{๕๗}

^{๕๕} อุดม บัวศรี, วัฒนธรรมอีสาน, (ขอนแก่นคลังนานาวิทยา, 2544) หน้า ๕๕.

^{๕๖} วิมล ชนะบุญ, หนังสือเรื่องสังขลิตปัย, (ขอนแก่น : ไม่ปรากฏโรงพิมพ์, ๒๕๓๖), หน้าคำนิยาม.

^{๕๗} จินดา ดวงใจ, นิทานสังขลิตปัย, (ขอนแก่น : คลังนานาวิทยา, ๒๕๔๔), หน้าคำปรารภ.

^{๕๘} วิมล ชนะบุญ, หนังสือเรื่องสังขลิตปัย, หน้าคำนิยาม.

มัน จงเรียน ผู้เรียบเรียงวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัย ฉบับสำนวนของท้าวปางคำ กล่าวว่า หนังสือเรื่องสังข์ศิลป์ชัยนี้ เป็นวรรณคดีชั้นเลิศของอีสาน มีเนื้อหาสาระในแง่ต่าง ๆ มากมาย อาทิเช่น ในแง่การเมือง การปกครอง ภูมิศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม จารีต ประเพณี ตลอดจนเข้าถึงจิตใจของประชาชนชาวอีสาน^{๔๔}

ปรีชา พินทอง กล่าวว่าวรรณคดีโบราณอีสานเรื่อง สังข์ศิลป์ชัย เป็นวรรณกรรมที่มี สำนวนโวหารเสนาะเพราะพริ้ง ที่ได้จัดพิมพ์ไว้ให้เป็นอนุสรณ์ทั้งที่เพื่อเป็นการเตือนตาเตือนใจลูกหลาน ให้ระลึกถึงเหตุการณ์ที่ผ่านมา^{๔๕}

จารุบุตร เรื่องสุวรรณ กล่าวว่า วรรณคดีอีสานที่มีความสำคัญยิ่งใหญ่เรื่องหนึ่ง “สังข์ศิลป์ชัย” บทกวีของชาวอีสานมิใช่แต่จะมีความเสนาะไพเราะหรือมีความสูงส่งทางอักษรศาสตร์ อันก่อให้เกิดอารมณ์สะเทือนใจ ก่อให้เกิดสุนทรียภาพเป็นอาหารหรือยาบำรุงทางจิตใจเท่านั้น แต่เป็นกุศโลบายที่จะสอดแทรกหลักธรรมของพระพุทธองค์ หรือหลักแห่งความดีงามของสังคม ให้ซึมซาบเข้าถึงประชาชนทุกชั้นทุกสังคม โดยอาศัยศิลปะในเชิงวรรณคดี นอกจากนั้นยังเปรียบเสมือนหลักแห่งภาษาอมตะ หรือคลังมหาสมบัติทางวิชาการ เพื่อตรวจสอบ ค้นหา ตักดวง วิเคราะห์ วิจัย เอาแนวคิดของบรรพชนซึ่งได้สั่งสมไว้แต่หนหลัง ไม่ว่าทางรัฐศาสตร์หรือการเมือง การปกครองทางนิติศาสตร์ นิติธรรม ทางพิชัยสงคราม ทางปรัชญาและสังคม ทางเศรษฐศาสตร์และการประกอบอาชีพ ตลอดจนวิทยาศาสตร์หรือศิลปศาสตร์แทบทุกสาขา โดยเฉพาะในวรรณคดีเรื่องสังข์ศิลป์ชัยนี้จะมีอยู่อย่างอุดม^{๔๖}

พระพิมลธรรม (อาจ อาสภมหาเถร) เจ้าอาวาสวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ได้เขียนเป็นอนุโมทนากถาไว้ว่า ความจริงหนังสือโบราณคดีอีสาน ที่นักปราชญ์โบราณชาวอีสานรงานำขึ้นไว้แต่ละเรื่องนั้น นับว่าเป็นสมบัติอันล้ำค่า ควรที่อนุชนจะพึงเทิดทูลรักษาไว้ให้เป็นสมบัติประจำ

^{๔๔} มัน จงเรียน, สังข์ศิลป์ชัย, ฉบับสำนวนของท้าวปางคำ, (กรุงเทพมหานคร :โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, ไม่ปรากฏที่พิมพ์), หน้าคำนำ.

^{๔๕} ปรีชา พินทอง, สังข์ศิลป์ชัย, ฉบับพิมพ์เป็นอนุสรณ์เมืองอุบล ๒๐๐ ปี (อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม,๒๕๒๔), หน้าคำนำ.

^{๔๖} จารุบุตร เรื่องสุวรรณ, คำนิยมในหนังสือ สังข์ศิลป์ชัย โดยปรีชา พินทอง, (อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม,๒๕๒๔), หน้าคำนิยม.

ชาติตลอดกาลนาน โดยเฉพาะเรื่องสังข์ศิลป์ชัย นับเป็นวรรณคดีชิ้นเอกของภาคอีสาน มีข้อความทั้งเป็นคติ ทั้งไพเราะ ทั้งเป็นวิชาความรู้ที่ควรยึดถือเป็นหลักปฏิบัติตาม^{๒๐}

ไพโรจน์ สโมสร ได้กล่าวถึงวรรณกรรมเรื่องสินไซไว้ในงานวิจัยเรื่อง จิตรกรรมฝาผนังอีสานว่า ศิลป์ชัยหรือสินไซภาคกลางเรียกว่า “สังข์ศิลป์ชัย” เป็นวรรณกรรมเอกของชาวอีสานกลุ่มวัฒนธรรมไทย – ลาว น่าสังเกตว่าในเขตอีสานกลางนิยมวาดภาพเรื่องสินไซมากที่สุด^{๒๑}

จากเอกสารที่นำเสนอไว้ข้างต้น ผู้วิจัยได้นำไปเป็นข้อมูลในการวิเคราะห์บทต่อ ๆ ไป

๑.๕ ขอบเขตของงานวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เน้นศึกษาเชิงวิเคราะห์ วรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยและหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องนี้

๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้จะศึกษาเชิงคุณภาพเน้นศึกษาข้อมูลพระไตรปิฎกและหลักฐานเอกสารที่ปรากฏในท้องถิ่นตามขั้นตอนต่อไปนี้

๑. รวบรวมข้อมูลจากเอกสารชั้นปฐมภูมิและชั้นทุติยภูมิที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย
๒. รวบรวมจากหนังสือที่ปริวรรตเป็นภาษาไทยและภาษาลาว จิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏในสิม หรือโบสถ์วัดไชยศรี บ้านสาวะถี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
๓. วิเคราะห์เรียบเรียงและนำเสนอผลการวิจัย

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑. ทำให้ทราบประวัติและความเป็นมาของวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัย
๒. ทำให้ทราบหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัย
๓. ทำให้ทราบอิทธิพลของวรรณกรรมที่มีต่อสังคมอีสาน

^{๒๐} พระพิมลธรรม (อาจ อาสภมหาเถร), คำอนุโมทนากถา ในหนังสือ สังข์ศิลป์ชัย โดย ปรีชา พิณทอง, (อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม, ๒๕๒๔), หน้าคำอนุโมทนากถา.

^{๒๑} ไพโรจน์ สโมสร, จิตรกรรมฝาผนังอีสาน, งานวิจัยมหาวิทยาลัยขอนแก่น, (ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๓๐), หน้า ๕๕ – ๖๐.

บทที่ ๒

ประวัติความเป็นมาของวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัย

๒.๑ ประวัติเรื่องสังข์ศิลป์ชัย

สังข์ศิลป์ชัยเป็นวรรณคดีนิทานที่คนทั่วไปเข้าใจว่าเป็นเรื่องชาดก รู้จักและเป็นที่นิยมกันแพร่หลายในหมู่พุทธศาสนิกชนในประเทศไทย ลาว และกัมพูชา เพราะคนท้องถิ่นศรัทธาเรื่องราวของพระโพธิสัตว์ เชื่อว่าถ้าได้ฟังนิทานชาดกแล้วจะได้บุญมหาศาลและได้ไปเกิดในสมัยพระศรีอริยเมตไตรยอันเป็นอุดมคติแห่งความสุขสงบและอุดมสมบูรณ์ ส่วนวนเดิมของสังข์ศิลป์ชัยแต่งเป็นร้อยแก้ว ต่อมาผู้แต่งเป็นร้อยกรองด้วยโคลงสารเพื่ออ่านสู่กันฟัง สีลา วีระวงศ์กล่าวถึง สังข์ศิลป์ชัยว่าแต่เดิมเป็นหนังสือเทศน์ลำ เรียกว่า “ลำสังข์ศิลป์ชัย” หรือ “สังข์ศิลป์ชัยชาดก” มีอยู่ ๒ มัด มัดละ ๒๑ ผูกใบลานเขียนด้วยอักษรธรรม มีคำขึ้นต้นเป็นภาษาบาลีว่า เอวัมเม สุตัง เอกัง สมะยัง ภควา ราชะคเห วิหริติ เวพฺฐะเน แล้วมีคำบรรยายก่อนจะดำเนินเรื่องว่า “ครั้งหนึ่งพระพุทธเจ้าประทับอยู่วัดเวฬุวันใกล้เมืองราชคฤห์ คราวนั้นพระภิกษุทั้งหลายได้ประชุมกันอยู่ศาลาโรงธรรมปรารภกันว่าน่าสนใจ

ในเรื่องเรื่องสังข์ศิลป์ชัยหากจัดแบ่งเป็นตอน ๆ ได้ดังนี้

- บทนมัสการ
- ประณมนิทาน
- กุณภักษ์กระสัน
- พระยาสุทราษทรงสุบิน
- นางสุมณฑาชมสวนดอกไม้
- ชาวเมืองเป็งจาลแตกตื่น
- นางสุมณฑาพราถนกร
- พระยาสุทราษบรรพชา
- วิวาหมงคล

* สีลา วีระวงศ์, “คำอธิบายประวัติหนังสือเรื่องท้าวสังข์ศิลป์ชัย” ใน สังข์ศิลป์ชัย, ฉบับภาษาลาว (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แสงศิลป์, ๒๕๑๒) หน้า พ – ม.

- ไปหาเรียนวิชา
- ศิลป์ชัยรบยักษ์
- ศิลป์ชัยไปเอาหลานสาวเมืองนาค
- สอนพระยานาค
- กลับไปเมืองเป็งจาล
- ลวงศิลป์ชัยไปฆ่า
- กาบอกข่าวเสด็จกลับ
- เสด็จถึงเมืองเป็งจาล
- เชิญศิลป์ชัยเสด็จเมืองเป็งจาล
- ตั้งลาที่อยู่อาศัย
- พระยานาคมาขอเอานางสีดาจันทร์
- กุมภันท์คินชีพ
- กุมภันท์ลักเอานางสุมนทา
- ท้าวเวสสุวรรณลงมาห้าม
- คำประกาศิตท้าวเวสสุวรรณ
- พระอินทร์ลงมาห้าม
- พระอินทร์สอนศีลธรรม
- ศิลป์ชัยสอนศีลธรรม
- ม้วนชาดก

สังข์ศิลป์ชัยเป็นวรรณกรรมที่ได้รับความนิยมและรู้จักกันแพร่หลายทั้งในประเทศและประเทศเพื่อนบ้าน เฉพาะในประเทศไทยมีภาคใต้เท่านั้นที่ไม่ปรากฏเรื่องในส่วนของภาคกลาง สังข์ศิลป์ชัยแพร่หลายในรูปหนังสือกลอนสวด รัช ปุณโณทก กล่าวว่า มีหลายสำนวน ปัจจุบันยังคงเหลือสำนวนของตากกับขามูนที่แต่งไว้แทนฉบับเก่าที่พม่าทำลายไปเมื่อคราวเสียกรุงศรีอยุธยา ฉบับกลอนสวดนี้พระใช้สวดให้อุบาสกอุบาสิกาฟังฉบับที่ใช้สำหรับเล่นละครก็มีอยู่ ๓ ฉบับ คือ บทละครนอกเรื่องสังข์ศิลป์ชัยฉบับกรุงเก่า บทละครนอกเรื่องสังข์ศิลป์ชัย ของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และบทละครดึกดำบรรพ์เรื่องสังข์ศิลป์ชัยของสมเด็จพระบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระนริศนาถวิดิวงส์ นอกจากนั้นยังแพร่หลายในรูปแบบเรียนที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนดให้เป็นหนังสืออ่านประกอบของชั้นประถมศึกษาอีกด้วย

ในภาคเหนือสังขศิลป์ชัยก็เป็นที่ยอมรับกัน^๒ ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนกุล กล่าวว่า สังขศิลป์ชัยเป็นวรรณกรรมคำวอที่เป็นที่รู้จักกันแพร่หลายเรื่องหนึ่ง แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทยาลสลบกับร้อยแก้ว เป็นสำนวนเทศน์ ผู้ฟังได้รับความบันเทิงใจพร้อมทั้งคติธรรมและเป็นการสอนศีลธรรมในขณะเดียวกัน”

ส่วนสังขศิลป์ชัยในภาคอีสานนั้นมีแพร่หลายในรูปแบบต่างๆ เช่น เป็นหนังสือผูกหรือหนังสือใบลานที่จารด้วยอักษรธรรมเรียกว่า ลำสินไซ และจารด้วยอักษรไทยน้อย ซึ่งมีอยู่ตามวัดต่างๆ ทั่วไป ในปัจจุบันมีผู้ปริวรรตเป็นภาษาไทยแล้วหลายสำนวน เช่น ฉบับของ ปรีชา พิณทอง จินดา ดวงใจ มั่น จงเรียน จิตรคุปต์ ปรีชญาณ และฉบับของพระอริยานุวัตร และยังมีฉบับที่ยังมิได้พิมพ์ออกเผยแพร่อีกหลายสำนวน นอกจากนั้นยังแพร่หลายด้วยการที่มีผู้นำเรื่องราวของสังขศิลป์ชัยไปแสดงในรูปแบบต่างๆ เช่น หมอลำ หนังประโมทัย ละครวิฑู ละครโทรทัศน์ เป็นภาพจิตรกรรมฝาผนัง และปั้นเป็นหุ่นตัวละครตามวัดต่างๆ ทั่วไปในภาคอีสาน

แนวความคิดเกี่ยวกับประวัติผู้แต่ง สมัยที่แต่งและที่มาของเรื่องสังขศิลป์ชัย ผู้ศึกษาสังขศิลป์ชัยจะมีปัญหาอยู่ ๓ ประการคือ ไม่ทราบว่าเป็นผู้แต่ง ซึ่งที่จริงแล้ววรรณกรรมอีสานจะไม่บอกนามผู้ประพันธ์ แต่เป็นเพราะคำว่า “ปางคำ” เพียงคำเดียวซึ่งดูเหมือนจะเป็นชื่อที่ทำให้เกิดปัญหา จนเป็นเหตุให้สันนิษฐานว่าเป็นคนนั้นคนนี้มาโดยตลอดเกี่ยวกับสมัยที่แต่งก็ยังไม่มีความชัดเจนได้ชัดแจ้ง และที่มาของเรื่องก็ยังเป็นปัญหาที่ต้องศึกษาค้นคว้าเพื่อให้ได้คำตอบต่อไป บทวิเคราะห์นั้นก็เป็นส่วนหนึ่งของการสันนิษฐานจากการศึกษาค้นคว้า ซึ่งกาญญา บุรีรัตน์ กล่าวไว้ดังนี้

ก. เกี่ยวกับประวัติผู้แต่งสังขศิลป์ชัย

ข้อสันนิษฐานเดิมเกี่ยวกับผู้แต่งนั้นมิได้ให้ข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับผู้แต่งเป็น ๒ ทางคือ

^๒ ธวัช ปุณณโกต, แนวทางการศึกษาวรรณกรรมพื้นบ้านประเภทลายลักษณ์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๒๕) หน้า ก.

^๓ ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนกุล, “เปรียบเทียบลักษณะวรรณกรรมท้องถิ่นล้านนา อีสาน และภาคใต้” ใน รายงานการสัมมนาทางวิชาการวรรณกรรมล้านนา เล่ม ๑, (เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๗) หน้า ๑๒๓.

๑. ข้อสันนิษฐานที่บ่งบอกนามผู้แต่ง โดยพิจารณาข้อความ “ปางคำ” ที่ปรากฏในตอนต้นเรื่องสังข์ศิลป์ชัย ดังข้อความที่ว่า

เมื่อนั้นปางคำคุ้ม	คณิงธรรมทงมาก
เห็นสูงญานยอดแก้ว	เที่ยวใช้ชาติพระองค์
จึงได้ตกแต่งตั้ง	แป้นเป็นไทย
เอ็งชูลิเชยสุรวง	ช่วยญานยามแค้น ^๔

มีผู้เสนอแนวความคิดว่า ผู้แต่งคือท้าวปางคำโดยพิจารณาจากข้อความข้างต้นนี้

๑.๑ สีลา วีระวงส์ สันนิษฐานว่าท้าวปางคำคือพระเจ้าดอนคำพระราชบิดาของพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช โดยให้เหตุผลว่าสมัยของพระเจ้าดอนคำตรงกับสมัยพระเจ้าปราสาททองแห่งกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ. ๒๑๗๓ – ๒๑๙๘)^๕

๑.๒ คำจัน ประคิด สันนิษฐานว่า ผู้แต่งคือท้าวปางคำ เจ้าเมืองหนองบัวลำภู ได้ไปคล้องช้างที่เมืองจำปาศักดิ์และได้ลักลอบได้เสียกับนางเกาสุกสาวเจ้าเมืองจำปาศักดิ์

๑.๓ จิตร ภูมิศักดิ์ สันนิษฐานว่า ผู้แต่งคือเจ้าปางคำ เจ้าเมืองหนองบัวลำภูที่ไปคล้องช้างที่นครจำปาศักดิ์ และลักลอบได้เสียกับนางเกาจนมีครรภ์จึงยกไพร่พลกลับหนองบัวลำภู^๖

ข้อสันนิษฐานของสีลา วีระวงส์ คำจัน, ประคิด และจิตร ภูมิศักดิ์ ที่ว่าท้าวปางคำเป็นผู้แต่งสังข์ศิลป์ชัยมีผู้ยอมรับมากเนื่องจากมีพงสาวดารเมืองจำปาศักดิ์กล่าวถึงกษัตริย์พระนามว่าปางคำอยู่ด้วย อย่างไรก็ตามพงสาวดารไม่ได้ระบุว่าทรงเป็นกวี ถึงแม้ต้นเรื่องสังข์ศิลป์ชัยจะระบุนามผู้แต่งว่าปางคำก็ตาม

^๔ กัญญา บุรีรัตน์, การวิเคราะห์วิจารณ์เชิงประวัติ, ปริญญานิพนธ์ ศศ.ม. (มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, ๒๕๓๒), หน้า ๓๒ – ๑๒๒.

^๕ สีลา วีระวงส์, คำอธิบายปัดหนังสือเรื่องท้าวสังข์ศิลป์ชัย, ฉบับภาษาลาว (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แสงศิลป์, ๒๕๑๙) หน้า พ-ม.

^๖ คำจัน ประคิด, “อาณาจักรลาว” ใน มุลมรดกชนชาติอีสานลาว, ๒๕๒๘. หน้า ๕๔ – ๕๗.

^๗ จิตร ภูมิศักดิ์, โองการแช่งน้ำและข้อคิดใหม่ในประวัติศาสตร์ไทยลุ่มแม่น้ำพระยา, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ดวงกมล, ๒๕๒๔), หน้า ๕๑๒.

๒. ข้อเสนอฐานว่าไม่ทราบว่าเป็นผู้แต่ง มีผู้รู้ต้นนิฐานแนวไม่ทราบผู้แต่งไว้ดังนี้

๒.๑ บง สุวรรณวงศ์ ต้นนิฐานว่า เหตุที่สังข์ศิลป์ชัยไม่ระบุนามผู้แต่งเพราะช่วงระยะเวลาที่แต่งนั้นมีการปกครองระบอบราชาธิปไตยหรือระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชที่จำกัดความคิดเห็นของราษฎรและเรื่องสังข์ศิลป์ชัยนี้เป็นเรื่องการเมืองมีบทสันดอนกษัตริย์และชักชวนให้รักษารัฐ ขจัดอธรรม มีข้อความวิจารณ์การเมือง ผู้แต่งจึงไม่ระบุชื่อตนเพราะเกรงกลัวราชภัย หากพิจารณาจากข้อความต่อไปนี้จะเห็นได้ชัดถึงความไม่สะดวกต่อการแต่งเรื่องคือ “เมื่อนั้นปางคำคุ้ม คณิษฐมทงมาก” ปางคำ หมายถึง สมัยคราว จึงหมายถึง เมื่อคราวที่ความคิดเห็นถูกกีดกัน ถูกอัดแน่นอยู่ในใจ มิกล้า เผยออกมา มิใช่ หมายถึง คน หรือ ชื่อคนแต่งแต่อย่างใด ส่วนตอนต้นเรื่องบอกว่าเป็นเรื่องของพระเจ้าสิบชาติ นั้น เพราะผู้แต่งกลัวราชภัยจึงอ้างให้เป็นเรื่องราวทางชาดกซึ่งจะให้ความปลอดภัยทั้งผู้แต่ง ผู้อ่านและผู้ฟังด้วยถ้าถือตามนัยนี้ย่อมไม่ใช่กษัตริย์ต่อไป

๒.๒ ส. เสงวนสา ต้นนิฐานว่า ไม่ระบุนามผู้แต่งสังข์ศิลป์ชัยเช่นกัน ที่ระบุไว้ต้นเรื่องว่า “เมื่อนั้น ปางคำคุ้ม คณิษฐมทงมาก” คำว่า ปางคำนั้นหมายถึง ปราสาททอง ที่ภาษาลาวเรียก หอคำ อันเป็นที่อยู่ของผู้แต่ง ดังนั้นท้าวปางคำจึงหมายถึงกษัตริย์ผู้ครองปราสาท เป็นสามัญนามใช้เรียกทั่วไป ไม่เจาะจงคนใดคนหนึ่ง ในตอนท้ายเรื่องสังข์ศิลป์ชัย ฉบับกรมวรรณคดีลาวจัดพิมพ์ ครั้งที่ ๑-๔ มีข้อความว่า

กันเสร็จเสียงสาธุการพร้อมพรา

ทุกที่ได้ยานแก้วมากมี

อันนี้ปางคำท้าวทงทางเขียนสุป

ยกแย่งถ้วนถวยไว้แวน แวงแท้แล้ว

ข้อความที่ยกมาดังกล่าว เป็นข้อความที่กรมวรรณคดีลาวแต่งเพิ่มเติมเพื่อให้สอดคล้องกับความดันเรื่อง ส. เสงวนสา ได้สอบถามความตอนท้ายเรื่องสังข์ศิลป์ชัยฉบับเก่าแก่จำนวน ๕ ผูก ปรากฏว่าไม่มีผู้ใดมีความตอนท้ายระบุว่า ปางคำเป็นผู้แต่งคือไม่มีความตอนท้ายว่า “อันนี้ปางคำท้าวทงทางเขียนสุป ยกแย่งถ้วนถวยไว้แวนแวงแท้แล้ว”

“ บง สุวรรณวงศ์, “วิจารณ์โดยสังเขปและประวัติสังข์ศิลป์ชัย” ใน สังข์ศิลป์ชัย, ๒๕๑๗. หน้า ก-ท.

จากข้อสันนิษฐานทั้ง ๒ แนวดังกล่าวมีความเห็นไม่เป็นอย่างเดียวจึงไม่อาจสรุปได้ว่า “เจ้าปางคำ” หรือบุคคลใดเป็นผู้แต่งสังข์ศิลป์ชัย ข้อสันนิษฐานใหม่เกี่ยวกับผู้แต่งเรื่องสังข์ศิลป์ชัย มีการสันนิษฐานโดยพิจารณาข้อมูลทางภาษา ซึ่งมีความหมาย ๔ อย่างคือ

๑. ปางคำ หมายถึง ที่ประทับของกษัตริย์ เพราะปางคำ หมายถึง ปราสาทเรือนชั้น เรือนมียอดเฉพาะเป็นที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดินเท่านั้น
๒. ปางคำ หมายถึง กษัตริย์ที่เรียกว่า เจ้ามหาชีวิตหรือเจ้าชีวิต ไม่ว่าจะ ปางคำ ปางแก้ว ปางทอง ซึ่งใช้เป็นคำสรรพนามมีความหมายถึงกษัตริย์ ทั้งนี้ จะเรียกพระนามกษัตริย์กลับนิยมเรียกสรรพนามหรือสัญลักษณ์แทน เป็นการสอดคล้องกับธรรมเนียมนิยมของคนไทยสมัยก่อน ซึ่งไม่นิยมเรียกนามพระนามกษัตริย์โดยตรง

๓. ปางคำ อาจเคลื่อนมาจากคำว่า ปางธรรม เมื่อเทียบกับวรรณกรรมเรื่องอื่น เช่น เรื่องพญาคันคากที่มีบทพระนามพจน์คล้ายกัน โดยเรื่องพญาคันคากมีใจความว่า

เมื่อนั้นปางธรรมคุ้มคณิงธรรมทงมาก

เห็นสูงญาณยอดแก้วเที่ยวใช้ส่งเวร เจ้าเอย^๙

๔. ปางคำ อาจเป็นนามสมมติของผู้แต่งหนังสือในราชสำนักซึ่งหน้าที่นี้เป็นหน้าที่ของหลักคำ โดยที่ชาวล้านช้างถือว่าหลักคำเป็นสมณศักดิ์เปรียบด้วยหลักที่หล่อด้วยทองคำมีความมั่นคงแน่นอนหา ผู้ที่ดำรงตำแหน่งนี้ต้องเป็นผู้มีธรรมเป็นหลัก ตำแหน่งนี้เทียบได้กับเจ้าคณะจังหวัดของไทย^{๑๐}

จากความหมาย ๔ ประการ ของคำว่า “ปางคำ” ดังกล่าว จึงสรุปได้ ๒ อย่างคือ หมายถึง กษัตริย์และหมายถึงตำแหน่งผู้แต่งหนังสือในราชสำนักสมัยนั้น ปางคำ มีใช้ชื่อที่เป็นนามเฉพาะ ดังนั้นสังข์ศิลป์ชัยจึงไม่ระบุชื่อผู้แต่งเอาไว้แต่อย่างใด

^๙ ส. เดชวงสา, “ความเห็นเกี่ยวกับผู้แต่งสังข์ศิลป์ชัย” ใน สังข์ศิลป์ชัย, ๒๕๑๗. หน้า ๕๑-๕๓.

^{๑๐} กัญญา บุรีรัตน์, การวิเคราะห์วิจารณ์เชิงประวัติ, ปริชญานิพนธ์ ศศ.ม. (มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, ๒๕๓๒), หน้า ๓๒-๑๒๒

ข. เกี่ยวกับสมัยที่แต่งสังข์ศิลป์ชัย

สังข์ศิลป์ชัยแต่งในยุคใดสมัยใดไม่ทราบแน่ชัด เป็นปัญหาที่มีผู้รู้หลายท่านให้ข้อสันนิษฐานแตกต่างกันไป คือ

๑. ข้อสันนิษฐานเดิมเกี่ยวกับยุคสมัยที่แต่ง

๑.๑ บง สุวรรณวงศ์ ให้ข้อสันนิษฐานว่าสังข์ศิลป์ชัยแต่งเมื่อหลายร้อยปีก่อนสมัยสมเด็จพระเจ้าฟ้ากุ้ง ที่มีข้อสันนิษฐานเช่นนั้น เพราะเชื่อว่า ปางคำมิใช่ผู้แต่ง เนื่องจากสมัยที่แต่งสังข์ศิลป์ชัยนั้นเป็นสมัยเผด็จการมีการปกครองระบอบราชาธิปไตย ประชาชนไม่มีสิทธิ์แสดงความคิดเห็นทางการเมืองในเรื่องนั้นนับทาสงอนกษัตริย์ พาดพิงไปถึงเรื่องราวการเมืองการปกครอง ผู้แต่งจึงไม่กล้าบอกชื่อตน^{๑๑}

๑.๒ จารุบุตร เรื่องสุวรรณ สันนิษฐานว่าสังข์ศิลป์ชัยแต่งขึ้นก่อนปี พ.ศ. ๒๐๗๐ ซึ่งเป็นปีที่พระโพธิสัตว์นาค มีพระราชอาญาให้เลิกถือผีต่าง ๆ เพราะเชื่อว่า เมื่อพระโพธิสัตว์นาคให้ประชาชนเลิกถือผี ประชาชนก็เลิกถือผีทันทีตามพระราชอาญา สังข์ศิลป์ชัยน่าจะแต่งระหว่างปี พ.ศ. ๒๐๔๓ – ๒๐๗๐ ในสมัยพระเจ้าวิสุทธิราชนั่นเอง ซึ่งช่วงเวลานั้นยังมีการนับถือผีอยู่ และในเรื่องสังข์ศิลป์ชัยก็ยังมีเนื้อเรื่องเกี่ยวกับการนับถือผีอยู่ด้วยยังมีความเชื่อเรื่องการนับถือผีอยู่ด้วย^{๑๒}

๑.๓ ธวัช ปุณโณทก สันนิษฐานว่า สังข์ศิลป์ชัยแต่งในสมัยพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช (พ.ศ. ๒๑๗๖ – ๒๒๔๑) ซึ่งถือว่า สมัยนี้เป็นยุคทองของวรรณกรรมล้านช้าง และจากการศึกษาเรื่องการะเกดพบว่า การะเกดแต่งในปี พ.ศ. ๒๒๘๑ สมัยพระเจ้ามหาไชยเชษฐาธิราช (สิริบุญสาร) ซึ่งครองราชย์ พ.ศ. ๒๒๗๕ – ๒๓๒๓ เป็นยุคหลังพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราชเพียงเล็กน้อย เมื่อเทียบเคียงศักราชและเทียบเคียงลักษณะกลอนสัมผัสเล่นคำ เล่นอักษรของการะเกดซึ่งเหมือนสังข์ศิลป์ชัย จึงสันนิษฐานว่าแต่งในสมัยพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช^{๑๓}

^{๑๑} บง สุวรรณวงศ์, “วิจารณ์โดยสังเขปและประวัติสังข์ศิลป์ชัย” ใน สังข์ศิลป์ชัย, ๒๕๑๗. หน้า ข.

^{๑๒} จารุบุตร เรื่องสุวรรณ, ของดีอีสาน, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๕.) หน้า ๒๗ – ๓๑.

^{๑๓} ธวัช ปุณโณทก, แนวทางการศึกษาวรรณกรรมพื้นบ้านประเภทลายลักษณ์, ๒๕๒๕. หน้า ๑๖๘.

๑.๔ จารุวรรณ ธรรมวัตร สันนิษฐานว่า สังข์ศิลป์ชัยแต่งในสมัยพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช โดยพิจารณาจากสภาพสังคมและเศรษฐกิจในเรื่องสังข์ศิลป์ชัยกับสภาพสังคมและเศรษฐกิจในเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ประเทศลาวสมัยพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช เช่น ฉากในเรื่องสังข์ศิลป์ชัยคือ ฉากของนครเป็งจาลและนครจำปา ที่มีบรรยากาศคล้ายสภาพนครเวียงจันทน์ ยุคที่มีความเจริญรุ่งเรืองทางศาสนาและเศรษฐกิจในสมัยพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช เป็นเมืองท่าค้าขายทางเรือชาวต่างชาติต่างภาษาดติดต่อค้าขาย มีตลาดให้ผู้คนซื้อขายกันคึกคัก มีพระราชวังใหญ่โตตั้งอยู่กลางเมือง มีวัดวาอารามงดงาม และมีพระสงฆ์ที่รอบรู้พระไตรปิฎก เป็นต้น^{๔๔}

๑.๕ จิตร ภูมิศักดิ์ ก็สันนิษฐานว่า แต่งสมัยพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช โดยพิจารณาจากภาษาและรูปแบบโคลงของวรรณคดีล้านช้างกับวรรณคดีไทยสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น จะเห็นว่าวรรณคดีเรื่องขุนเจืองเก่ากว่าเรื่องสังข์ศิลป์ชัยแต่งขึ้นเมื่อราว พ.ศ. ๒๑๙๕ ซึ่งช่วงเวลาดังกล่าวอยู่ในสมัยการปกครองของพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช (พ.ศ. ๒๑๙๖ – ๒๒๓๓)^{๔๕}

๑.๖ สีลา วีระวงส์ สันนิษฐานว่า สังข์ศิลป์ชัยแต่งในสมัยพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช โดยสันนิษฐานจากปีฉลู จุลศักราช ๙๙๘ เป็นปีที่แต่งในสมัย ซึ่งอยู่ในสมัยพระเจ้าด่อนคำ ซึ่งเป็นพระราชบิดาของพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราชเมื่อตรวจสอบศักราชใหม่พบว่า ศักราช ๙๙๘ อยู่ในสมัยพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช^{๔๖}

จากข้อสันนิษฐานของท่านผู้รู้ทั้งหลายเกี่ยวกับสมัยที่แต่งสังข์ศิลป์ชัย จึงสรุปอีกครั้งว่า น่าจะแต่งในสมัยของพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช เพราะแนวคิดตามข้อสันนิษฐานทั้งหลายใกล้เคียงกัน

^{๔๔} จารุวรรณ ธรรมวัตร, แลลอดพงศาวดาร, ๒๕๒๕. หน้า ๑๒๓.

^{๔๕} จิตร ภูมิศักดิ์, โองการแข่งน้ำและข้อคิดใหม่ในประวัติศาสตร์ไทยลุ่มแม่น้ำพระยา, ๒๕๒๔. หน้า ๕๑๓.

^{๔๖} สีลา วีระวงส์, “คำอธิบายปัดหนังสือเรื่องท้าวสังข์ศิลป์ชัย” ใน สังข์ศิลป์ชัย, ๒๕๑๓. หน้า พ – ม.

๒. ข้อสันนิษฐานใหม่เกี่ยวกับยุคสมัยที่แต่ง

เมื่อมีการสอบทานข้อสันนิษฐานเดิมเกี่ยวกับยุคสมัยที่แต่งแล้วจะเห็นว่า ข้อสันนิษฐานของบง สุวรรณวงศ์ ที่ว่าแต่งเมื่อหลายร้อยปีก่อนสมัยพระเจ้าฟ้ารุ่งนั้น แนวคิดนี้ไม่มีหลักฐานอ้างอิงประกอบ เพราะก่อนสมัยพระเจ้าฟ้ารุ่งเป็นยุคก่อนประวัติศาสตร์ ไม่มีเอกสารระบุว่ามี การสร้าง สรรค์วรรณกรรมหรืออารยธรรมใด ๆ และจากข้อสันนิษฐานของจารุบุตร เรื่องสุวรรณ ว่าแต่งใน สมัยพระเจ้าวิสุทธิราชหรือแต่งก่อน พ.ศ. ๒๐๙๐ นั้น หากพิจารณาจากคติความเชื่อในเรื่องสังข์ ศิลป์ชัยเกี่ยวกับนับถือผีแล้วจะมีอยู่หลายตอน หลังสมัยพระเจ้าสุทราหะ คือสมัยพระเจ้าโพธิสาล ราช มีพระราชอาชญาให้เลิกนับถือผี จารุบุตร เรื่องสุวรรณ จึงสรุปว่าสมัยพระเจ้าโพธิสาลราช เป็นต้นมาจะไม่ปรากฏเหตุการณ์นับถือผีอยู่เลย ซึ่งในทางปฏิบัติแล้วจะเป็นไปไม่ได้ เพราะแม้แต่ ในปัจจุบันก็ยังมีการนับถืออยู่เป็นประจำเมื่อพิจารณาจากแนวคิดในการกำหนดสมัยที่แต่งสังข์ศิลป์ ชัยโดยพิจารณาจากความเชื่อเป็นหลักจึงยังไม่ถูกต้องนัก แต่เมื่อตรวจสอบข้อสันนิษฐานของ ธวัช ปุณโณทก, จารุวรรณ ธรรมวัตร, จิตร ภูมิศักดิ์ และสีลา วีระวงศ์ ว่าแต่งในสมัยพระเจ้าสุริยวงศา ธรรมมิกราช โดยพิจารณาจากลักษณะการประพันธ์ สภาพสังคม เศรษฐกิจ การเมือง จุดหมาย ในการแต่งและลักษณะการประพันธ์ สภาพสังคม เศรษฐกิจ การเมือง จุดหมายในการแต่งและ ลักษณะร่วมทางวัฒนธรรมของวรรณกรรมร่วมสมัย แล้วมีเหตุผลสมควรที่จะสันนิษฐานว่าแต่ง ในสมัยพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช

ค. เกี่ยวกับที่มาของเนื้อเรื่องสังข์ศิลป์ชัย

มีผู้สันนิษฐานเกี่ยวกับที่มาของเรื่องสังข์ศิลป์ชัยแตกต่างกันไป บางคนว่ามาจาก ปัญญาสชาดก บางคนก็ว่าเป็นนิทานพื้นบ้านที่แอบอ้างชาดก ซึ่งข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับความเป็น มาของเนื้อเรื่องดังนี้

ข้อสันนิษฐานเดิม

๑. เป็นเรื่องที่มาจากปัญญาสชาดก

จารุบุตร เรื่องสุวรรณ กล่าวว่า สังข์ศิลป์ชัยเป็นเรื่องหนึ่งในพระเจ้าห้าสิบชาติโดยตี ความจากคำกลอนตอนต้นเรื่อง

บัดนี้ ข้าจักปูนแต่งตั้ง ไชยศักดิ์แปลธรรม
เป็นที่อยู่แยงผุง พร้าเพ็งกายซ้อย
ควรที่อัสจรรยล้า โลกาทองโลก
มีในห้าสิบชาติแท้ เทียวใช้ส่งเวร^{๑๑}

จากข้อความ “มีในห้าสิบชาติแท้” ทำให้เข้าใจว่า สังข์ศิลป์ชัยเป็นเรื่องหนึ่งในพระเจ้าห้าสิบชาติหรือปัญญาสชาดก ดังที่จารุบุตร เรื่องสุวรรณ ให้เหตุผลไว้ข้างต้น

๒. เป็นนิทานพื้นบ้านที่แอบอ้างชาดก

ธวัช ปุณโณทก กล่าวไว้ว่า “เนื่องจากวรรณกรรมท้องถิ่นหลายเรื่อง ได้รับอิทธิพลทางเนื้อเรื่องไปจากปัญญาสชาดกในวรรณกรรมล้านนา เช่น สังทอง พระสุธน สังข์ศิลป์ชัย นกกระเจาบ ฯลฯ ภาคกลางมี สังทอง สมุทรโฆษ คำวิหลวิชัย ฯลฯ และวรรณกรรมภาคอีสานเช่น จำปาสดัน ท้าวกำกาคำ สังข์ศิลป์ชัย นางผมหอม เป็นต้น

ข้อสันนิษฐานใหม่

จากการตรวจสอบข้อสมมติในนิบาตชาดก และปัญญาสชาดก ของสีลา วีระวงศ์ ประคอง เจริญจิตรธรรม และสุกัญญา ภัทรราชย์ ผลปรากฏว่า ไม่มีชาดกเรื่องสังข์ศิลป์ชัย แม้จะตรวจสอบกับปัญญาสชาดกฉบับพม่า เชียงตุง ลาว และเขมร ก็ไม่ปรากฏว่ามีชาดกเรื่องสังข์ศิลป์ชัยเช่นเดียวกัน ดังนั้นจึงได้ข้อสันนิษฐานใหม่ว่า สังข์ศิลป์ชัยไม่ได้มาจากเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ สมัยพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช ซึ่งยุคสมัยนี้พระมหากษัตริย์มีความเป็นธรรมสูงกว่าในสมัยอื่นๆ ซึ่งตรงกับแนวคิดของเรื่องที่ทำให้รักษารัชมัยยิ่งกว่ารักษาชีวิตของตนเองและลูกเมีย^{๑๒}

^{๑๑} จารุบุตร เรื่องสุวรรณ, ของดีอีสาน, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๕)
หน้า ๘๖.

^{๑๒} ธวัช ปุณโณทก, แนวทางการศึกษาวรรณกรรมพื้นบ้านประเภทลายลักษณ์, ๒๕๒๕.
หน้า ๑๗๕.

๒.๒ เนื้อเรื่องสังข์ศิลป์ชัยโดยย่อ ฉบับของนายปรีชา พิณทอง

พระยาสุรราชเจ้าเมืองเป้งจาล มีมเหสีชื่อนางจันทา มีน้องสาวชื่อนางสุนทรา ถูกยักษ์กุมภัณฑ์ซึ่งเป็นพระยาอภัยเจ้าเมืองอินราท มาลอบลักนาง ขณะออกชมสวนดอกไม้เฝ้าไปเป็นมเหสี มีลูกด้วยกันหนึ่งคน ชื่อนางสีดาจันทร์ นางสีดาจันทร์ได้แต่งงานกับพระยานาคชื่อท้าววรุณราช เมืองบาดาล พระยาสุรราชเสียใจและเสียศักดิ์ศรีมากที่น้องสาวถูกลักพาจึงออกบวช แล้วเดินธุดงค์ไปถึงเมืองจำปา ซึ่งมีท้าวทามะหาเป็นเจ้าเมือง พระสุรราชรู้เรื่องราวของน้องสาวจากมหาราชครูเมืองจำปาว่ายักษ์กุมภัณฑ์เป็นคนลักพาไปแต่วิสัยคนธรรมดาจะไม่สามารถสู้รบกับยักษ์กุมภัณฑ์ได้ นอกจากพระโพธิสัตว์ลงมาเกิดทำนองพระนารายณ์อวตารลงมาปราบยักษ์พนาสุรย์ในเรื่องรามเกียรติ์

พระยาสุรราชออกบิณฑบาตไปพบสาวงาม ๗ นาง ลูกเศรษฐีน้องชายท้าวทามะหา มีใจปฏิพัทธ์รักใคร่มากจึงกลับเมืองเป้งจาล ลาสิกขาบทแล้วให้ขุนศรีคอนเป็นราชทูตนำเครื่องบรรณาการไปสู่ขอนางทั้ง ๗ เอามาเป็นมเหสี มเหสีทั้ง ๘ คน รวมทั้งนางจันทาทำพิธีขอลูกจากพระอินทร์ นางจันทาและนางสุนทราท้องของนางทั้ง ๗ ได้ลูกเป็นผู้มีบุญ แต่เกิดมาเป็นเด็กประหลาด คือ ลูกนางจันทาเป็นคชสีห์ต่อมาให้ชื่อว่า สีโห ลูกนางสุนมี ๒ คน คนพี่เป็นคนถือดาบและธนูสีลป้อออกมาด้วยได้ชื่อว่า สังข์ศิลป์ชัย คนน้องเป็นหอยสังข์ได้ชื่อว่าสังขระกุมารหรือสังข์ทอง มเหสีทั้ง ๖ ได้ลูกเป็นชายธรรมดา เนื่องจากโหรเคยทำนายว่าลูกของนางจันทาและนางสุนเป็นคนดี ลูกของนางทั้ง ๖ เป็นคนชั่ว จึงมีความอิจฉาริษยามากจึงให้โหรกลับคำทำนายใหม่ และจ้างวานให้หมอทำเสน่ห์ให้พระยาสุรราชหลงรักตนและเกลียดชังนางจันทาและนางสุนก่อนลูกจะคลอดออกมา

พระยาสุรราชหลงเสน่ห์ยาแฝดนางทั้ง ๖ เมื่อได้เห็นลูกของนางจันทาเป็นสัตว์ลูกของนางสุนเป็นคนอีกคนหนึ่งเป็นหอย ก็เชื่อตามคำทำนาย สั่งให้จับเนรเทศนางจันทาและนางสุนให้นำลูกหนีไปพ้นเมือง เพื่อไม่ให้บ้านเมืองมีเหตุอาเพศภัย นางจันทาและนางสุนอุ้มลูกออกเดินป่าอาศัยผลไม้เดินลงเป็นเครื่องยังชีพทั้งแม่และลูก เป็นเวลาเดือนเศษจึงไปยังปราสาทที่พระอินทร์เนรมิตไว้ให้พร้อมกับฉลากบอกกล่าวและตั้งชื่อกุมารทั้งสามดังกล่าวไว้ข้างต้นแล้วนั้น

พระยาสุรราชทรงคิดถึงน้องสาวไม่ลืม เมื่อท้าวทั้ง ๖ อายุได้ ๗ ปี จึงให้ออกเรียนวิชาเพื่อจะได้ติดตามเอาหา สู้รบยักษ์กุมภัณฑ์ ท้าวทั้ง ๖ ไปพบศิลป์ชัยอยู่ในปราสาทร่วมกับนางจันทาและนางสุน และมีครุฑ นาค สัตว์วิยานาชนิดอยู่แวดล้อมเป็นบริวาร สืบถามได้ความเป็นลูกพ่อเดียวกัน แต่มีฤทธิ์เดชมากจึงใช้เพทุบายให้ศิลป์ชัยแสดงฤทธิ์ โดยให้สังข์ ๓ ตัวและสัตว์ต่าง ๆ เข้าไปปรากฏที่เมืองเป้งจาลให้พระยาสุรราชเชื่อจึงมอบให้ออกเดินทางไปตามหานางสุนทรากลับมาเมืองและช่วยฆ่ายักษ์กุมภัณฑ์ให้ได้สมแค้น ท้าวทั้ง ๖ ไปโกหกศิลป์ชัยว่าพระ

บิดาสั่งมาให้ท้าวศิลปชัยไปตามเอนางสุมณฑาและนำยักษ์กุมภกันท์ แม่และป้าห้ามแต่ศิลปชัยขอไปเพราะเป็นการแทนพระคุณบิดา

กุมารทั้ง ๖ คนออกเดินทางเข้าป่า โดยสังข์ทองแสดงฤทธิ์แผ้วถางทางนำหน้าศิลปชัย จี้สีโห โอรสทั้ง ๖ เดินตามหลังไปพบงูใหญ่เรียกว่า งูชวง ศิลปชัยต่อสู้ปราบงูชวงแล้วไปถึงแม่น้ำกว้างประมาณโยชน์ ท้าวทั้ง ๖ กลับเพราะกลัว ศิลปชัยว่าปราบยักษ์ไม่เสร็จและไม่ได้ตัวเอนางสุมณฑาจะไม่ยอมกลับ ถ้ากลัวให้พักคอยอยู่ที่นี้โดยมอบสีโหเป็นผู้คุ้มภัยให้ ศิลปชัยกับสังข์ทอง ๒ คน ออกเดินทางผ่านป่าเขาลำเนาไพรแม่น้ำกว้าง ๒ - ๓ - ๔ - ๕ - ๖ - ๗ โยชน์ตามลำดับ ได้สู้กับยักษ์บ้าง วิทยารบ้าง ปราบช้างฉัททันท์ให้ยอมจำนน พบต้นดอกไม้นารี มีดอกเป็นหญิง ต้นกล้วยพฤษ์ ดอกเป็นเสื้อผ้า พบบ่อแก้วบ่อเงินบ่อทองมีค่านานาชนิดพบนางเกียงคำและบริวาร ๕๐๐ คน ผูกสมัครรักใคร่ เล่นเพลินอยู่ ๗ วัน จึงข้ามแม่น้ำสุดท้ายกว้าง ๗ โยชน์เหลือระยะทางจะถึง อโนราชมืองของยักษ์กุมภกันท์เมืองมาร ให้รู้ต้นลิกหนาบงแล้วค่อยเข้าเมืองของพระยาอภัยกุมภกันท์เพียง ๒ วัน สังข์ทองมีความเห็นว่าให้ศิลปชัยหยุดพักอยู่ก่อน ตนเองจะเข้าสังเกตการณ์เมืองมาร ให้รู้ต้นลิกหนาบงแล้วค่อยเข้าเมือง ศิลปชัยเห็นดีด้วยสังข์ทองกลับมาบอกว่าอภัยกุมภกันท์ออกป่าแล้ว ในปราสาทเหลือนางสุมณฑาคนเดียว ศิลปชัยจึงรีบเดินทางโดยเทวดาเอารถมารับพาหะนำส่ง ครั้นใกล้ถึงเมืองอโนราชมือง เทวดาก็ขอลากลับ เพราะเกรงฤทธิ์ยักษ์

ศิลปชัยขึ้นไปถึงปราสาทพุดจาอย่างไรงามงามสุมณฑาก็ไม่เปิดประตูให้ แม้กระทั่งแสดงเป็นเจ้าชายพุดจาเชิงเกี้ยวพาราสีแต่ตำเนียงพุดเป็นเสียงเด็กเป็นเหตุชวนขันให้แก่างสุมณฑาเสียอีกที่สุดใช้สรเสียบรูกุญแจกระเด็นเปิดประตูเข้าไปในปราสาทได้ ชักไชรีไล่ถามจึงรู้ว่าป็นอาหลานกัน ศิลปชัยขอให้างสุมณฑาจับขาของออกเดินทางกลับพร้อมตนก่อนอภัยกุมภกันท์จะกลับมาถึง นางสุมณฑาหาทางบายเบี่ยง อ้างว่ากุมภกันท์มีฤทธิ์เดชมากคงสู้มันไม่ได้ถึงหนีไปก่อนมันจะตามอยู่ดี ศิลปชัยจึงแผลงฤทธิ์ให้เห็นเสียงของศรวิ่งผ่านอากาศดังกัมปนาทหวาดไหววิ่งกลับเข้ามาในปราสาทเกิดความร้อนเหมือนจะลุกเป็นไฟ นางสุมณฑาจึงยอมเชื่อว่าศิลปชัยมีฤทธิ์มากพอดี สังข์ทองเตือนว่ากุมภกันท์กลับมาจากป่าถึงปราสาทแล้ว นางสุมณฑาจึงเอาศิลปชัยไปซ่อนไว้ที่กองดอกไม้ที่ทิ้งไว้หลังจากใช้บูชาแล้วเป็นกองใหญ่ หลังจากทัพบมมาหลายปีพอที่กำบังคนมิด

อภัยกุมภกันท์ถูกฤทธิ์ศรศิลปชัยรบกวนถึงกับตาฝ้าฟางและเมื่อยขาไปหมดทั้งตัวใกล้ถึงปราสาทขึ้นไม่ได้ รู้สึกปราสาทร้อนเหมือนไฟลวกจนต้องล้มนอนคาตีนบันได ขอร้องให้างสุมณฑาไปช่วยประคองขึ้นปราสาทในที่สุดก็นอนหลับไป ศิลปชัยออกจากที่ซ่อนเร่งให้างสุมณฑากลับเมืองเป็งจาล นางสุมณฑาอดอดจึงถอดคาบออกขู่ ถึงกระนั้นก็ขอกลับคืนไปเอาของใช้ที่จำเป็นเพราะทำเป็นลืมหืมถึงสามครั้ง คือ สไบ ปิ่นและซ้อง และร้องห่มร้องให้ปลุกผัวว่า “ลูก ๆ

ถือนซึ่งยาเอาอวนแด่แม่เสียบบ่มีใจคิดใคร่เมื่อเมืองบ้าน” อันเป็นการแสดงถึงอุปนิสัยแห่งความรัก และความจงรักภักดีที่กุลสตรีมีแก่สามี อันเป็นคุณธรรมประจำชาวตะวันออกเฉียงเหนือมาแต่ไหนแต่ไร

เมื่อศิลปินนำนางสมณฑามาซ่อนไว้ในถ้ำแล้วก็กลับคืนไปมาชักกุมภกันท์มาอย่างไรก็ไม่ตาย ตายลงไปก็กลับชาติมาเกิดใหม่มาเป็นเจ็ดตัว และเพิ่มเป็นเจ็ดเท่าทุกครั้งจนเป็น โกฏิตัว ที่ตัวเกรงเดชของศิลปินจึงวิ่งเข้าป่าหิมพานต์ร้องเรียกหาไพร่พลและเสนาทั้ง ๔ มาช่วยจึงเป็นอนุพุทธธรรมขึ้น คือ สงครามชั้นเสนามาต เมื่อเสนาทั้ง ๔ คือ ไกสีไวยุกัน ไคสีและเพชไคตายกุมภกันท์จึงเป็นแม่ทัพออกรบเองมีไวยุเวทและพันลุตตายในที่รบก่อนกุมภกันท์ฮึดสู้ เพราะการที่ผู้ชายรักษาเมียหรือหญิงอันเป็นที่รัก ถ้ารักษาไว้ไม่ได้จากมือศัตรูคู่อุปมาแล้วถือว่าเสื่อมเสียเกียรติและศักดิ์ศรีมากที่สุด สุดท้ายแปลงตัวเป็นไก่แสนตัวบินอุ้มเอานางสมณฑา และเมื่อนางสมณฑาถูกอุ้มอยู่ทั้งแสนตัวไม่รู้ตัวใดเป็นตัวจริงตัวปลอม สีโหแสดงฤทธิ์รื้อกับปนาทขึ้นตัวจำแลงทั้งหลายหลุดตายหมดเหลือไก่อุ้มกันท์อุ้มนางสมณฑาอยู่เพียงตัวเดียว พระแสงดาบชัยศรีและศรศิลปินไล่สกัดรับนางได้ ตัวกุมภกันท์เองก็หมดแรงกระเสือกกระสนอยู่ต่อหน้าศิลปิน ศิลปินจึงยกดาบขึ้นฟันตายไป

ศิลปินเชิญนางสมณฑาเดินทาง นางขอร้องให้ไปรับเอานางสีดาจันทร์ที่เมืองพญานาคก่อน เพราะจากกันจนสุดหล้าฟ้าเขียวย้อมจะโศกเศร้าไม่มีความสุขทั้งแม่และลูก ศิลปินรับอาสาไปไม่เกิน ๓ วัน จงพากลับคืนเข้าพักปราสาทเมืองอินราชกุมภกันท์ทั้งที่ตายแล้วยังมีฤทธิ์ลี้ลับตัวมาจนถึงปราสาทในเมืองเช่นกัน เป็นอันว่านางสมณฑาต้องเฝ้าขอนฝิตายอยู่คนเดียวโดยศิลปินมอบศรศิลปินไว้หนึ่งเล่มไว้เป็นเพื่อนกันเพทภัยต่าง ๆ

ศิลปินกับสังข์ทองลงไปเมืองพญานาค ทำพินันตากับพญานาคสามีนางสีดาจันทร์ข้างศิลปินใช้ดาบศรศิลปินและสังข์ทองเป็นเดิมพัน พญานาคเอาบ้านเมืองทั้งหมดเป็นเดิมพันตกลงเล่นกัน ๓ ยก สังข์ศิลปินชนะได้ ๓ ยก พญานาคกลับคำไม่ยอมให้เดิมพัน เสนานาคก็ขู่ว่าศิลปินเป็นเด็กมาคนเดียวไม่ยอมให้เสียอย่างจะเกิดอะไรขึ้น ศิลปินทำใจดีขอเปลี่ยนเป็นนางสีดาจันทร์ เพื่อเอาคืนไปหาแม่และกลับเมืองเบ็ญจาล พญานาคโกรธหาว่าคูหมิ่นและใช้เล่ห์ เพื่อชิงเอานางอันเป็นที่รัก จึงสั่งให้จับตัวศิลปินใช้ดาบฟันพวกที่กรูเข้ามาจับตายเกลี้ยง แล้วออกไปสู้รบที่สนามชัยกลางเมือง ศิลปินแผลงศรศิลปินไปเรียกครุฑมาช่วยรบกับพญานาค พญานาคสู้ครุฑไม่ได้ยอมมอบเมืองให้แก่ศิลปิน ศิลปินเวนเมืองคืนให้แก่พญานาคคงรับเอาเฉพาะนางสีดาจันทร์ เพื่อให้ได้ไปพบนางสมณฑาผู้เป็นแม่เท่านั้น แล้วสั่งพญานาคและบริวารให้ตั้งตนเป็นคนดี คำสอนเป็นที่ประทับใจมาก

ศิลปินานางสีดาจันทร์ขึ้นมาพบนางสุนทราที่เมืองอโนราช ท้าววรุณราช พญานาคตามขึ้นไปส่งด้วย ทำพิธีเผาศพกุมภกัณฑ์แล้วแต่งตั้งให้ท้าววันนูลาพี่ชายกุมภกัณฑ์เป็นเจ้าเมืองอโนราชแทน กุมภกัณฑ์ที่ตาย สั่งสอนให้รู้จัก “ฮิตครอง” ในการปกครองบ้านเมืองเช่นเดียวกับสั่งสอนพญานาคเป็นที่ชาวซึ่งของพวกพญานาคมากสมควรให้ความสนใจเป็นพิเศษ

เมื่อจัดแจงให้เมืองพญานาคและเมืองยักษ์ให้อยู่ในฐานะเมืองขึ้นเป็นที่เรียบร้อยแล้วศิลปินและสังข์ทองพร้อมกับนางสุนทราและสีดาจันทร์ก็ออกเดินทางกลับเมืองเป้งจาล เนื่องจากเทวดาชั้นระยะทางให้ไม่กัวันก็กลับถึงเมือง โอรสทั้ง ๖ และสีโหคอยอยู่ระหว่างทาง โอรสทั้ง ๖ ก็ทำเป็นดื่อกดีใจยกยอสรรเสริญพินอบพิเนาศิลปินเป็นอันดีแต่ลับหลังซุบซิบกันหาวิธีฆ่า ขึ้นปล่อยไว้เข้าเมืองความดีความชอบจะตกแก่ศิลปิน สีโหและสังข์ทองทั้งหมด ส่วนฝ่ายตนจะไม่มีอะไรเลย เมื่อเดินทางมาถึงน้ำตกใหญ่ที่สูงและไหลเชี่ยวกรากมาก จึงหยุดพัก และออกอุบายชวนศิลปินลงอาบน้ำ ได้จังหวะช่วยกันผลักศิลปินตกเหวน้ำตกน้ำกระแทกพัดจมหายไป ร้อนถึงพระอินทร์ลงมาช่วยขึ้นจากน้ำชุบให้ฟื้นนำขึ้นไปมอบแก่แม่และป้าที่คอยอยู่ในปราสาทเนรมิตพร้อมดาบพระขรรค์ชัยศรี หนูศิลปินและสีโห โอรสทั้ง ๖ กลับมาบอกนางสุนทราว่าศิลปินตกน้ำตายแล้ว

นางสุนทราทักลูกเสียใจแทบสลบไม่เชื่อจะเป็นไปได้ เพราะเคยเห็นความสามารถของศิลปินมาแล้วจึงใช้สไบ ปิ่น และช้องปักไว้ที่โศกหินเสี่ยงทาย ถ้าหากศิลปินตายจริงขอให้ของทั้ง ๓ สิ่งสูญหาย ถ้าไม่ตายให้มีคนนำไปถวายถึงเมืองเป้งจาลกลับถึงเมืองเป้งจาล โอรสทั้ง ๖ ก็ทูลเอาความดีความชอบของตนฝ่ายเดียวกับพวกสุรราช แม้นางสุนทราจะกราบทูลว่าผู้ปราบยักษ์ปราบนาค คือ ศิลปิน สังข์ทอง และสีโห โอรสทั้ง ๖ ยันว่า ศิลปินที่ไหนไม่เคยมี ทั้งนี้เพราะเชื่อว่าศิลปินตายไปแล้วด้วยน้ำมือของพวกตน พอดีพ้อค้ำน้ำสไบ ปิ่น และช้องขึ้นถวาย นางสุนทรายืนยันได้ว่าเป็นของเสี่ยงทายของตน พระยาสุรราชจึงเชื่อตามคำของน้องสาวจับโอรสทั้ง ๖ พร้อมมารดา โอรและแม่หมอบเสน่หยาแฝดเข้ากรงขัง สั่งให้ทำถนนไปสู่ตาม ซึ่งคิดว่าเป็นที่อยู่ของท้าวศิลปินตามที่นางสุนทราบอกให้แล้วเสร็จภายใน ๓ วัน

พระยาสุรราชเจ้าประเทศราช ๑๐๐ หัวเมือง และพหลพลโยธาพร้อมนางสุนทราและลูกออกไปถึงที่หมายจัดพรานป่าออกค้นหาก็ไม่พบ จึงบวงสรวงเทวดาเจ้าป่าเจ้าเขาบันดาลให้เสียงอึ่งคิ่งของไพร่พลดังไปได้ยินถึงศิลปิน สังข์ศิลปินใช้ให้นาคหนุ่มมาสืบดูว่าเป็นบิดาศิลปินมาตาม เพื่อรับลูกเข้าเมือง นาคหนุ่มนำพระยาสุรราชและเสนาอำมาตย์ ๑๐๐ คน ท้าวประเทศราชอีก ๑๐๐ องค์ และนางสุนทราทักพร้อมบริวารฝ่ายหญิงอีก ๑๐๐ คน รวมเป็น ๓๐๐ คน เข้าไปยังปราสาทเนรมิตของศิลปิน เมื่อได้พบกันแล้วศิลปินพูดท่อนองคัตพ้อพระบิดาว่าเกิดมาไม่เคยมีพ่อ เคยได้ยินแต่เสียงนกกระเรียนต่างคนตรี อาหารก็มีแต่เผือกมันผลไม้เคนลิงที่มารดาเก็บมา

ป้อน ถ้าเกิดในเมืองจริงก็ประคองลูกชายขึ้น พระยาอุสุราชพุดไม่ออกสะอีกสลบไปผู้ติดตามทั้ง ๓๐๐ คน พลอยสลบไปด้วย แม้แต่นางจันทรานางลุน ป้าและแม่ของศิลาปชัยก็สลบไปด้วย ร้อนถึงพระอินทร์ศิลาปชัยและสีโพน่น้ำพรมจึงพ่นที่สูกักรับศิลาปชัยกลับเข้าไปครองเมืองเบ็ญจาล

๒.๓ วิธีการที่นักกวีนำพุทธธรรมมาใช้ในวรรณกรรมสังข์ศิลป์ชัย

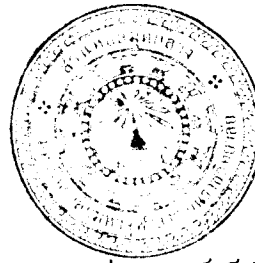
ในการศึกษาวรรณคดีอีสานเรื่องสังข์ศิลป์ชัยเกี่ยวกับวิธีการที่นักกวีนิยมนำหลักพุทธธรรมมาสอดแทรกหรือมาใช้เพื่อประกอบในการบรรยายของตัวละครในเรื่อง อย่างไรก็ตามวิธีการต่าง ๆ ที่กวีนำมาใช้ขึ้นอยู่กับนิทานหรือนิยายแต่ละประเภทที่กวีจะมีวิธีการนำเสนอเรื่องราวต่อผู้อ่านที่แตกต่างกัน ซึ่งผู้เขียนอาจใช้กลวิธีคือวิธีการเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่นำมาใช้ในการประพันธ์^{๑๕} เพื่อสร้างเรื่องของตนเองให้น่าสนใจตลอดจนสร้างคุณค่าความประทับใจแก่ผู้อ่าน บทกวีชาวอีสานมิใช่แต่จะมีความเสนาะไพเราะหรือมีความสูงส่งทางอักษรศาสตร์ อันก่อให้เกิดอารมณ์สะเทือนใจ ก่อให้เกิดสุนทรียภาพ เป็นอาหารหรือยาบำรุงทางจิตใจเท่านั้น แต่เป็นกุศโลบายที่จะสอดแทรกหลักธรรมของพระพุทธองค์หรือหลักแห่งความดีงามของสังคม ให้ซึมซาบเข้าไปถึงประชาชนทุกชั้นทุกสังคม โดยอาศัยศิลปในเชิงวรรณคดี^{๑๖} การที่กวีใช้วิธีการนำหลักธรรมมาใช้มีหลายวิธีได้แก่การพรรณนาโดยใช้หลักธรรม คติธรรม สุภาษิต โดยใช้บทสนทนาหรือการประพฤติปฏิบัติแทนการที่จะนำหลักธรรมอธิบายโดยตรง ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ได้ศึกษาหลักธรรมที่กวีนำมาสอดแทรกในวรรณคดีเรื่องสังข์ศิลป์ชัยซึ่งมีหลายวิธีดังนี้

๒.๔ วิธีนำหลักพุทธธรรมมาใช้โดยผ่านตัวละคร

กวีได้นำหลักพุทธธรรมมาใช้โดยวิธีให้ตัวละครเป็นผู้อธิบายถึงหลักธรรมต่าง ๆ ทั้งที่เป็นหลักทางจริยธรรมและที่เป็นหลักสัจธรรมในฉบับของอาจารย์ปรีชา พิณทอง ได้นำหลักคำสอนเกี่ยวกับให้รู้จักทานรู้จักศีล เช่นในตอนสอนพระยานาคว่า

^{๑๕} บุญเหลือ เทพสุวรรณ, ม.ล. แว่นวรรณกรรม, กรุงเทพมหานคร, ๒๕๓๕. หน้า ๑๔๕.

^{๑๖} จารุบุตร เรื่องสุวรรณ, สังข์ศิลป์ชัย, (โรงพิมพ์ศิริธรรม, ๒๕๒๔) หน้าคำนำ ๘.

อันหนึ่งผู้เผ่นน้ำ
กันใครโดยคอมเขา
ปีเดือนแท้
ไฟผู้คุณเกรให้

แนวหน่อกุลวงศ์ กิดี
เป่าเป็นเมืองบ้าน
ทานศีลฮีฮ่า
สินช้อยชวดเพ็ง^{๒๐}

หรือในตอนกุ่มกัณฑ์คันทิพมา กวีผู้ประพันธ์ได้นำหลักคำสอนเกี่ยวกับการให้ทาน
รักษาศีลมาเป็นคำสอนของตัวละคร เช่นตอนวันนุราชกราบทูลท้าวเวสสุวรรณว่า

พระเล่าสอนสั่งให้
จำศีลทาน
บอระบวนแล้ว
พากันห้วยย่านฟ้า

เอาศีตครองธรรม
สืบแนวนามเจ้า
นางหลานทั้งลูก
เมื่อฮ้อนฮอดเมือง^{๒๑}

ในหนังสืออุปแต้มสินไช อุดม บัวศรี ได้อธิบายถึงตอนศิลปินสั่งสอนกุ่มกัณฑ์ให้
เป็นผู้มีศีลธรรมว่า

“ศิลปินได้ยกนางสุมณฑาให้ยกยักกุ่มกัณฑ์ตามสัญญาที่ได้ให้ไว้เมื่อทุกอย่างเป็นไป
ตามเงื่อนไขแล้วได้สั่งสอนกุ่มกัณฑ์ให้เป็นยักกัณฑ์มีศีลธรรมให้ตั้งอยู่ในทศพิชราชธรรม อย่าเป็นยักกั
ไร้คุณธรรมใจคำอำมหิตมหาโหดต่อไป”^{๒๒}

เกี่ยวกับการคบมิตรหรือการเลือกกัลยาณมิตรที่ภรรยาของนันทพราหมณ์ได้สอนธิดา
ทั้งเจ็ดว่าคนเช่นใดควรคบควรเอาเข้ามาในบ้านเรือน ความว่า

คนใดผู้ปากเกลี้ยง
กันเอามาในเฮือน
กุสอนไว้
แม้ว่าหลับตื่นให้

เว้าม่วนมีผญา
ไพร่ครองความไ้
ขาดดาประมาท
คณิงฮู้ชู้ยาม ลูกเอย^{๒๓}

^{๒๐} ปรีชา พินทอง, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๒๕๑.

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘๕.

^{๒๒} อุดม บัวศรี, อุปแต้มสินไช, ๒๕๔๗, หน้า ๒๕.

^{๒๓} ปรีชา พินทอง, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๕๘.

ในสำนวนท้าวปางคำที่ มั่น จงเรียน ปรีวรตในคณนาคะยุทกัมมป็น ที่สิลปชัยสอน
พระยานาคให้ดำรงตนอย่างมีศีลธรรม คุณเสนาอำมาตย์ ตลอดจนนำหลักธรรมมาสอนว่าบุคคล
ทั้งหลายมีอยู่สี่จำพวกที่ควรระวังควรเว้นไม่ควรเลี้ยงหรือคบเป็นมิตร ดังความว่า

อันนี้ให้สลาดสู้	เสียดสีตราชา
การใดพุมิประสงค์	ฮีบทวนทำเกื้อ
ฝูงใดฮ้าย	เห็นกระบวนยาเปรียบ แม่เนอ
แม่นยำคนจีเหล้ำ	ลอนเลี้ยงบ่อดี ลูกเอย
สำนึ่งพาโลถัน	หลับตื่นสุรย์สวาย
สำนึ่งเป็นใจวาย	เปรียบมันมัวไ้
คนใดสู้	ใจสุนแสงโลพ
ลอนเล่าเลี้ยง	เสียน้ำเพื่อมัน ลูกเอย
อันนี้ยาลอนเลี้ยง	คนโจรใจบาป
ลักเพื่อนซ้อง	เงินฮ้ายฮ่วมเฮือน ลูกเอย
คนใดฮู้ปากเกี้ยง	เว้าม่วนมีผยา
คันอามาในเฮือน	ไพคองคางไ้
กุสอนไ้	ขาดนดาประมาท
แม่นยำหลับตื่นให้	กะนิงซันสู่ยาม ลูกเอย ^{๒๕}

หลักพุทธธรรมที่กวีนำมาใช้โดยลักษณะผ่านตัวละครเป็นผู้พูดหรือกล่าวถึงอีกอย่าง
หนึ่งคือลักษณะที่เป็นหลักสัจจะธรรมในแนวของการนำหลักถือสัจจะรักษาความสัตย์อันเป็นหลัก
คำสอนทางพระพุทธศาสนาในเรื่องสินไซ กวีพยายามใช้คำสอนเกี่ยวกับสัจจะผ่านตัวละคร ดัง
เช่นในตอนสินไซไปเอาหลานสาวเมืองนาค และกล่าวกับพระยานาคถึงจารีตของเชื้อกษัตริย์ว่า
ต้องรักษาสัจจะ มีความเที่ยงธรรม แต่ถ้าไม่รักษาสัจจะไม่มีความเที่ยงตรงก็เปรียบเสมือนคนชั่วช้า
ดังความว่า

^{๒๕} มั่น จงเรียน, สังข์สิลปชัย, ม.ป.ป. หน้า ๕๐.

จาฮีตชั้น	แนวหน่อกษัตรา
สัจจาอยู่ในวาจา	เที่ยงพระทัยตรงหมั่น
อันนี้มาสลับลิ้น	หลายเชิงงอนเกี้ยว
คือคั่งคนชี้ให้ล้ำ	ชายช้าชั่วทรม ^{๒๖}

ในตอนสอนพระยานาคที่กวีนำเรื่องสัจจะมาแทรกโดยผ่านตัวละครคือสินไซที่สอนพระยานาคว่าควรรักษาสัจจะมากกว่าตนเอง ดังความว่า

สัจจะนั้น	ยังปุนเป็นประเสริฐ
ชักกว่าเนื้อ	ตนเจ้าจึงควร พระเอย
เห็นเพื่อนพลอยเพียงพิน	กายสินแสนต่ำ
ยาได้ย่ำหม้อ	หยันช้าเสียคสหา นันเนอ ^{๒๗}

นอกจากนี้กวียังได้นำเรื่องบาปมาใช้ในบทกวีผ่านตัวละครว่าใครทำบาปหรือคิดปองร้ายหน่อพุทธโรเป็นบาปกรรมมากหาประมาณมิได้จึงไม่ควรทำดังความว่า

ดูรากุมภัณฑ์ทำว	ทรงฤทธิ์ลือเดช
อย่าได้ทำบาปฮ้าย	ฉินนี้บ่อควร
โตนี้แนวนามน้อย	แกแดงไม้คู่
สามแจ่มเจ้า	แนวคู่แก่นจันทน์
เมื่อกายหน้า	เป็นพุทธโรตัดเกษ
โศคสัตว์ได้ลุ่มฟ้า	ผองเผื่อนคู่ตัว
พระนี้ธรรมชาติเชื้อ	แนวหน่อองค์พุทธโร
ไพหากทำเวรา	บาปเวรแสนตื้อ
ไฟผู้ขมือน้อม	มีคุณแสนโกฏี
นับปล้วน	เหลือล้นแผ่นไทร ^{๒๘}

^{๒๖} ปรีชา พินทอง, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๒๓๘.

^{๒๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๓.

^{๒๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑๖ – ๔๑๗.

จากการที่กวีใช้วิธีการนำหลักพุทธธรรมมาใช้โดยผ่านตัวละครเป็นผู้เล่าสามารถสรุปได้ว่า กวีใช้ตัวละครเป็นผู้เล่าหรืออธิบายหลักธรรมแต่ละข้อแต่ละอย่าง บางครั้งจะกล่าวถึงเฉพาะชื่อหลักธรรมไม่มีการอธิบายเจาะลึกหลักธรรมเพียงเป็นชื่อหลักธรรมให้คนได้รู้จักหลักธรรมต่าง ๆ มีทั้งที่เป็นหลักจริยธรรมและหลักสังฆธรรม

๒.๕ วิธีการนำหลักพุทธธรรมมาสอดแทรกโดยตัวกวีเป็นผู้เล่า

การนำหลักพุทธธรรมมาสอดแทรกนั้นอีกวิธีหนึ่งที่กวีนิยมใช้คือ วิธีที่ผู้ประพันธ์หรือกวีเป็นผู้เล่าบรรยายไปตามเรื่องที่เกิดขึ้นแต่จะบรรยายไปตามเรื่องที่มีตัวละครมีบทบาทต่าง ๆ ทั้งที่เป็นเหตุการณ์และความรู้สึกนึกคิดภายในใจของตัวละครแต่ละตัว วิธีนี้เป็นวิธีที่นักประพันธ์สมมุติตนเองว่าเป็นผู้รู้แจ้ง และผู้แต่งเป็นผู้เล่าเอง^{๒๙} อาจกล่าวได้ว่ากวีใช้วิธีบรรยายเป็นส่วนมากเพื่อให้ผู้อ่านได้ทราบความคิดพฤติกรรมและการตัดสินใจของตัวละครในการแก้ปัญหาความขัดแย้งจากเหตุการณ์ เช่น กวีต้องการให้คนเรารู้จักการบำเพ็ญความดี ต้องรู้จักสมาทานศีล ภาวนาให้ตัวเองพร้อมก่อนจึงอ่อนน้อมให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ช่วยเหลือในเรื่องสินไชตอนปฐิสนธิ ผู้ประพันธ์ได้เล่าถึงตอนนางลุนอธิฐานขอลูกจึงกล่าวถึงการสมาทานศีลว่า

เมื่อนั้นอรโหมหน้า	น้อยนางลุน
นางก็สมาทานศีล	พราภาวนาพร้อม
แล้วจึงอธิฐานน้อม	เถิงองค์อินทราษ
ขอหน่อฟ้า	บุญกว้างเกิดดอม แค่ท่อน ^{๓๐}

ในตอนกุ่มกัณท์คีนชีพมา กวีได้นำตอนท้าวเวสสุวรรณสนทนากับ วัฒนุราช เรื่องกุ่มกัณท์จะพินคีนชีพขึ้นมาแล้วจะถูกสังขัศีลปัยพร้อมทั้งท้าวสิหราชปราบพ่ายแพ้ แล้วกวีจึงกล่าวถึงเวสสุวรรณสั่งสอนว่าให้ทุกคนควรรักษาศีลห้า ดังความว่า

พระก็สอนสั่งให้	บอระบวนทุกสิ่ง
ศีลห้าตั้ง	จำไว้ชู้คน ^{๓๑}

^{๒๙} กุหลาบ มลลิกะมาส, วรรณคดีวิจารณ์, หน้า ๕๐.

^{๓๐} ปรีชา พิณทอง, สังขัศีลปัย, หน้า ๗๒.

^{๓๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๕๒.

ในตอนศิลปชัยไปเอาหลานสาวเมืองนาค กวีได้นำแนวคิดเกี่ยวกับการไม่เชื่อคำสอนโบราณจึงมีโมโหหรือความหลงในอกุศลมูลมาสอดแทรกให้โดยกวีได้เป็นผู้เล่า ดังความว่า

เมื่อนั้นбакษัตริย์เจ้า	นาโคณบอบ
ข้าบผู้ฮึดก้า	เสด็จน้อยทอโย เจ้าเอย
นับว่าซังท่อนท้าว	แห่นพ้อในนคร
เหมือนว่าเป็นโมหัง	หล่าคลอคำเถ้า
ใฝ่ผู้ตรงแทนแท้	ในนครตั้งแต่ง
ผิดชอบฮ้อน	เป็นหันแห่งมัน นันแล้ว ^{๒๒}

ในตอนศิลปชัยรับยักยักกวีได้นำแนวคิดเกี่ยวกับความตายว่าทุกคนต้องมีความตายทุกคน โดยกวีก็เล่าผ่านตัวละครความว่า

บาบอกร้อง	นามนาคเฮวแสง แท้เนอ
ชายปุ่นผาง	เบ้าหลอนรือมัม
ความตายแท้	เถิงมันมีกลาด
คูที่คนผ่อกุ่ม	โดยได้เถิ่นเถิง ^{๒๓}

จากการศึกษาวิธีการที่นักกวีนำหลักพุทธธรรมมาใช้ในวรรณคดีอีสานเรื่องสินไซ พบว่า ได้มีวิธีการนำหลักธรรมมาใช้ ๒ วิธี คือ

๑. วิธีการนำหลักพุทธธรรมมาใช้ในการสอดแทรกหลักธรรมโดยผ่านตัวละครเป็นคนอธิบายให้เห็นความสำคัญตลอดจนแนวคิดในทางประเพณีปฏิบัติ

๒. วิธีการนำหลักพุทธธรรมมาสอดแทรกโดยกวีหรือผู้ประพันธ์เป็นผู้เล่าถึงพฤติกรรมของตัวละครโดยยกเอาหลักธรรมมาชี้ให้เห็นหรืออธิบายถึงผลของการปฏิบัติตามหรือไม่ปฏิบัติตามจะมีผลเช่นไร

^{๒๒} ปรีชา พิณทอง, สังข์ศิลปชัย, หน้า ๒๕๐.

^{๒๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑๕.

บทที่ ๓

หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัย

ในบทนี้จะได้ศึกษาและวิเคราะห์เกี่ยวกับหลักพุทธธรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัย โดยผู้ศึกษาได้แบ่งหัวข้อที่จะศึกษาเป็น ๒ กลุ่ม คือ

๑. หลักคุณธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัย

๒. วิเคราะห์หลักพุทธธรรมเกี่ยวกับจริยธรรม ซึ่งผู้ศึกษาได้นำมาวิเคราะห์ในแต่ละกลุ่มต่อ

ในการศึกษาหลักพุทธธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยที่ผู้วิจัยนำมาศึกษานั้น ได้แบ่งประเด็นที่ศึกษาไว้ ๒ ประเด็นคือ วิเคราะห์หลักคุณธรรมเกี่ยวกับ ด้านการแสดงความเคารพ การบำเพ็ญเพียร การเสียสละ ความสันโดษ วิเคราะห์หลักจริยธรรมเกี่ยวกับความกตัญญู ความรักความเมตตา ทศพิธราชธรรม ศีลธรรม และกัลยาณมิตร ซึ่งผู้ศึกษานำมาวิเคราะห์ดังต่อไปนี้

๓.๑ วิเคราะห์หลักพุทธธรรมเกี่ยวกับคุณธรรม

ในการวิเคราะห์หลักพุทธธรรมเกี่ยวกับคุณธรรมมีประเด็นที่ต้องการศึกษา ๔ ด้าน คือ ด้านการแสดงความเคารพ ด้านการบำเพ็ญเพียร ด้านการเสียสละ ด้านความสันโดษ ตามที่ศึกษาดังนี้

๓.๑.๑ ด้านการแสดงความเคารพ

การแสดงความเคารพนั้น ในอังคุตตรนิกาย จกุกนิบาต ได้อธิบายถึงธรรมเพื่อความไม่เสื่อมแห่งภิกษุและการมองเห็นคุณค่าตลอดจนความสำคัญและปฏิบัติต่อบุคคลหรือสิ่งนั้นโดยถูกต้อง ธรรมเกี่ยวกับการแสดงความเคารพหรือคารวะมี ๖ อย่าง คือ (๑) สัตถุคารวตา (๒) รัมมคารวตา (๓) สังฆคารวตา (๔) ลิกขาคารวตา (๕) อัปมาทคารวตา (๖) ปฏิสันถารคารวตา^๑

^๑ อิง.นภก. ๒๒/๓๐๓/๓๖๘

การแสดงความเคารพนั่น พระธรรมปิฎกแสดงแนวคิดไว้ว่า การแสดงความเคารพกันตามความหมายของพระพุทธศาสนามีใช่เป็นเรื่องแสดงความสูงต่ำ ไม่ว่าจะเป็นด้านเกียรติยศอำนาจภายนอกหรือคุณธรรมภายในก็ตาม ด้านภายนอกมองเห็นง่ายอยู่แล้วว่าเฉพาะด้านคุณธรรมภายใน คฤหัสถ์แม้เป็นพระอริยบุคคลชั้นสูงเพียงใด^๒ ทางพระพุทธศาสนามีให้อิทธิชาติกำเนิดเป็นเครื่องแบ่งแยกและวัดความสูงต่ำของมนุษย์ ให้อิทธิคุณธรรมและความประพฤติปฏิบัติเป็นเครื่องแบ่งแยกวัดความทรมและความประพฤติของคน^๓

การแสดงความเคารพต่อกันก็เพื่อเป็นการแสดงพฤติกรรมหรือความประพฤติดของมนุษย์ให้เห็นจิตใจของแต่ละคนว่าตั้งอยู่ในคุณธรรมมากน้อยเพียงใด เพราะคุณธรรมเป็นเครื่องชี้วัดออกมาจาก ภายในตัว ภายนอกก็แสดงออกหรือกระทำนั้นเป็นองค์ประกอบของภายใน

ในเรื่องศีลปทัชมีการแสดงออกซึ่งความเคารพต่อกัน การนับถือกันตามลำดับขั้นของผู้มีอายุของเครือญาติและการแสดงออกในการเคารพในความรักที่มีต่อกัน เช่น ในตอนพระยาสุรราชออกบวช ถึงแม้จะเป็นพระราชามหากษัตริย์เมื่อบวชแล้วก็ต้องเคารพต่อคุณครู เวลาจะไปตามบ้านต้องกราบลา ดังความว่า

เมื่อนั้นสมณะประเสริฐเจ้า	เจียรจากพระวิหาร
ลาพระคุณครู	คูงเดินดงคัน
อาสมณห์ท้าว	ปองไปเป็นเพช
คันฮอบบ้าน	ถามชั้นสืบดู ^๔

หรือในตอนพระยาสุรราชบวชแล้วได้เดินเที่ยวไปตามบ้านต่างๆ พอไปถึงวัดแห่งหนึ่งใกล้เมือง พระมหาเถรเจ้าสุรราชก็เข้าไปกราบไว้ราชครูผู้เป็นเจ้าวัดต่างก็แสดงออกซึ่งความเคารพต่อกัน ดังความว่า

^๒ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๕. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๔๓๗.

^๓ สุจิตตรา (อ่อนค้อม) รณริน, ศาสนาเปรียบเทียบ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดวงแก้ว, ๒๕๔๐), หน้า ๒๐.

^๔ ปรีชา พิณทอง, สังขศิลป์ชัย, หน้า ๓๑.

เมื่อนั้นมหาเถรเจ้า	ทรงธรรมกุศราช
เจ้าก็ไปจอดยั้ง	อาสามกว้างนอกเวียง
ใจฉลาดน้อม	นบนอบราชครู
ขออาศัย	ลำสาญคอมเจ้า
เมื่อนั้นราชครูเจ้า	ทรงธรรมทักเทียว
คนท่านผู้	จรด้นสอดดี แด่เรือ ^๕

ตอนปฏิสนธิสองพี่น้องนางลุน นางจันทา เมื่อคลอดลูกออกมามีรูปร่างหน้าตาไม่เหมือนคนทั่วไป ถึงแม้ว่าพระยาสุทราษผู้เป็นพ่อจะไล่ออกจากบ้านแต่ก็ไม่ยอมทิ้งลูก ยอมอยู่กับลูกพาไปอยู่ป่าสะท้อนให้เห็นว่านางทั้งสองให้ความเคารพต่อสิทธิชีวิตของสรรพสัตว์ทั้งหลาย ในทางพระพุทธศาสนายอมรับว่าทุกคนในสังคมมีศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์เหมือนกัน แต่ทุกคนไม่สามารถจะมีสถานะภาพทางสังคมเท่าเทียมกันได้หมด พระพุทธเจ้าทรงยอมรับบุคคลทุกชั้นทุกระดับมาเป็นสาวกพระองค์ และทรงถือว่าทุกคนมีศักดิ์และมีความเสมอภาคเท่าเทียมกันหมดไม่มีใครสูงต่ำกว่ากัน^๖ การไม่ยอมทิ้งลูกของนางลุนและนางจันทาก็เป็นการแสดงออกซึ่งคุณธรรมของมารดาที่มีต่อลูกของตนเองต้องทนทุกข์ไปกับลูก ดังความว่า

ทุกข์ยิ่งล้ำ	มีท้อสองศรี
ในไพรเจียว	บ่มีพงษ์เชื้อ
เมื่อนั้นสองกษัตริย์ไท่	เดินดงหิวหอด
เลี้ยงลูกน้อย	นานช้ายากแคลน ^๗

ตอนนางสุมนทาพรากรนคร ยักษ์กุมภภันท์ถึงแม้จะเป็นผู้ลักพานางไปแต่ก็แสดงความมีคุณธรรมให้เห็นยอมเคารพในสิทธิของนางสุมนทาดำหากได้เป็นผัวเมียกันแล้วถึงแม้ว่าจะมีสาว ๆ ทั้งหมดเป็นหมิ่นเป็นแสนคนก็ไม่ยอมให้เป็นใหญ่ได้ จะให้นางสุมนทาเพียงผู้เดียว ดังความว่า

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓.

^๖ จานง อติวัฒน์สิทธิ์, สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๐), หน้า ๑๐๕.

^๗ ปรีชา พิณทอง, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๕๑.

พี่มีประโยชน์ด้วย	เป็นเหยื่ออาหาร
พี่จักปุ่นเป็นองค์	เอกโทนธรรม์อ้าง
แม่นจักมีสาวเชื้อ	ในปรangk์แสนหมั่น
พี่บ่ยอกขึ้น	เป็นอ้งเอกโทน แท้แล้ว ^๔

ตอนศิลปชัยรบกับยักษ์ นางสุมณฑาได้แสดงความเคารพในคุณของยักษ์กุมภกัณฑ์ผู้เป็นสามี ด้วยความหวังโยอาลัยต่อสามี เป็นการแสดงออกด้านคุณธรรมของภรรยาที่มีต่อสามี ดังความว่า

ขอให้หลานโศคยัง	ยามหนึ่งกูร์ณา ก่อนเห็น
บาก็วางนางคั่น	คอบผัวหิวให้
นางก็เฮวแสงคัน	กุมภกัณฑ์ชักชั้น
ยักษ์ยังหลับลิ้นลิ้น	มีฐเมื่อคิง
นับแต่ปุ่นปลุกคัน	สุนแสงอ้งเฮียก
คิดว่าเมื่อเจ้าตื่นแล้ว	บ่เห็นน้องอยู่ดอม แลนอ ^๕

จากตัวอย่างที่ยกมาสะท้อนให้เห็นหลักธรรมที่เป็นด้านคุณธรรมที่ผู้ประพันธ์นำมาสอดแทรกโดยผ่านตัวละครอันเป็นหลักคุณธรรมที่มนุษย์ทุกคนจะต้องมีประจำใจไม่ว่าจะเป็นในลักษณะใดเมื่อบุคคลผู้มีคุณธรรมประจำใจแล้วตามหลักทางพระพุทธศาสนาถือว่าบุคคลนั้นก็เป็นคนดี น่ายกย่องสรรเสริญน่านับถือ

๓.๑.๒ ด้านการบำเพ็ญเพียร

การบำเพ็ญเพียรในอังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต ได้อธิบายถึงปธาน หมายถึงความเพียรที่หมายเอาความเพียรที่ทำได้ยาก คือ ความเพียรของคฤหัสถ์ที่จะอำนวยปัจจัยสี่และความเพียรของบรรพชิตที่จะไถ่ถอนกองกิเลส^๖

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๗, ๑๕๘.

^๖ อ.จ.ทุก (ไทย) ๒๐/๒๔๘/๖๓

การบำเพ็ญความเพียรเป็นคุณธรรมสำคัญยิ่งข้อหนึ่งในพระพุทธศาสนา^{๑๑} สำหรับความเพียรนั้นบางแห่งมีคำอธิบายแบบยกตัวอย่างความเพียร ๔ ข้อ เช่น^{๑๒}

๑. สังวรปธาน ได้แก่ ภิขุเห็นรูปด้วยจักขุแล้ว ไม่ถือนิมิต (ไม่คิดเคลิ้มหลงคิดในรูปลักษณะทั่วไป) ไม่ถืออนุพยัญชนะ (ไม่คิดเคลิ้มหลงคิดในลักษณะปลีกย่อย) ย่อมปฏิบัติเพื่อสำรวมอินทรีย์ที่เมื่อไม่สำรวมแล้วจะพึงเป็นเหตุให้บาปอกุศลธรรม คืออกิขมาและโทมนัสครอบงำเอาได้ ย่อมรักษากิจจนทรีย์ถึงความสำรวมในกิจจนทรีย์ พึงเสียงด้วยหู สูดกลิ่นด้วยจมูก ลิ้มรสด้วยลิ้น ถูกต้องโผฏฐัพพะด้วยกาย ฐัธมมารมณด้วยใจ

๒. ปหานปธาน ได้แก่ ภิขุไม่ยอมให้กามวิตก พยาบาทวิตก วิหิงสาวิตก และบาปอกุศลธรรมทั้งหลายที่เกิดขึ้นแล้วตั้งตัวอยู่ได้ ย่อมละเสีย บรรเทาเสีย กระทำให้หมดสิ้นไปเสีย ทำให้ไม่มีเหลืออยู่เลย

๓. ภวานาปธาน ได้แก่ ภิขุเจริญโพชฌงค์ ๗ ประการ ซึ่งอิงวิเวก อิงวิราคะ อิงนิโรธ โน้มไปเพื่อสละพ้น

๔. อนุรักษนาปธาน ได้แก่ ภิขุคอยถนอมสมาธินิมิตอันดี คือ สัตถุญา ๖ ประการที่เกิดขึ้นแล้ว

การทำความเพียรก็เช่นเดียวกับการปฏิบัติธรรมข้ออื่นๆจะต้องเริ่มก่อตัวขึ้นในใจให้พร้อมและถูกต้องก่อน แล้วจึงขยายออกไปเป็นการกระทำในภายนอกให้ประสานกลมกลืนกัน^{๑๓}

ในเรื่องสังขศิลป์ชัย ผู้ประพันธ์ได้นำแนวคิดเกี่ยวกับการบำเพ็ญเพียรมาสอดแทรกให้เห็นคุณธรรมทางด้านความเพียรหลายตอนแต่เป็นเพียงการกล่าวผ่านคำพูดของตัวละคร เพียงให้เห็นคุณลักษณะเท่านั้น ไม่ได้อธิบายขั้นตอนหรือรายละเอียดของความเพียร ดังความในตอนพระยาสุรราชออกบวช ได้กล่าวถึงตอนพระยาสุรราชคิดถึงการบำเพ็ญเพียรจนได้อภิญญา ดังความว่า

รื้อจักไปแสวงด้วย

ตาปโสสมโพธิ์

อภิญญาณได้แล้ว

ทชานล้าล่วงนำ ดังนั้น

^{๑๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๕. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๘๐๐.

^{๑๒} อจ. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๔/๒๐

^{๑๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๕. (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๘๐๑.

ลอนบ่เป็นประโยชน์แท้	ผิดฮ่อมอวิสัย
ควรกูไลนครเสียด	บวชสมณแสงคัน
ผิจักเป็นคหฬสัฐ	มีโภยพันเยื่อง
เยียวจักแค้นคังใหม่	หมองต้องตัมมา ^๔

ตอนปฏิสนธินางลุนได้ตั้งใจบำเพ็ญเพียรสมาทานศีล ขอให้ลูกเกิดมาเป็นคนมีบุญ บรรดาคนภายในโลกนี้จึงมานอบน้อมแก่บุตรชายของตน ดังความว่า

เมื่อนั้นอรไหมหน้า	น้อยนางนาลุน
นางก็สมาทานศีล	พร้าภานาพร้อม
แล้วจึงอธิษฐานน้อม	เถิงองค์อินทราษ
ขอหน่อฟ้า	บุญกว้างเกิดคอม แต่ท่อน
ขอให้เป็นยอดแก้ว	คนประเสริฐอุดมคุณ
โพธิญาณยศ	ยิ่งชายแข่งกล้า
เตโชแพ้ว	ฝูงธรรพ์วาบ
ได้แหล่งหล้า	เป็นน้อยนอบมา แต่ท่อน ^๕

จากการศึกษาคุณธรรมด้านความเพียร พบว่าในเนื้อเรื่องมีการนำแนวคิดเกี่ยวกับการบำเพ็ญเพียรมากกล่าวถึง แต่ไม่ได้กล่าวว่าใครมีคุณธรรมหรือการบำเพ็ญเพียรมากน้อยอย่างไร การบำเพ็ญเพียรจึงเป็นเพียงสัญลักษณ์ที่ปรากฏในเรื่องอันอาจมาจากคนทั่วไปรู้จักดี จึงไม่ได้กล่าวถึงอานิสงส์ของการบำเพ็ญเพียร

๓.๑.๓ ด้านความเสียสละ

ในพระไตรปิฎก ได้กล่าวถึงหลักการให้ทานอันหมายถึงการสอนให้รู้จักการเสียสละ นั่นเองและเกี่ยวกับการเสียสละหรือหลักทานนั้นองค์แห่งการให้ทานมีอยู่ ๔ อย่าง คือ

๑. วัตถุสัมปทา ถึงพร้อมด้วยวัตถุ
๒. ปัจจัยสัมปทา ถึงพร้อมด้วยปัจจัย
๓. เจตนาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยเจตนา

^๔ ปรีชา พินทอง, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๒๕.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๒.

๔. คุณาติเรกสัมปทา ถึงพร้อมด้วยคุณพิเศษ^{๖๖}

ความเสียสละเป็นความหมายของการให้ที่เป็นทานหรือ ปริจาคะ หมายถึง การให้ วัตถุสิ่งของ การเสียสละความสุขส่วนตัว การช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่นโดยไม่เลือกว่าเป็นมิตรหรือ เป็นศัตรู เป็นการให้ที่มุ่งกำจัดกิเลสโลภะและความเห็นแก่ตัว^{๖๗} นับเป็นคุณธรรมที่สำคัญสำหรับ คนทั่วไปจะต้องพึงมีต่อกัน ในเรื่องสังขศิลป์ชัยแสดงให้เห็นความเสียสละระหว่างพี่น้องที่มีต่อกัน สี่โหเสียสละยอมรักษาความปลอดภัยให้พี่ชาย คือ ศิลป์ชัยที่จะต้องไปสู้กับยักษ์ ดังความว่า

เมื่อนั้นสี่โหท้าว	ทนสะแคะคอมอ่อน
ยักษ์นี้กล้ำขนาดแท้	สองเจ้าอย่าลา แท้เนอ
ให้ค่อยฝึบจับได้	อาออกมามือ ก่อนเนอ
กันว่ายังในมัน	ยากเฮาชิปองป้าน
เมื่อนั้นศิลป์ชัยท้าว	ทรงตนเคียนคาด
แล้วตั้งอาย	พระองค์พร้อมพราดไป
ลงสู่่น้ำ	มหาแม่คงคา
ทวยทรงสังข์	เสียงความคงฟ้า
กันว่าองค์อาค้ำ	แดนใดโดยควนไปเห็น
ค้อมกล่าวเมียน	พระองค์ขึ้นจีผาย
สังข์ก็นี้มิตรเพียง	สะเถาใหญ่เกตรรา
เฮวเฮงผัน	ผาดพลันเลยมัม
บากราญย้าย	ลาลงแล้วตั้ง
อาอยู่ยัง	ใดแท้เทียวไป ก่อนเห็น ^{๖๘}

^{๖๖} ชุ.สุ (ไทย) ๑๘/๒๖/๓๔

^{๖๗} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ป.ธ. ๘, ราชบัณฑิต), ภาษาธรรม, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เสียงเชียง, ๒๕๔๔), หน้า ๘๑.

^{๖๘} ปรีชา พิณทอง, สังขศิลป์ชัย, หน้า ๑๓๐ – ๑๓๑.

จากการศึกษาคุณธรรมเกี่ยวกับความเสี่ยสละในเรื่องสังขัสลปัยพบว่า หลัคุณธรรมด้านความเสี่ยสละจะมีปรากฏมากที่ผู้ประพันธ์นำมาแสดงให้เห็นเพื่อเป็นแนวคิดที่จะนำไปสู่การปฏิบัติธรรมชั้นสูงขึ้นไป ทั้งนี้ต้องรู้จักการเสี่ยสละส่วนตนก่อน

๓.๑.๔ ด้านความสันโดษ

ความสันโดษ ในสันตดุฎฐสูตร พระผู้มีพระภาคทรงตรัสกับภิกษุ มีใจความว่าให้มีความสันโดษในจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยตามมีตามได้^{๑๙}

สันโดษ หมายถึง ความยินดี ความพอใจยินดีด้วยปัจจัย ๔ คือ ผ้านุ่งห่ม อาหาร ที่นอน ที่นั่ง และยาตามมีตามได้^{๒๐} หรือความพอใจด้วยของตนเอง ซึ่งได้มาด้วยเรี่ยวแรงความเพียรโดยชอบธรรม ความสันโดษมี ๓ ประการ คือ

๑. ยถาลาภสันโดษ ความพอใจตามที่ได้หรือตามที่พึงจะได้ คือเพียรหาสิ่งใดมาก็พอใจสิ่งนั้น ไม่เดือดร้อนกระวนกระวายเพราะสิ่งที่ตนไม่ได้หรือไม่ปรารถนาสิ่งที่ตนไม่พึงได้

๒. ยถาพลสันโดษ ความพอใจตามกำลังความสามารถ คือยินดีแต่พอแก่กำลังร่างกาย สุขภาพ สติปัญญาและความสามารถ ไม่ยินดีอยากได้จนเกินกำลังหรือจนเกินวิสัยของตน

๓. ยถาสารูปสันโดษ ความพอใจตามความเหมาะสม คือพอใจตามที่เหมาะแก่ภาวะฐานะ แนวทางชีวิตและจุดหมายแห่งการบำเพ็ญกิจของตน หรือพอใจในสิ่งที่สุจริตธรรม^{๒๑}

พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ชาวพุทธมีความสันโดษ คือ ความยินดีพอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่ สันโดษเป็นเงื่อนไขสำคัญของความสุข คนเราแสวงหาทรัพย์และครอบครองทรัพย์ไว้ก็เพื่อต้องการความสุขจากทรัพย์นั้น^{๒๒}

^{๑๙} ส.นิ. (ไทย) ๒๖/๑๔๔/๒๓๓-๒๓๔

^{๒๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์, ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๒๔.

^{๒๑} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสาละงคไทย-ไทย, ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, (กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๔๒), หน้า ๒๗๑-๒๗๒.

^{๒๒} แสง จันทรงาม, พุทธศาสนวิทยา, หน้า ๓๑-๓๒.

วรรณคดีเรื่องสังข์ศิลป์ชัยแสดงให้เห็นความสันโดษ ๒ ประการคือ ยถาลาภสันโดษ และยถาพลสันโดษที่สะท้อนให้เห็นแนวคิดว่า ให้รู้จักพอใจในลาภและกำลังของตน อย่าได้คิดในส่วนที่เกิดความสามารถหรือเกินกำลังของตนด้วยความว่า

สัพพะโคร่งเขี้ยว	อำอ่อยลายเหลืออง กี่ดี
สุอย่ากวนแสนสัตว์	หมุ่นแสงน้อย
แม้ว่าเหลวหลวงเถ่า	ฟานโดนตัวพี กี่ดี
สู้เฮ่วแผ้ว	ฟานปีกะออกหลวง
แนวสุฮ้าว	จ้งไฮแพ่เพื่อน จริงคาย
ยาได้ ชิงชุกหย้า	หุยมเคี้ยวโคบเต็ง เพื่อเนอ ^{๒๓}

ตอนพระอินทร์สอนศีลธรรมได้สะท้อนความสันโดษข้อ ยถาสารูปสันโดษ ที่พระอินทร์สอนศิลป์ชัยและยักษ์กุมภคันทว่าให้ตั้งใจพอใจตามสภาพความเหมาะสมของตนเองอย่าได้ดิ้นรนในสิ่งเกินสภาพที่ตนมีอยู่ดังความว่า

ยาได้จ้งใจเหล้น	มิจจารเมียท่าน
ของเพิ่นพุ้น	แพงไว้อย่าชิง
ยาได้โมหังกล้า	โกธาโลบล่าย
ให้ค้อยอดอ้อมไว้	ใจฮ้ายอย่ามี
ฟังเยศิลป์ชัยท้าว	ทังสังข์สีหราช
พร้อมพร้าถ้วน	กุมภคันท้าวมุमार
ชาติที่บุญโดน้อย	หิณะชนชาติชั่ว
เชื้อหน่อเหมา	หนามน้อยเคไพร
เพิ่นนั้นแนวนามเชื้อ	ขนุนลอมมีม่วง
อย่าได้บังเบียดผู้	บุญกว้างปดี ^{๒๔}

^{๒๓} ปรีชา พิณทอง, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๓๔๖.

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑๗-๔๑๘.

ความสันโดษในเรื่องสังขศิลป์ชัยตามที่ได้ยกตัวอย่างมานี้สะท้อนให้ว่าคุณธรรมที่ผู้ประพันธ์ได้นำมาสอดแทรกผ่านตัวละครน่าจะเป็นการต้องการให้ผู้อ่านได้มีความสำนึกเห็นอานิสงส์ของความสันโดษอีกอย่าง ความสันโดษในเรื่องจะเป็นเพียงแนวคิดของหลักคุณธรรมเกี่ยวกับสันโดษเท่านั้น ไม่มีการอธิบายให้ลึกหรือแนวทางปฏิบัติอย่างเด่นชัด

จากการศึกษาหลักพุทธธรรมในด้านคุณธรรมที่ปรากฏในวรรณคดีเรื่องสังขศิลป์ชัยพบว่าในเรื่องมีการทำแนวคิดหลักพุทธธรรมเกี่ยวกับคุณธรรมในด้านการแสดงความเคารพ การบำเพ็ญความเพียร ความเสียสละและความสันโดษ เป็นการนำหลักพุทธธรรมมาสอดแทรกในเชิงแนวคิด ความหมายเท่านั้น ไม่ได้นำมาอธิบายให้ลึกหรือละเอียดทั้งความหมายและการปฏิบัติในส่วนที่พบเป็นเพียงลักษณะที่เป็นไปตามแนวคิดทางหลักพุทธธรรมตามประเด็นต่าง ๆ นอกจากนี้หลักคุณธรรมที่พบนั้น อาจมาจากแนวคิดที่ว่า การนำเสนอวรรณคดีที่มีหลักธรรมสอดแทรกก็เพราะว่าผู้ประพันธ์ที่ดี ผู้อ่านที่ดีล้วนเป็นชาวพุทธจึงต้องมีหลักแนวคิดทางพระพุทธศาสนาสอดแทรกไว้

๓.๒ วิเคราะห์หลักพุทธธรรมเกี่ยวกับจริยธรรม

จริยธรรม เป็นคำที่มีความหมายที่เกี่ยวข้องกับความประพฤติของมนุษย์ในสังคม เพื่อให้ดำเนินชีวิตการทำงานที่ไปในทางที่ถูกต้องและดีงาม คำว่า จริยธรรมมาจากคำ ๒ คำ คือ จริยะ + ธรรม ซึ่งแปลตามศัพท์คือจริยะแปลว่า ความประพฤติที่ควรประพฤติ ธรรม แปลว่า คุณความดี คำสั่งสอนและหลักปฏิบัติในทางพระศาสนา ความจริง ความถูกต้อง และกฎเกณฑ์^{๒๕}

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ให้ความหมายไว้ว่า จริยะในทางพระพุทธศาสนานั้น แปลว่าการดำเนินชีวิต การดำเนินชีวิตที่ถูกต้องคือจริยธรรม^{๒๖}

^{๒๕} ไสว มาลาทอง, คู่มือการศึกษาจริยธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒), หน้า ๖.

^{๒๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), การพัฒนาจริยธรรม, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๗๕.

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ให้ความหมายไว้ว่า จริยธรรมคือหลักแห่งความประพฤติหรือแนวทางแห่งการปฏิบัติงานให้เป็นคนที่ทำเพื่อประโยชน์สุขของตนเองและสังคม^{๒๓}

ในการศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธธรรมเกี่ยวกับจริยธรรมที่ปรากฏในวรรณคดีเรื่องสังข์ศิลป์ชัยมีประเด็นที่ต้องศึกษา ๔ ด้านคือ ด้านความกตัญญู ด้านความรักความเมตตา ด้านทศพิธราชธรรม และด้านกัลยาณมิตร ตามที่ได้ศึกษาดังนี้

๓.๒.๑ ด้านความกตัญญู

กตัญญู หมายถึง บุคคลที่หาได้ยาก คำว่า กตัญญูเวทีก็คือผู้รู้อุปการะที่ผู้อื่นได้กระทำแล้วและกระทำตอบแทน ผู้รู้จักคุณค่าแห่งการกระทำดีของผู้อื่นและแสดงออกมาเพื่อบูชาความดีนั้น^{๒๔}

ความกตัญญูเป็นจริยธรรมคำสอนที่บุคคลพึงปฏิบัติต่อกันในสังคม ดังมีตัวอย่างในสมัยพุทธกาลเรื่องความกตัญญูของพระสารีบุตรเถระที่ได้ชื่อว่าเป็นแบบฉบับของผู้มีความกตัญญูกตเวทิต์โดยได้ตอบแทนบุญคุณของพระราชนิพพานผู้มีความประสงค์จะบวชแต่ไม่มีใครบวชให้ พระพุทธองค์ได้รับสั่งถามพระภิกษุว่าใครระลึกถึงอุปการคุณของพราหมณ์นี้ได้บ้าง พระสารีบุตรกราบทูลว่า ข้าพระพุทธเจ้าระลึกได้ว่าพราหมณ์ได้ถวายอาหารแก่ข้าพระพุทธเจ้าทัพพีหนึ่ง พระพุทธองค์จึงตรัสว่า สัตบุรุษเป็นคนกตัญญูกตเวทิต์และทรงให้พระสารีบุตรเป็นผู้บวชให้พราหมณ์ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา^{๒๕}

ในวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยตอนศิลป์ชัยไปหาเรียนวิชา ได้มีข้อความแสดงให้เห็นหลักจริยธรรมเกี่ยวกับความกตัญญูกตเวทิต์ ดังความว่า

^{๒๓} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), ความสัมพันธ์ระหว่างจริยธรรม จริยศาสตร์ : ความรู้คุณธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๘๑-๘๒.

^{๒๔} อ. ท.ก., (ไทย) ๒๐/๒๖๔/๑๐๘.

^{๒๕} บ. เถ.อ., (ไทย) ๑/๑๓๓.

เมื่อนั้นเขาก็นินทา	คำพันมวลมอบ
แล้วเล่าปูนาคมมือ	วันนั้นอยู่คอง
พิเศษทำว	คนึงใคร่คุณหนัก
เขาก็กลาภูมิ	สั่งค้นหาห้อง
เล็งใดเพียง	เพ็งกลัวอำนาจ
สองกิ่งแก้ว	กลอนเกลี้ยงสังคดี ^{๓๐}

หรือตอนที่พี่ทั้ง ๖ คนไปหลอกสินไซว่าพระบิดา ต้องการให้ไปช่วยตามเอาากกลับมา
สังข์ศิลป์ชัยก็แสดงออกให้เห็นความกตัญญูตเวทีที่มีต่อพระบิดาจึงรับอาสาและกล่าวออกมาว่า
พอเป็นผู้มีคุณดังความว่า

เมื่อนั้นลือเดชให้	ท้าวชื่อศิลป์ชัย
จงใจขาน	ขอบคุณพระองค์เจ้า
พ่อหากคุณคามแท้	เทิงธรรังหรือเก็ง
ไทร โลกล้าน	ลือเพียงพราปูน เจ้าเอย
เฮจักโดยอาชญ์แท้	เทิงธรรังหรือเก็ง
เอาแต่ตามคำพระ	บ่ดองเถียงวัน
ท่อกักถามเถิงให้	ทังสองป้าแม่ ลูกอน
ลอนว่าด้านตอบแค้น	คำเข้บ่บาน บ่ฮู้ ^{๓๑}

ตอนสังข์ศิลป์ชัยได้สั่งลาพวกสัตว์ทั้งหลายว่าต่อไปนี้ข้าพเจ้าจะได้กลับไป
เมืองเป็งจาลแล้วเพื่อแสดงความกตัญญูตอนแทนบิดาและเป็นอานิสงส์ที่พวกสัตว์ทั้งหลายได้ช่วย
มาตลอดศิลป์ชัยบอกว่าจะไม่ลืมบุญคุณและจะทำตอบ ดังความว่า

ฟังยินว่อนว่อนก้อง	ระบำพาทพิณคำ พุ่นเยอ
ศิลป์ชัยประสงค์	สี่เมืองเดินด้น
ควรรที่เฮลงเหล่น	ละคอนโจนขับข่วง
รือว่าไ้ที่เหง้า	พระยาฟ้าผ่อผาย แท้แล้ว

^{๓๐} ปรีชา พินทอง, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๑๑๑.

^{๓๑} ปรีชา พินทอง, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๑๒๐.

เฮาหากทำชอบไว้	โดยตอบกตัญญู เมื่อใด
ยินอาสม	หว่างไกรเกียรติกว้าง
เมื่อนั้นทุกสถานพร้อม	ยินดีโดยราช
ตกแต่งย้อย	ลงเหล่นช่วงกะสิง ^{๓๒}

๓.๒.๒ ความรักความเมตตา

เมตตาในทีฆนิกาย มหาวรรค กล่าวถึงเมตตาในพรหมวิหารว่าหมายถึงความรักใคร่ปรารถนาดี อย่างให้เขามีความสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั้งหลาย^{๓๓}

ความรักเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีบทบาทกับชีวิตของมนุษย์ดังที่คติดทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงความรักไว้ว่า ความรักนั้นย่อมเกิดด้วยเหตุ ๒ ประการอย่างนี้คือ ด้วยการอยู่ร่วมกันในกาลก่อน ด้วยการเกื้อกูลกันในปัจจุบันเหมือนอุบล (อาศัยเปลือกคตและน้ำ) เกิดในน้ำจะนั้น^{๓๔} และมีคำประพันธ์ที่กล่าวถึงความรักในคติดทางพระพุทธศาสนา ดังนี้^{๓๕}

เหตุแห่งรักทันทันชีว่ามีสอง	คือเคยปองครองรักสมัครสมาน
โดยบุพเพนิมมานมนาน	พอได้พานพบพักตร์รักปักใจ
ปัจจุบันหมั่นเกื้อเอื้อเพื่อพร้อม	รักค้อย่อมเกิดมาอย่าสงสัย
เปรียบอุบลต้นกอละออกไป	ได้อาศัยตามน้ำองงามเอย

นอกจากนี้ ความรักในคำสอนของพระพุทธศาสนายังประกอบด้วยเมตตา คือ^{๓๖} ความรัก ความปรารถนาดี ต้องการให้ผู้อื่นมีความสุข ความรักที่เป็นเมตตาคือความรักที่บริสุทธิ์ต่อเพื่อนมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายในฐานะที่เป็นเพื่อนร่วมโลกหรือเพื่อนร่วมทุกข์สังสารวัฏ เช่น ความรักของพ่อแม่ที่มีต่อลูก ถือว่าเป็นความรักที่เมตตาและปรารถนาดีต้องการให้ชีวิตของลูกมีความสุขและความเจริญก้าวหน้าในการดำเนินชีวิต

^{๓๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔๕.

^{๓๓} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๘๔/๒๒๕

^{๓๔} มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระธรรมปัทมฐาแปลภาค ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๑๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๒๘.

^{๓๕} พระมหาสุชนา โรจนญาโณ, คุณธรรมคู่สมรส, (กรุงเทพมหานคร : วัดอภัยทายาราม, ๒๕๔๓), หน้า ๗.

^{๓๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๕๐๗.

ในวรรณคดีเรื่องสังข์ศิลป์ชัยได้แสดงความรักความเมตตาหลายตอน เช่น ตอนวิวาหมงคล ได้แสดงความรัก ความเมตตาที่บิดาและมารดามีต่อลูกและห่วงใยเมื่อจะยกให้พระยาสุรราชทั้ง อารมณ์และสั่งสอนลูกให้ตั้งใจทำตามจารีตประเพณีของเมืองอื่นถึงจะห่วงอย่างไรก็ต้องยอมเพราะ ประราณจะให้ลูกได้สุขสบายความรักความเมตตาที่บริสุทธิ์ ดังความว่า

เมื่อนั้นพ่อขอขบข้อ	ขานลูปโลมขวัญ
ปุ่นพ่อบายคมควัด	พระเนตรถอนถวายเจ้า
เมื่อนั้นมารดาฮู้	เสียงฝั้วฮักฮ้ำ
สองพระเนตรน้ำ	เนืองย้อยอาบองค์
ลูกแม่คือคู่แก้ว	อันเกิดกลางอก นี่แล้ว
บัดนี้เฝ้าจำ	จากเชื้อสองเกล้า
แม่จักสอนสู่ให้	เขียนคุณคลองฮืด
ไกลแม่หล้า	หลอนฮ้ายบ่เซียง ลูกเอย
ผิว่าโพบภัยต้อง	นางใดบังเกิด
ฝูงพี่น้อง	ยาฆ่าแรงไล่ แม่เนอ
อันหนึ่งให้ฉลาดฮู้	เขียนฮิตราชา
การใดภูมิประสงค์	ฮีบทวนท่าเกื้อ
ฝูงใดฮ้าย	เห็นกระบวนยาเปรียบ
คนชี้เหล่า	ลอนเลียงบ่ดี ลูกเอย ^{๓๗}

ตอนไปเรียนวิชา ได้มีการสะท้อนให้เห็นความรักความเมตตาระหว่างแม่กับลูก คือ นางลูนกับศิลป์ชัยที่แม่แสดงความรักความเอ็นดูต่อลูกว่า ทุกวันลูกต้องกินนมตลอดถ้าหากไม่มีลูก แล้วแม่ต้องทรมาน เป็นการแสดงความรักความเมตตาอย่างแท้จริง ของสายเลือดหรือเป็นความรัก ความปรารถนาดีต้องการให้ลูกมีความสุขปราศจากภัยต่าง ๆ ดังความว่า

^{๓๗} ปรีชา พินทอง, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๕๗.

แม่นซื่อผิชอบแท้	ควรที่กระทำตาม
ขอแม่ทำเพียรปก	โทษคามคราวแล้ว
แม่อีกโถมขวัญน้อย	ศัลป์ชัยชมจูบ
เจ้าแม่อังคณน้อย	ไกลข้างขาดไป ได้รื้อ

อึ้งคำเช้า	เทียมแม่กินนม
กันว่าไกลถูกตาย	จากจอมโศกแห่ง

อันหนึ่งเผื่อพลอยไว้	มีพลพอเพื่อน จริ่งรื้อ
รู้ว่าป้าแม่หม่อม	ตายแล้วฝ่ายหลัง ลูเอ๋ย ^{๓๔}

ในตอนศัลป์ชัยรบยักษ์ ผู้ประพันธ์ได้สะท้อนจริยธรรมในด้านความรัก เมตตาระหว่าง
อาภัพหลาน ซึ่งเป็นความรักเหมือนกันกับความรักของพ่อแม่ที่มีต่อลูก โดยพรรณนาความรักผ่าน
ตัวละครคือนางสุมนหาที่มีต่อศัลป์ชัย ดังความว่า

เจ้านี้เป็นชาติเนื้อ	องอาจหลานอา แท้แล้ว
นางก็โสมเอาหลาน	ใส่เพลาแพงล้ำ
ถ้ำถ้ำนิ้ว	ทวยคิงโสมจูบ
จิตหล่าหล่ม	คณฮ้อนฮอดลุด

นางก็ฮักแจ่มเจ้า	ชมจูบจอมขวัญ
หลานเดียวเดิน	ดั่งรื้อถึงข้อย

มีทั้งผาชันล้ำ	หลายพะนอนน้ำล่อง
มีทั้งดงค่านช้าง	เสื่อฮ้ายเผดผี แท้นา ^{๓๕}

จากการศึกษาหลักพุทธธรรมเกี่ยวกับจริยธรรมในด้านความรัก ความเมตตา สามารถ
สรุปได้ว่า เป็นความรักความเมตตาทั้งแบบบริสุทธิ์ ที่พ่อแม่ที่ป้ามีต่อลูกหลานและความรัก
ความเมตตาแบบที่ร่วมในทุกข์สังสารวัฏที่ผิวเมียหรือสามีภรรยามีต่อกัน มนุษย์มีต่อสัตว์ร่วมโลก
เดียวกัน ทั้งสองแบบก็คือความรักความเมตตา ประการนี้จะทำให้มีความสุขความเจริญ

^{๓๔} ปรีชา พิณทอง, สังข์ศัลป์ชัย, หน้า ๑๒๑.

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๕-๑๘๖.

๔.๒.๓ ทศพิธราชธรรม

ทศพิธราชธรรม ในขุททกนิกาย ชาดก ได้กล่าวถึงทศพิธราชธรรม ๑๐ คือ ทาน การให้ ศีล ความประพฤติดีงาม ปริจจาคะ อาชวะ ความซื่อตรง มัทวะ ความอ่อนโยน ตปะ ความทรงเดช อักโกธะ ความไม่โกรธ อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน จันติความอดทน อวิโรธนะ ความไม่คลาดธรรม^{๔๐}

ทศพิธราชธรรม คือ^{๔๑} จริยวัตรที่พระเจ้าแผ่นดินควรประพฤติเป็นหลักธรรมประจำพระองค์ หรือคุณธรรมของผู้ปกครองบ้านเมืองมี ๑๐ ประการ คือ ทาน ศีล ปริจจาคะ อาชวะ มัทวะ ตปะ อักโกธะ อวิหิงสา จันติ อวิโรธนะ

ในวรรณคดีเรื่องสังข์ศิลป์ชัยได้นำหลักแห่งทศพิธราชธรรมมาแสดงไว้อันเป็นวิธีการที่ระพันธ์พยายามจะสอดแทรกแนวคิดเกี่ยวกับหลักพุทธธรรมในประเด็นต่าง ๆ ทั้งที่เป็นหลักสัจธรรมและหลักจริยธรรม เกี่ยวกับจริยธรรมนั้นโดยเฉพาะทศพิธราชธรรมที่ปรากฏในเนื้อเรื่องศิลป์ชัย นั้นปรากฏหัวข้อชัดเจนเพียงตอนเดียว กล่าวคือ ตอนศิลป์ชัยสอนศีลธรรม ที่ศิลป์ชัยสอนพวกยักษ์กุมภคณี และพวกนาคทั้งหลาย เกี่ยวกับหลักปกครองบ้านเมืองว่าผู้เป็นใหญ่เป็นราชาปกครองบ้านเมืองควรมีระจำใจในการปฏิบัติไม่ควรประมาทในธรรมเหล่านี้ควรตั้งมั่นอยู่ตลอดเวลาโดยผู้ประพันธ์ได้ยกขึ้นมาอธิบายครบทุกข้อ ดังความว่า

ทานังนั้น	ทานไปอย่าขาด
ทำชู้มื่อ	ป่าใบ้สืบไป
ศีลังนั้น	รักษาศีลอย่าขาด
ศีลห้าตั้ง	ระวังไว้อย่าไล
จาคังนั้น	ยินดีแจกจ่าย
เสื่อผ้าพร้อม	ของใช้เครื่องกิน

^{๔๐} ขุ.ชา, ๒๘/๒๔๐/๘๖

^{๔๑} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน, พ.ศ. ๒๕๒๕, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๘), หน้า ๓๘๓.

อาชะวังนั้น	ให้มีใจอันซื่อ
ยาได้คิดโถมเสียว	ลวงล่อหลอกไผ
มัททะวังนั้น	ให้มีใจอันอ่อน
อย่าโกรธกล้า	แข็งเข้มบ่ดี
ตะปิงนั้น	ให้รักษาศีลแปด
เฝ้าบาปฮ้าย	หาบเลียงเลื่อมสูญ
ขันตีให้	มีใจอดอ่ม
สมพอเว้าจ้งเว้า	คำเข้มอย่าจา
อวิหิงสานั้น	ให้มีใจคิดฮ่ำ
ยาเบียนฝูงไพร่น้อย	คนไ้ขมอดขอ
อโกรธห้าม	หักใจคิดถี่
ยาได้เชิงโกรธกล้า	ทำฮ้ายไพร่เมือง
อวิโรธนังห้าม	ในมโนทุกสิ่ง
อย่ามีใจโกรธฮ้าย	คำเข้มด่าไผ ^{๔๖}

เกี่ยวกับจริยธรรมเรื่องทศพิธราชธรรมที่ปรากฏในเรื่องสังข์ศิลป์ชัย สามารถสรุปได้ว่า ผู้ประพันธ์ได้นำหลักพุทธธรรมเกี่ยวกับทศพิธราชธรรมมาสอดแทรกผ่านตัวละครเป็นผู้กล่าวก็เพื่อเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่าผู้ที่ต้องการปกครองคนทั่วไป หรือบ้านเมืองควรพิจารณาเนือง ๆ ในข้อธรรมทั้ง ๑๐ ประการนี้ บ้านเมืองก็จะเจริญร่มเย็น ผู้ได้บังคับบัญชาที่ไม่เดือดร้อน และธรรมข้อนี้ไม่จำเป็นต้องเป็นพระราชามหากษัตริย์เท่านั้น ผู้มีอำนาจทางปกครองควรมีไว้ประจำใจด้วย

^{๔๖} ปรีชา พิณทอง, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๔๒๖.

๓.๒.๔ ด้านกัลยาณมิตร

กัลยาณมิตร ในอังกุตตรนิกาย สัตตกนิบาต กล่าวถึงองค์คุณของกัลยาณมิตรและหมายถึงมิตรประเภทครูหรือพี่เลี้ยงมีอยู่ ๗ ประการ (๑) ปิโย น่ารัก (๒) ครุ น่าเคารพ (๓) ภาวนีโย นำเจริญใจ (๔) วตฺตจ รู้จักพูดให้ได้ผล (๕) วจนกฺขโม อุดหนุนต่อถ้อยคำ (๖) คมฺภีรญฺจ ถัด กตฺตา แผลงเรื่องถ้ำลึกได้ (๗) โน อฏฺฐาเน นิโยชเย ไม่ชักนำไปในอฏฺฐาณ^{๔๓}

กัลยาณมิตรมีความสำคัญต่อสังคมมนุษย์มากเพราะความมีกัลยาณมิตรนี้จัดได้ว่าเป็นเครื่องประดับความเจริญปัญญาในขั้นศรัทธา ดังพระพุทธคำรัสที่แสดงความสำคัญของการมีกัลยาณมิตรว่า

ภิกษุทั้งหลายเมื่อดวงอาทิตย์อุทัยอยู่ ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อน
เป็นบุพนิมิตฉันใด ความมีกัลยาณมิตรก็เป็นตัวนำ เป็นบุพนิมิต
แห่งการเกิดขึ้นของอารยธรรมาภิบาลกัมมรรคแก่ภิกษุฉันนั้น

อาศัยเราผู้เป็นกัลยาณมิตร เหล่าสัตว์ผู้มีชาติเป็นธรรมดา ก็พ้นจากชาติผู้มี
ชราเป็นธรรมดา ก็พ้นจากชรา ผู้มีมรณะเป็นธรรมดา ก็พ้นจากมรณะ ผู้มีโสกะ
ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส เป็นธรรมดา ก็พ้นจากโสกะ ปริเทวะ
ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส^{๔๔}

กัลยาณมิตรเป็นหลักการปฏิบัติตนเพื่อให้อยู่ในสังคมมีชีวิตที่สมบูรณ์และเป็นข้อธรรมในการรู้จักเลือกคน คนดังพุทธภาษิตที่ว่า การไม่คบคนพาล การคบแต่บัณฑิต และการบูชาบุคคลที่ควรบูชานี้เป็น อันสูงสุด^{๔๕}

กัลยาณมิตรนั้น มิได้หมายถึงเพื่อนที่ดีอย่างในความหมายสามัญเท่านั้น แต่หมายถึงบุคคลผู้เพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติที่จะสั่งสอน แนะนำ ชี้แจง ชักจูง ช่วยบอกช่องทางหรือเป็นตัวอย่างให้ผู้อื่นดำเนินไปในมรรคแห่งการฝึกฝนอบรมอย่างถูกต้อง และคุณค่าแห่งกัลยาณมิตรธรรมซึ่งเป็นองค์คุณของกัลยาณมิตร หรือคุณสมบัติของมิตรดีหรือมิตรแท้ที่ควรคบหรือเข้าหาแล้วจะเป็นเหตุให้เกิดความดีงาม

^{๔๓} อก. สุตตก. (ไทย), ๒๓/๓๔/๓๓

^{๔๔} ส.ม. (ไทย), ๑๕/๕๖/๓๖

^{๔๕} บ.สุ. (ไทย) ๒๓/๒๖๒/๕๖๒

ความสำคัญของกัลยาณมิตร เหมือนแสงเงินแสงทองของพระอาทิตย์ขึ้นเป็นที่เกิดขึ้นของคุณธรรมทั้งปวง อุปมาความสำคัญของพระมหาโมคคัลลานะ และพระสารีบุตร พระศาสดาตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า พวกเธอจงคบหาพระสารีบุตรและพระมหาโมคคัลลานะเถิด ทั้งสองรูปนี้เป็นบัณฑิต เป็นภิกษุผู้อนุเคราะห์ผู้ร่วมประพาศิพรหมจรรย์ สารีบุตรเปรียบเสมือนผู้ให้กำเนิด โมคคัลลานะเปรียบเสมือนผู้บำรุงเลี้ยงทารกที่เกิดขึ้นแล้ว^{๔๔} ซึ่งสอดคล้องกับความหมายในคัมภีร์ มังคลัตถปิณี ที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ในพาลบัณฑิตสูตรว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัณฑิตนิมิต บัณฑิตปาทานของบัณฑิต 3 ประการ เหล่านี้ 3 ประการอะไรบ้างคือภิกษุทั้งหลาย บัณฑิตในโลกนี้ย่อมเป็นผู้คิดแต่เรื่องที่ดี คิดดี พูดแต่คำพูดที่ดี และทำแต่กรรมดี...”^{๔๕}

วรรณคดีเรื่องสังข์ศิลป์ชัย นำหลักกัลยาณมิตรมาอธิบายแนะนำมิตรที่ควรคบ ควรปฏิบัติมิตรอย่างไร และมีตรหรือบุคคลควรเว้นที่ไม่ใช่ลักษณะเป็นมิตรอย่างไรบ้างซึ่งปรากฏในเรื่องหลายตอน เช่น ในตอนวิวาหะมงคล กล่าวถึงคนผู้ไม่ควรคบไม่ควรเอามาเลี้ยงในบ้านเพราะจะทำความเดือดร้อนให้แก่ผู้นามา ดังความว่า

อันหนึ่งยาลอนเลี้ยง	คนโจรใจบาป
ลักเพื่อนช้อง	เจ็ญฮ้ายฮ่วมเฮือน ลูกเอย
คนใดฮู้ปากเกลี้ยง	เว้นม่วนมีผญา
กันเอามาในเฮือน	ไพร่ครองความไ้
กูสอนไว้	ยาคลดาประมาท
แม้ว่าหลับตื่นให้	คินึงฮู้ซุ้ยยาม ลูกเอย ^{๔๖}

ในตอนศิลป์ชัยไปเอาหลานสาวกลับจากเมืองนาคมีการนำหลักการคบมิตรมาสอนว่า บุคคลผู้ควรเว้นไม่ควรคบหาสมาคมหรือเข้าไปใกล้มีอยู่ ๔ คน ดังความว่า

ให้คอยคิดแนบน้าว	มาสั่งสอนคดี
ยังบ่เพ็งเฮฮัก	สี่คนควรเว้น
คนหนึ่งโมหังบ้า	เมามัวมีส่วง
คนหนึ่งหลับลิ้นลิ้น	มีฮู้คำวัน

^{๔๔} ม.อ. ๑๔/๓๗๑/๔๑๖

^{๔๕} มงคล. ๑/๒๒

^{๔๖} ปรีชา พิณทอง, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๕๘.

คนหนึ่งแสงเกี้ยวกำ	โบล่ายวางศีล
คนหนึ่งเป็นนักเลง	บ่มีเชื่อนข้าว
ฝูงนี้คันเฮาเลี้ยง	เลิงเป็นในมาก
เยียวจกกล้วยแก่นต้น	แพงล้านลูกเฮา พระเอย

คลองใดคูผิดแท้	มนตริด้านกล่าว
ให้ค่อยคิดมุ้งม้าง	กำก้าวฮาบมัน ^{๕๑}

อย่างไรก็ตามการคบมิตรถือว่ามีผลสำคัญขงมนุษย์ ดังกล่าวแล้วเพราะมิตรที่แท้ก็ย่อมชักพาไปในทางที่ดีคอยระวังสิ่งไม่ดีและคอยเตือนให้เพื่อนได้รู้จักระวังให้ดำเนินชีวิตที่ถูกส่วนมิตรเทียมก็ชักนำไปในทางที่ไม่ดี ในเรื่องศิลป์ชัยจะนำข้อคิดเกี่ยวกับการคบมิตรว่า ถ้าคบมิตรดีจะมีแต่เจริญรุ่งเรือง ถ้าคบคนพาลก็จะทำให้ชีวิตตกต่ำทั้งนี้ก็วิผู้ประพันธ์ได้นำมาเปรียบเทียบให้เห็นว่าเป็นอย่างไรบ้าง ดังความในตอนพระอินทร์สอนศีลธรรมที่กวีได้ยกแนวคิดเกี่ยวกับการคบมิตรและคนไม่ควรคบ ดังข้อความว่า

กันว่าสมคบด้วย	คนบุญนักปราชญ์
เป็นดังจันทร์และอู่	ดอนกล้วยห่อสิง
กันว่าสมคบด้วย	พาโลคนถ่อย
เป็นดังปลาเน่าหม้อ	ตองกล้วยห่อสิง
กันประสบพบพ้อ	คนบุญนักปราชญ์
นับมือใส่องแจ้ง	ทางเสรีบ่มี
กันว่าสมคบด้วย	พาโลไปบ่อด
นับมือมีดอื้อดื้อ	ทางแจ้งบ่มี
เป็นดังเดือนดำค้อย	คำหนึ่งไปดับ
นับมือวอยวอยไป	คำแสงสูญเสรี ^{๕๒}

^{๕๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘๓.

^{๕๒} ปรีชา พิณทอง, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๔๑๘ – ๔๑๙.

จากตัวอย่างเกี่ยวกับการคบมิตรและบุคคลที่ไม่ควรคบในหัวข้อศึกษาด้านกัลยาณมิตรที่ปรากฏในวรรณคดีเรื่องสังข์ศิลป์ชัย สามารถสรุปได้ว่า กวีนำแนวคิดเกี่ยวกับมิตรที่ควรคบว่ามีลักษณะอย่างไรบ้างที่ควรคบ และคนเช่นไรบ้างที่ไม่ควรคบมาแทรกในเนื้อหา นอกจากนี้ยังพบว่า กวีพยายามอธิบายคุณของมิตรที่ดีและโทษของการคบคนพาลไว้ด้วย

จากการศึกษาหลักพุทธธรรมเกี่ยวกับจริยธรรมที่ปรากฏในวรรณคดีเรื่องสังข์ศิลป์ชัย พบว่า หลักจริยธรรมที่กวีนำมาสอดแทรกในเนื้อหามีประเด็นที่สำคัญ ๆ ๕ ด้านคือ ด้านความกตัญญู เพื่อสะท้อนให้เห็นความสำคัญและรู้จักคุณแก่ผู้ที่เคยกระทำไว้ก่อนแล้วกระทำตอบแทน ด้านความรักความเมตตาที่สะท้อนให้เห็นความสำคัญของความรักและความหมายของความรักโดยเฉพาะความรักความเมตตาของบิดามารดาที่มีต่อบุตรธิดามีค่ายิ่งใหญ่อีกทั้งให้รู้จักมีความรักความเมตตาต่อสัตว์ที่อยู่ร่วมโลกด้วย ด้านทศพิธราชธรรม เพื่อสะท้อนให้ผู้มีหน้าที่ปกครองต้องมีธรรมในใจเพื่อความร่มเย็นของบ้านเมืองหรือสังคม ด้านศีลธรรมสะท้อนให้เห็นแนวคิดและสอนให้คนต้องมีศีลธรรมประจำกายใจไม่ควรประมาทในศีลธรรมโดยไม่สนใจจะปฏิบัติ ด้านกัลยาณมิตรสะท้อนให้เห็นว่าในสังคมมีทั้งคนดีและเลวอยู่ร่วมกันควรใช้ปัญญาพิจารณาเลือกคบผู้ที่สมควรคบควรเว้นคนที่ควรเว้น จึงจะทำให้ชีวิตรุ่งเรือง

บทที่ ๔

อิทธิพลของวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัย

ในบทนี้ผู้วิจัยจะศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับอิทธิพลโลกทัศน์ที่ผู้ศึกษาวิจัยได้ตั้งประเด็นในการศึกษาวิจัยไว้ ๓ ประเด็น คือ ๑. อิทธิพลของวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัย ๒. โลกทัศน์ในเรื่องสังข์ศิลป์ชัย ๓. ธรรมที่ปรากฏในแต่ละตอนของเรื่องสังข์ศิลป์ชัย ซึ่งผู้ศึกษาวิจัยนำมาวิเคราะห์ดังต่อไปนี้

๔.๑ อิทธิพลของวรรณกรรมสังข์ศิลป์ชัยที่มีต่อสังคมอีสาน

ในการสร้างวรรณคดีแต่ละเรื่องของกวีย่อมมีผลสะท้อนให้เห็นภาพของสังคมในแต่ละยุคสมัยตลอดจนท้องถิ่นนั้น ๆ และในขณะเดียวกันวรรณคดีก็มีอิทธิพลต่อสังคมหรือท้องถิ่นนั้น ๆ เหมือนกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับจุดมุ่งหมายของผู้แต่งว่ามีแนวคิดที่จะนำเสนอในรูปแบบใด

ในวรรณคดีอีสานเรื่องสังข์ศิลป์ชัยที่ถือว่าเป็นวรรณคดีที่ได้รับความนิยมมากในภาคอีสาน ดังนั้นหลักธรรมหรือแนวคิดต่าง ๆ จึงมีสอดแทรกในวิถีของชาวอีสาน ดังที่ผู้ศึกษาได้รวบรวมในด้านต่าง ๆ ดังนี้

๔.๑.๑ อิทธิพลต่อต้านอิตรองในการดำเนินชีวิต

ในการดำเนินชีวิตของคนในสังคมอีสานในปัจจุบันนั้นเป็นไปตามระเบียบแบบแผนหรือจารีตประเพณีของท้องถิ่นที่มีมาตั้งแต่โบราณ ในการดำรงชีวิตของมนุษย์ย่อมมีการเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากวัฒนธรรมในระดับสากลและวัฒนธรรมย่อยในระดับท้องถิ่น มนุษย์ต้องเรียนรู้และปรับตัวให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมใหม่ ๆ เพื่อการอยู่รอดในสังคม* ในวรรณคดีสังข์ศิลป์ชัยกวี ได้นำแนวคิดต่าง ๆ มาสอดแทรกไว้และมีอิทธิพลต่อการประพฤติปฏิบัติการดำเนินชีวิตในสังคม เช่น ในตอนศิลป์ชัยไปเอาหลานสาวเมืองนาค พระยานาคกล่าวกับพระยาครุฑเป็นการแสดงความอ่อนน้อมถ่อมตนขอโทษหากเมื่อกระทำผิดดังความว่า

* บุญสนอง บุญโยทาน, มนุษย์กับสังคม, ๒๕๑๕. หน้า ๔.

ค้อมว่าครุฑขาบเกล้า	ถวายเป็นนาโค คัจฉัน
ภูมิหัว	ขึ้นชมจาต้าน
วันนี้สมคามเสียง	แดนใดคู่สว่าง เพื่อนเอย
ให้ฮีบม้างโทษท้าว	ฝูงคังคาคสกุฏ
เมื่อนั้นชว่าชว่าแก้	ลาเลิกมีนนาน
นาโคประณม	ทอดตัวเป็นข้อย
ขอแก่นนากษัตริย์เจ้า	เร้งโงยอมนโทษ ปางนี้
โศคเข้าเถ้า	ทั้งเชื้อชูชม แด่ท่อน ^๒

ในตอนสอนพระยานาคก็มีเนื้อหาที่สะท้อนให้เห็นแนวคิดเกี่ยวกับให้ยึดถือหรือปฏิบัติตาม
อิตรองทั้งของผู้เอยและผู้มีหน้าที่ปกครองหรือกษัตริย์ว่าควรปฏิบัติอย่าให้ขาดตกบกพร่อง ดัง
ความว่า

ถึงเมื่อเดือนหกให้	ประทานของหลายแห่ง
เลี้ยงหมู่หม้าย	หอมไธ้จิ้งจกร แท้ตาย
อันว่าโยธศท้าว	ทุกที่แดนดิน
ให้อำปายหม้อน	ฮากสองกายพื้น
ฝูงหมู่เสนาเหง้า	มีคุณครองประเสริฐ
เลือกหมู่แก้ว	ปูนไว้ดังล้า
ฝูงหน่ออมาตย์น้อย	เอาแอบตางตา
ปูนตั้งเป็นสาขา	ง่างามระวังไว้
องค์กษัตริย์ให้	เป็นจอมยังยอด
ระคูแผ่พัง	ฝนสั่นสุมเทิง ^๓

^๒ ปรีชา พินทอง, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๒๔๕.

^๓ ปรีชา พินทอง, สังข์ศิลป์ชัย หน้า ๒๕๑.

ในตอนพระยาสุรราชบวช กวีได้พรรณนาถึงกิจวัตรของพระสงฆ์ในการออกบิณฑบาต และชาวบ้านก็รอใส่บาตรอันเป็นการสะท้อนให้เห็นว่าในอดีตจารีตประเพณีของคนอีสานจะยึดมั่น ในบุญกุศลการทำทานและเป็นผลสืบทอดมาถึงปัจจุบัน ดังในเรื่องสังข์ศิลป์ชัยตอนพระยาสุรราช บวชแล้วออกบิณฑบาตโดยลูกสาวทั้งเจ็ดของนันทเศรษฐีมาใส่บาตร ดังความว่า

ยศยิ่งป้อม	ปุนสิ่งสาวสวรรค์
ไพคอบเห็น	เมื่อขตนดากระด้าง
พอเมื่อมหาเถรให้	ทรงธรรมกุศราช
เดินฮอดแล้ว	กลางคุ่มช่วงปรางค์
เขากี่สนสนเข้า	ยาครูใส่บาตร
มหาเถรราชเจ้า	แลแล้วลวดกระสัน ^๔

ในหนังสืออุปแต้มสินไช อุคม บัวศรี ได้นำเสนอแนวคิดปรัชญาที่มีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมประเพณีของสังคมอีสานโดยนำเสนอภาพเขียนฝาผนังวัดไชยศรีเกี่ยวกับประเพณีดั่งครกดิ่ง สากว่า "ภาพดั่งครกดิ่งสาก ระหว่างชายฝ่ายหนึ่งกับหญิงอีกฝ่ายหนึ่งเป็นภาพที่เกิดขึ้นในชนบท อีสานในยุคหนึ่ง เพราะเป็นการเสี่ยงทายเรื่องฟ้าฝน ถ้าฝ่ายหญิงชนะการดั่งครกดิ่งสากฝนจะตก ถ้า ฝ่ายชายชนะฝนจะไม่ตก จึงมีคนเชิยร์ฝ่ายหญิงมาก"^๕ การดั่งครกดิ่งสากเป็นประเพณีของชาว อีสานมาถึงปัจจุบัน

๔.๑.๒ อิทธิพลต่อความเชื่อของคนในสังคมอีสาน

ในสังคมอีสานประชาชนส่วนมากนับถือพระพุทธศาสนาการสอนในพระพุทธศาสนาจะ สอนให้เชื่อเรื่องบาปบุญ เรื่องกรรม การเวียนว่ายตายเกิด นรกสวรรค์ และสอนให้บำเพ็ญเพียร โดยมีพระนิพพานในเบื้องหน้าอันเป็นการหลีกเลี่ยงจากการเวียนว่ายตายเกิด ดังแนวคิดเหล่านี้จึงถูก นำมาใช้สอนในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งผ่านงานประติมากรรม จิตรกรรมที่เกี่ยวข้องทางศาสนาหรือรูป แบบของวรรณคดีที่นำหลักธรรมหรือแนวคิดไปสอดแทรกไว้ในวรรณคดีอีสานเรื่องสังข์ศิลป์ชัย ก็เป็นอีกเรื่องหนึ่งที่กวีได้นำหลักธรรมมาสอดแทรกไว้และสะท้อนให้เห็นความเชื่อของคนใน สังคมเป็นอย่างมากไม่ว่าจะเป็นความเชื่อเรื่องบุญ – บาป เรื่องกรรม นรก สวรรค์ การเวียนว่าย

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๖.

^๕ อุคม บัวศรี, อุปแต้มสินไช, ๒๕๔๗, หน้า ๑๓.

ตายเกิด ตลอดจนความเชื่อที่เป็นเป้าหมายสูงสุดทางศาสนา คือ พระนิพพาน ซึ่งในแต่ละตอนก็
จะนำแนวคิดเหล่านี้ไปสอดแทรกไว้ทั้งผ่านตัวละครเป็นผู้เล่าหรือก็เป็นผู้เล่าผ่านตัวละคร เช่นใน
ตอนศิลปปรัชมัย ศิลปปรัชมัยกับอาคือนางสมณฑาว่า พระราชบิดาที่อยู่ในมหาปราสาทมีข้าทาส
บริวารอยู่มากมายก็ยังไม่สบายอกสบายใจ ทุกเช้าค่ำทุกวัน พระองค์มีบริจาทาน เจริญภาวนา
รักษาศีล กรวดน้ำส่งบุญไปให้ตลอดเวลา ดังความว่า

คิดเมื่อพระวรบิดาด่าน	วันพอพ้นเล่า
ขุนอยู่ล้อม	หลายชั้นบ่บาน
อุ้งคำเข้า	พระองค์ทอดทานของ
พระก็จำศีลสัตย์	ชวันมีเว้น
ก็บ่มีใฝ่สู้	เป็นตายด้านข่าว
เข้าหยาดน้ำ	บุญผู้ฮอดพระอรณ แท้แล้ว ^๖

จากข้อความนี้สะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลทางความเชื่อเกี่ยวกับการรักษาศีลให้ทานกรวด
น้ำแผ่ส่วนบุญที่สืบทอดแนวคิดกันมาถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ในวรรณคดีอีสานเรื่องสังข์ศิลป์ชัยยังมี
อิทธิพลต่อความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องบุญบาป ดังตอนสอนพระยานาคที่ศิลปปรัชมัยกับนางสีดาจันทร์
ลูกสาวนางสมณฑาว่า คงถึงคราวที่บุญมาถึงจึงส่งให้แม่ลูกจะต้องพบกัน ดังความว่า

อุ้มอ่อนเจ้า	เมื่อแท่นลายเหลือง
สองแพงฮัก	ข้าหลังเหลือให้
แม่บ่คงเห็นเจ้า	จอมทองเท้าชั่ว จริ่งแล้ว
บัดนี้บุญแบ่งแท้	โพบ้ายฮอดดี แม่แล้ว ^๗

และตอนศิลปปรัชมัยกับนางสมณฑากล่าวสังข์ศิลป์ชัยสะท้อนให้เห็นว่ายังมีความเชื่อ
เรื่องบาปหรือหากจะมีบาปอันใดเกิดขึ้นก็อย่าให้มีแก่นาง จึงแสดงให้เห็นว่ากวีนำแนวคิดความเชื่อ
ว่าทำไม่ดีจะต้องเป็นบาป ยักษ์เป็นสามีนางแล้วนางหนีจากแล้วจะเป็นบาป ดังความว่า

^๖ ปรีชา พิณทอง, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๑๘๘.

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๕.

ค่อยอยู่ดีเยื่อพระที่จั่ง	คนเพ่งชีวิตหม่อมเอย
ขออย่ามีปาปิง	บาปใดคอมซ้อย
เมื่อนั้นบาจค์ฮ้อน	ดาวสุยเสียงฮาบ
นางก็ฟ้าวแต่งเนื้อ	มีถ้วนเทียวลง ^๔

หรือในตอนปฏิสนธินางอุณและนางจันทาสองพี่น้องคลอดสินไซ สีโห ออกมาจึงกล่าว
ว่าอาจเป็นกรรมเวรที่ต้องมีลูกอย่างนี้และพระราชาก็พูดว่าเป็นวิบากอย่างใดอย่างหนึ่งแสดงให้เห็น
อิทธิพลทางความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องกรรมเวร ดังความว่า

สองพี่น้อง	จายากินเอย
กรรมเวรมี	ว่าเรือชินได้
เลยเล่าเองชูลีพร้อม	เพียงมีอนบนอบ
ถวายน่อแก้ว	แพงล้านชุนาง

เมื่อนั้นภูบาลเจ้า	ทรงเมืองเมิลผ่อ
เล็งลูกแก้ว	ก็อล้านแม่เมือง

เห็นหลากค้อย	โดยสุปราชะสิทธิ์
องค์หนึ่งเป็นหอยสังข์	ชอบวรรณมณิล้ำ
เมื่อนั้นองค์กษัตริย์เจ้า	จางนางน้องพี่
วิบากด้วย	ใดแท้แห่งฮา นี้เค ^๕

นอกจากนี้ในเรื่องสังข์ศิลป์ชัยยังมีอิทธิพลต่อความเชื่อเกี่ยวกับฤกษ์ยามที่คนในสังคม
อีสานยังมีความเชื่ออยู่และเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตอีกด้วย ดังตอนปฏิสนธิ ที่โหรได้คำนวณเลขที่
กวีพรรณนาไว้ตอนหนึ่งว่า

ก็จึ่งเอาชาตาให้	เทวีทั้งแปด
มาบวกตั้ง	คูณเข้าใส่สบ
เลขเล่นต้อง	ตามแห่งหระคุณ

^๔ ปรีชา พิณทอง, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๑๕๖.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๓.

คู่คั่งหกสาวสูญ	หมูนางฝูงเอื้อย
แควนท่อกือเมืองเจ้า	จันทนางเอก
ศุภร์กลาดเข้า	แจ้งไฉนนิ่งเนา ^{๑๑}

นอกจากนี้ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดในตอนวิวิธมงคล กวีได้นำแนวคิดที่สะท้อนให้เห็นความเชื่อเกี่ยวกับการเวียนว่ายตายเกิดว่าคนเราย่อมมีการเกิดและต้องตายในสังสารวัฏฏ์มาตั้งแต่ไหนแต่ไร ดังความว่า

กำเนิดแท้	เที่ยวท่องสงสาร
บุษานเสียง	ห่อนสิ้นเสียได้
แต่นั้นขุนจันทร์พร้อม	สองขาขุนแขก
ขาบท่านข้าว	ลงห้องควนโดย ^{๑๒}

เกี่ยวกับอิทธิพลทางความเชื่อเรื่องสรวงศันนิพพานนั้น เป็นความเชื่ออันหมายถึงเป้าหมายสูงสุดของชีวิตที่มนุษย์จะละความทุกข์ละบาปกรรม การเวียนว่ายตายเกิดได้ คือไม่ต้องกลับเกิดอีกดังนั้นจึงเป็นความปรารถนาหรือเป้าหมายสูงสุดทางพระพุทธศาสนาในวรรณคดีเรื่องสังข์ศิลป์ชัย ได้สะท้อนความเชื่อเกี่ยวกับนิพพาน ดังในตอนสอนพระยานาคที่นางสุมนหาพุดคุยกับนางจันทร์ลูกสาว ความว่า

ให้เจ้าคิดต่อตั้ง	ครองประเสริฐนิระพาน นั้นเนา
อันที่เมียพลอยพลัด	อย่าคณิงคอมทอน
อันที่นางจันทร์น้อย	บุตดาลูกมึง เสนอนั้น
นางก็พาเผ่าผู้	มาเมียนคาบพระองค์ นี่แล้ว ^{๑๓}

จากการศึกษาอิทธิพลของวรรณคดีเรื่องสังข์ศิลป์ชัยที่มีต่อสังคมอีสาน พบว่า วรรณคดีอีสานเรื่องสังข์ศิลป์ชัยมีอิทธิพลต่อสังคมอีสานหลาย ๆ ด้าน ซึ่งในอดีตจะมีการนำเอาหนังสือผูกที่เป็นวรรณกรรมอีสานมาอ่านให้ อีกทั้งนำมาใช้เป็นเรื่องในการแสดงหมอลำให้คนฟังพอสรุปได้ ๒ ด้านคือ

^{๑๑} ปรีชา พิณทอง, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๗๖.

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๔.

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๐.

๑. มีอิทธิพลต่อด้านฮัตครองในการดำเนินชีวิตทั้งที่เป็นระเบียบแบบแผนจารีตประเพณีที่ประชาชนในสังคมอีสานได้ยึดถือและประพฤติปฏิบัติสืบเนื่องจนถึงปัจจุบันและถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตที่ทุกคนต้องปฏิบัติถ้าไม่ปฏิบัติถือว่าผิดจารีตของสังคม

๒. มีอิทธิพลต่อความเชื่อของคนในสังคมอีสานคือมีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องบุญ บาป เวรกรรม การเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสาร และสวรรค์นิพพานที่ถือว่าเป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิตตามความเชื่อทางพุทธศาสนา ประชาชนจึงยึดมั่นในการทำบุญเว้นการทำบาป เพื่อหวังผลในอนาคตคือพระนิพพาน โดยจะเห็นได้จากการทำบุญถวายสังฆทานจะกล่าวคำว่า นิพพานัง ประมัญชัง ทุกครั้ง

๔.๒ การแสดงการละเล่นที่ปรากฏในเรื่องสังข์ศิลป์ชัย

ลักษณะการแสดงและการละเล่นที่ปรากฏในเรื่องสังข์ศิลป์ชัยเป็นการกล่าวถึงลักษณะของการแสดงและการละเล่นของคนตามชนบทและในเมืองหลวงหรือในวังของมหากษัตริย์ซึ่งมีลักษณะแตกต่างกัน และปราณี วงษ์เทศ กล่าวถึงความเชื่อในการละเล่นในอดีตว่า การละเล่นมีความสัมพันธ์กับพิธีกรรมและการครองเรือนหรือที่ทำมาหากินโดยจะเห็นได้จากลักษณะความเชื่อกำเนิดของความเชื่อและโอกาสการละเล่นจะเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรม เนื้อหาเป็นสัญลักษณ์เน้นความอุดมสมบูรณ์ ความเชื่อทางศาสนาความเชื่อในการปกครองบ้านเมืองและความเชื่อในการครองเรือน นอกจากนี้ยังได้กล่าวถึงความสำคัญของการละเล่นว่ามีความสำคัญต่อวิถีชีวิตมนุษย์เป็นอย่างมาก^{๓๓} การแสดงหรือการละเล่นเป็นการแสดงที่บ่งบอกแห่งความเป็นศิลปะที่มนุษย์สามารถบรรยายถ่ายทอดความรู้สึกทางอารมณ์อันสุนทรีย์ ดังที่พัทธา สายหู อธิบายว่า ศิลปะคือการแสดงออกของอารมณ์ที่ให้เกิดความพอใจ เป็นความพอใจที่รื่นรมย์ เป็นความรู้สึกทางสุนทรียะที่มนุษย์มี^{๓๔} และดวงมน จิตจำนงค์ ได้กล่าวสรุปไว้ว่าการแสดงออกนั้นทำให้เกิดความพอใจแก่ทั้งผู้แสดงและผู้รับและความพอใจนั้นเป็นความรู้สึกทางสุนทรียะที่รับรู้สีกได้ด้วย

^{๓๓} ปราณี วงษ์เทศ, “การละเล่นและพิธีกรรมในสังคมไทย” ใน วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คำความเชื่อ, ๒๕๓๐. หน้า ๒๒๕ – ๓๒๔.

^{๓๔} พัทธา สายหู, “ศิลปะกับสังคม” สังคมศาสตร์ปริทัศน์, (๖ มีนาคม ๒๕๑๒.) หน้า ๒๒ – ๒๔.

ประสาทสำนึกในแง่ของความพอเหมาะพอดีของส่วนสัดความสัมพันธ์ในรูปลักษณะ (วัตถุ) จากการแสดงออก^{๔๔} ในหนังสืออุปเดัมสินไซที่อุดม บัวศรี

ได้อธิบายการแสดงฝีมือเชิงช่างศิลปะได้อย่างสวยงาม อย่างตอนที่เขียนถึงเมืองเป็ญจาลว่า การเขียนภาพทัศนียภาพของนครเป็ญจาลและบ้านเรือนประกอบกับสถาปัตยกรรมของอาคารทำให้เห็นความงามสง่าของภาพและสื่ออย่างน่าทึ่งทีเดียว และอีกตอนหนึ่งกล่าวถึงการแสดงฝีมือของช่างว่า “รูปยักษ์เป็นรูปที่ค่อนข้างจะวาดยากเพราะผู้วาดจะต้องทำความเข้าใจให้หนึ่งตลอดว่าจะต้องวาดให้ตัวใหญ่กว่ามนุษย์แต่วาดภาพยักษ์ได้ค่อนข้างดี” การแสดงออกของช่างนั้นก็เพื่อต้องการให้ผู้ที่ได้ดูภาพแล้วเกิดสุนทรียะและเกิดความสนุกสนานไปด้วย

อย่างไรก็ตามที่กล่าวมาเป็นเพียงการกล่าวถึงส่วนของการแสดงที่เป็นเรื่องรับรู้ด้วยประสาทสำนึกเท่านั้นในวรรณคดีอีสานเรื่องสังข์ศิลป์ชัยกล่าวถึงการแสดงการเล่นที่เกี่ยวข้องกับการแสดงออกของตัวละครที่ผู้ประพันธ์ได้นำมาสอดแทรกให้สะท้อนถึงวิถีชีวิตของมนุษย์โดยทั่วไปและให้เกิดความสนุกสนานไปพร้อมกัน เมื่อผู้อ่านหรือผู้ฟังจากการที่มีผู้เล่าให้ฟังมีหลายตอนหลายลักษณะของการเล่นที่ผู้ประพันธ์ได้นำเสนอ นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นปรัชญาธรรมหลาย ๆ อย่างที่แฝงอยู่ในการเล่น เช่น หลักธรรมที่สร้างความสามัคคีในสังคมหรือหลักธรรมแห่งความอดทน กล่าวคือ หลักขันติ โสรัจจะ การเล่นบางอย่างต้องมีความอดทนเมื่อเล่นนาน ๆ อาจมีการกระทบกระทั่งกัน แต่หากมีความอดทนก็เกิดเป็นความสนุกสนานไม่มีอะไรต่อกันเป็นต้น การเล่นเป็นการผ่อนคลายอีกอย่างหนึ่งหรืออาจเรียกว่าเป็นวิธีการนันทนาการ อาจารย์อุดม บัวศรี ได้อธิบายว่า นันทนาการ หมายถึง การบันเทิงต่าง ๆ ที่มีการเล่นกันอยู่ในท้องถิ่นอีสาน ซึ่งภาษาอีสานเรียกว่า มหรสพคบงัน^{๔๕} การเล่นสนุกสนานที่แสดงออกมาปรากฏในเรื่องสังข์ศิลป์ชัยผู้ประพันธ์นำเสนอหลาย ๆ รูปแบบ เช่นในตอนวิวามงคลที่กล่าวถึงพวกสนมเพื่อนบ้านฉลองงานแต่งงาน กล่าวถึงเรื่องของการนันทนาการว่า

ฟังยินเสียงระบำก๊อง

เกมแถมเกมขลุ่ย

ตีเสบเข้าขอดแก้ว

กลมกลั้วกล่อมไพร

^{๔๔} ดวงมน จิตจำนง, คุณค่าและลักษณะเด่นของวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น,(พ.ศ.๒๕๒๕ – ๒๕๓๔), ๒๕๓๔. หน้า ๑๘.

^{๔๕} อุดม บัวศรี, วัฒนธรรมอีสาน, ๒๕๔๖. หน้า ๑๒๘.

สีเสียดด้าน

เดินพลระวังนาฏ

เดือนดวนขั้วม

เขาเชื้อสูงมา^{๑๑}

ในตอนนี้แสดงให้เห็นถึงการละเล่นที่มีดนตรีบรรเลงพร้อมกับการเล่นระบำหรือเต้นรำตามท่วงทำนองของคนตรีส่วนเครื่องดนตรีจะมีทั้งกลอง ขลุ่ยตามความจริงแล้วไม่น่าจะเป็นขลุ่ยถ้าเป็นอิทธิพลดนตรีทางอีสานจริง ๆ น่าจะเป็นแคนหรือโหวด ข้อความนี้น่าจะได้อิทธิพลเนื้อหาจากภาคอื่นมา นอกจากนี้ในตอนปฏิสนธิมีข้อความที่สะท้อนให้เห็นการละเล่นเกี่ยวกับดนตรีที่ผู้ประพันธ์นำมาบรรยายให้เนื้อความสมบูรณ์ อย่างไรก็ตามเครื่องดนตรีเป็นสัญลักษณ์ของการละเล่นเหมือนกัน ดังนั้นในข้อความต่อไปนี้จะมีทั้งการบรรยายถึงการร้องรำประกอบด้วยเสียงดนตรี ดังความว่า

เมื่อนั้นภูวนาลสู

ฮับขอบขานเชียง

ฟิงยิระบำบนเนือง

นาคตีตามเผ้า

กลองเกาไค้

ตุรียเสียงสุรปี่

นาคหนุ่มเปลื้องเพศเพียง

สาวช้อยสอศะเอ็ง^{๑๒}

ในตอนศิลปชัยไปเอาหลานสาวเมืองนาค ได้กล่าวถึงการละเล่นสะกาดเพื่อเติมพันทัน การละเล่นสะกาดนี้ในวัฒนธรรมอีสานไม่ค่อยปรากฏกันจึงน่าจะเป็นวัฒนธรรมของชนเผ่าอื่นที่มีอิทธิพลต่อเนื้อหาหรือว่าอาจมาจากเรื่องศิลปชัยได้อิทธิพลจากเรื่องที่อื่นแล้วมาแต่งดัดแปลงภาษาเนื้อหาให้เข้ากับวัฒนธรรมคนอีสาน การกล่าวถึงการละเล่นสะกาดในเรื่องศิลปชัยที่ปรากฏนั้นมีความว่า

นับแต่ภูแฮกเหล่น

ดวงบาสสะกาด

ไผ่ไปมีพานพบ

ลูกสะกาดไค้

เทื่อนี้เสียดสแท้

ทังสินศักดิ์ตัม แลนอ

เป็นเพื่อบาปก่อกุม

กรรมห้องห่างบุญ แท้แล้ว^{๑๓}

ในตอนกลับไปเมืองเป็งจาลมีการละเล่นสะเดงระบำต้อนรับกันอย่างครึกครื้นมีเครื่องดนตรีหลายอย่าง มีการแต่งตัวกันตามแนวคิดที่ทำให้สนุกสนาน เช่น แต่งเป็นห้วนาคที่เป็นหงอนฝ่ายคนตรีขับเสภานั้นจะมีทั้งขอ พิณ ดังความว่า

^{๑๑} ปรีชา พินทอง, สังข์ศิลปชัย, หน้า ๖๓.

^{๑๒} ปรีชา พินทอง, สังข์ศิลปชัย, หน้า ๑๐๒.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓๗.

เมื่อนั้นสองคาคเนื่อ	นั้ระพรากกลาง
คิงแพงผาย	คู่เกวียนกงแก้ว
ฟังยินซุงซอไค้	พิณระบำขับเสบ
ค้อมมั่งเมี่ยน	กลัวไกล้แกว่งวี
ม้าแอบคุ่น	คอสอดสะเนียนทอง
นายนักการเขา	แต่งดีดาเมี่ยน
ปะคือคำตั้ง	เหนือหัวหอนนาค
นายนั่งป่อง	ยังหุ้มเครื่องคำ ^{๒๐}

ตอนเสด็จถึงเมืองเป็งจาล กล่าวถึงความสนุกสนานที่บรรดาชาวเมืองได้เล่นกันด้วยการ ร้องรำ มีการบรรยายบรรดาผู้มาร่วมว่าบางคนชอบไปทุกที่ที่มีงานรื่นเริงเพราะชอบกินเหล้า ดัง ความว่า

หน้าต่างตั้ง	เพื่อนพาดภาควา
โพงยายาย	แจ่งไลลงสัน
คนกลมก้าม	กินเมาทุกที่
เจ้าลุ่มฟ้า	เดินเหล้นม่วนเมือง
ฟังยินว่อนว่อนก้อง	ดีเสบเพลงระบำ ฟันเขอ
เสียงนันในมณเฑียร	เก้งควดิงส์ฟ้า
ผ่อเห็นฮวานฮวานเข้ม	สุรแสงเฮืองเฮือ ฟันเขอ
เมื่อนั้นเจ้าตัวส้อย	เดินตั้งเลียบบพาน
สะพ่มพร้อม	พาก้วคำเหลือง
สองนางทรง	เครื่องคำเคียนเนื่อ
องค์กษัตริย์เจ้า	ทรงประเทิงม้าวมั่ง
นางลูบแป้ง	เป็นถ้านเลียบบลง ^{๒๑}

^{๒๐} ปรีชา พินทอง, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๒๘๕.

^{๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘๘.

ในภาพเขียนจิตรกรรมฝาผนังอุโบสถวัดไชยศรี บ้านสาวะถี อัมพอ เมือง จังหวัดขอนแก่น รองศาสตราจารย์ อุดม บัวศรี ได้นำเสนอภาพการละเล่นดั่งครกดั่งสากอันเป็นสัญลักษณ์ความเชื่อของคนอีสาน แต่ในหนังสือเรื่องศิลปะชัยไม่ปรากฏจึงแสดงว่าช่างได้นำแนวความคิดด้านความเชื่อแสดงการละเล่นมาเขียนสอดแทรกไว้เพื่อให้เห็นความสนุกสนานในเรื่องภาพเขียนที่รองศาสตราจารย์อุดม บัวศรีอธิบายไว้ในหนังสืออุปแต้มสินไซ ความว่า

ภาพดั่งครกดั่งสากระหว่างชายฝ่ายหนึ่งกับหญิงอีกฝ่าย

หนึ่งเป็นภาพที่เกิดในชนบทอีสานในยุคหนึ่ง^{๒๒}

อย่างไรก็ตามในเนื้อเรื่องสังข์ศิลป์ชัยที่มีการกล่าวถึงการละเล่นหลาย ๆ อย่างนั้นเป็นการเล่าเรื่องที่ผู้ประพันธ์ได้นำมาแทรกในเรื่องตามเหตุการณ์เพื่อให้เกิดสุนทรียะกับผู้อ่านผู้ฟังได้เป็นอย่างดี

จากการศึกษาการแสดงการละเล่นในเรื่องสังข์ศิลป์ชัยพบว่า มีการบรรยายให้เห็นภาพของการละเล่นหลาย ๆ แบบมีการเล่นน้ำเล่นระบำฉลองในโอกาสต่าง ๆ อันเป็นธรรมเนียมประเพณีของสังคมและเพื่อให้เกิดสุนทรียะทางการรับฟังหรือการอ่านจึงปรากฏมีการละเล่นดังกล่าว

๔.๓ โลกทัศน์ในเรื่องสังข์ศิลป์ชัย

๑. ความหมายของโลกทัศน์

คำว่า โลกทัศน์ ตรงกับคำว่า World views ในภาษาอังกฤษซึ่งมีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายดังนี้

สนธิ สมัการ^{๒๓} ให้ความหมายว่า โลกทัศน์คือสิ่งที่กำหนดแนวคิดและพฤติกรรมของมนุษย์และโลกทัศน์ชี้ให้เห็นผลแสดงออกทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับชีวิตและโลกของคนในสังคมโดยส่วนรวม

พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว^{๒๔} ให้ความหมายว่า โลกทัศน์คือความคิดรวบยอดของการตอบสนองตอบต่อโลกหรือจักรวาล

^{๒๒} อุดม บัวศรี, อุปแต้มสินไซ, ๒๕๔๗, หน้า ๑๓.

^{๒๓} สนธิ สมัการ, วิธีการศึกษาสังคมมนุษย์กับตัวแบบสำหรับศึกษาสังคมไทย, ๒๕๑๘, หน้า ๑๔.

^{๒๔} พรศักดิ์ ผ่องแผ้ว, โลกทัศน์การเมืองของประชาชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือวิเคราะห์จากวรรณกรรมโบราณ, ๒๕๒๑, หน้า ๕.

ธวัช ปุณโณทก^{๒๕} ให้ความหมายว่า โลกทัศน์ หมายถึงผลรวมของมโนทัศน์ของบุคคล แต่ละกลุ่มหรือแต่ละระบบที่มีต่อสิ่งที่มีอยู่รอบตัวและจักรวาล

จากการที่มีผู้ให้ความหมายของโลกทัศน์ดังกล่าวข้างต้นพอสรุปได้ว่า โลกทัศน์คือความคิดเห็นที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลในสังคมหนึ่ง ๆ มีต่อสิ่งต่าง ๆ ที่เขามีความสัมพันธ์ด้วย

๒. ความสำคัญของโลกทัศน์

เนื่องจากโลกทัศน์เป็นทัศนคติที่เกิดจากความเชื่ออย่างมีระบบดังนั้น โลกทัศน์จึงมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตและจิตใจของมนุษย์

๑. โลกทัศน์เป็นตัวกำหนดทิศทางหรือวิถีชีวิตของแต่ละคน เนื่องจากปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิด ความเชื่อ เมื่อทุกคนมีความเชื่อ ซึ่งเป็นรากเหง้าของความรู้สึกรู้สึกนึกคิดและพฤติกรรมที่แสดงออก เพราะฉะนั้น โลกทัศน์จึงเป็นตัวกำหนดวิถีชีวิตของคนแต่ละคนให้มีวิถีชีวิตที่ต่างกันไป

๒. โลกทัศน์เป็นตัวกำหนดทิศทางหรือวิถีชีวิตของสังคมมนุษย์ ความเชื่อเป็นบ่อเกิดของวัฒนธรรมอันเป็นสิ่งที่สังคมยอมรับนับถือเป็นผลรวมของการสั่งสมภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมาของสังคม และวัฒนธรรมคือ ทุกสิ่งทุกอย่างที่มนุษย์สร้างขึ้นและสมาชิกในสังคมยอมรับมาประพฤติปฏิบัติร่วมกันจนเป็นวิถีชีวิตของส่วนรวม

๓. โลกทัศน์เป็นมาตรฐานในการตัดสินตนเองและตัดสินผู้อื่น เมื่อโลกทัศน์เป็นสิ่งที่กำหนดแนวคิดและพฤติกรรมของมนุษย์ทำให้เราเข้าใจถึงพฤติกรรมที่ปรากฏของคนในสังคมและของตนเอง ฉะนั้น โลกทัศน์จึงถือเป็นมาตรฐานในการตัดสินพฤติกรรมของตนเองและคนอื่นโดยผ่านทางประเพณีและวัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้น

๔. โลกทัศน์เป็นตัวก่อให้เกิดความขัดแย้งในตนเองและคนอื่น เมื่อคนมีความเชื่อแตกต่างกัน ก็ทำให้แสดงพฤติกรรมและวิถีชีวิตแตกต่างกันไปด้วย เพราะในวิถีชีวิตของคนหนึ่งคนนั้นอาจมีทัศนคติเกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ มากมายหลายเรื่องเช่น เกี่ยวกับศีลธรรมการเมือง ศาสนา ฯลฯ ถ้าเขาเป็นคนคงเส้นคงวาทัศนคติต่าง ๆ เหล่านั้นก็จะไม่ขัดแย้งกัน

^{๒๕} ธวัช ปุณโณทก, วรรณกรรมอีสาน, ๒๕๒๒. หน้า ๓๒๖.

๓. ขอบเขตของโลกทัศน์

๑. โลกทัศน์ที่มนุษย์มีต่อมนุษย์ (Man to Man)
๒. โลกทัศน์ที่มนุษย์มีต่อธรรมชาติ (Man to Nature)
๓. โลกทัศน์ที่มนุษย์มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ (Man to Supernature)

๔.๔ โลกทัศน์ที่มนุษย์มีต่อมนุษย์

ในวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยอาจจำแนกเกี่ยวกับโลกทัศน์ที่มนุษย์มีต่อมนุษย์ในด้านต่าง ๆ ดังนี้

๑. โลกทัศน์ที่มนุษย์มีต่อครอบครัว

จากการศึกษาลักษณะครอบครัวที่ปรากฏในเรื่องสังข์ศิลป์ชัย พบว่า เป็นครอบครัวที่ถือบิดาเป็นใหญ่ ซึ่งนับว่าเป็นครอบครัวที่มีมากที่สุดของสังคม เช่น ตอนที่พระยาสุรราชขับไล่ นางจันทาและนางลุนออกนอกเมือง เพราะคลอดลูกเป็นสัตว์มีลักษณะแปลก โหรได้ทำนายว่า โอรสนางจันทาและนางลุนเป็นคนกาลีบ้านกาลีเมือง เพราะได้รับสินบนจากพระชายาทั้งหก ในที่สุดพระยาสุรราชก็เนรเทศออกจากเมืองพร้อมลูก แสดงให้เห็นว่าพ่อมีอำนาจมากกว่าแม่ ส่วนจำนวนคู่สมรสในครอบครัวที่ปรากฏในเรื่องสังข์ศิลป์ชัย มี ๒ แบบคือ ครอบครัวแบบผัวเดียวเมียเดียว เป็นครอบครัวของชนชั้นสามัญชนธรรมดา ซึ่งเป็นกลุ่มบุคคลที่มีจำนวนมากที่สุดในสังคม ส่วนครอบครัวแบบมากผัวมากเมียได้แก่ครอบครัวของชนชั้นสูง เช่น กษัตริย์ เห็นได้จากครอบครัวของพระยาสุรราช มีพระมเหสีถึง ๘ องค์ ซึ่งในสมัยโบราณถือเป็นสภาพปกติของสังคมในสมัยนั้นเป็นสิ่งที่สังคมยอมรับว่าไม่ใช่สิ่งเสียหาย เพราะถ้าหากฝ่ายชายมีความสามารถที่จะเลี้ยงดูได้นอกจากนี้การมีภรรยาหลายองค์ยังเป็นเครื่องแสดงถึงความยิ่งใหญ่ของกษัตริย์ เพราะภรรยาเหล่านี้ได้เหตุผลสำคัญ คือ เพื่อสืบสายเลือด เพิ่มวงศ์เครือญาติของตนให้มากที่สุด อันจะเป็นเครื่องกำประกันความปลอดภัยของอาณาจักร

ความสัมพันธ์ทางสายโลหิต ในวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยได้แสดงให้เห็นความผูกพันทางสายโลหิตอย่างชัดเจนที่สุด เพื่อญาติและความสุข และรักเกียรติยศของวงศ์ตระกูลศิลป์ชัยยอมกระทำทุกอย่างจากการที่พระยาสุรราชได้มอบหมายให้ลูกออกไปตามอาสูมณฑาจากยักษ์กุมภกัณฑ์ลักพาตัวไป ศิลป์ชัย สีโห สังข์ทอง แม้ไม่เคยพบหน้าพระยาสุรราชและอาสูมณฑา ซึ่งจากความกตัญญูและความผูกพันทางสายโลหิตก็ยอมออกไปตามหาอา และนางสูมณฑาแม้จะมีความผูกพันกับยักษ์กุมภกัณฑ์ที่เป็นสามี แต่ก็ไม้อาจจะขัดขึ้นหลานได้ เพราะความรักของพี่ชายและหลาน นางจึงเลือกที่จะกลับบ้านเมืองกับหลาน แม้นางจะเจ็บปวดเสียใจที่ต้องพลัดพรากจากสามี

อีกประการหนึ่งที่เห็นชัดคือ เมื่อชายหญิงสมรสกันแล้วคู่สมรสปรากฏว่าครอบครัวที่เป็นฝ่ายหญิงจะมาอาศัยอยู่กับฝ่ายชาย เช่น ครอบครัวของพระยาสุรราช และครอบครัวพญานาค

ในการแต่งงานถือว่าผู้หญิงเป็นสมบัติของฝ่ายชาย ต้องเชื่อฟังและคอยเอาใจใส่ดูแลผู้เป็นสามีอย่างดี ส่วนที่มาของครอบครัวสะท้อนทั้งโลกทัศน์และชีวทัศน์ที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องนี้มี ๒ แบบ คือเป็นครอบครัวที่เกิดจากการสมรสกับคนในวงศ์วานเดียวกัน และครอบครัวที่สมรสกับคนนอกวงศ์วาน เช่น นางสุมนทากับยักษ์กุมภกัน แนวความคิดเกี่ยวกับการแต่งงานในเรื่องสะท้อนให้เห็นว่า บิดามารดามีสิทธิในการเลือกคู่ครอง และเห็นว่าไม่ควรเลือกคนต่างชั้นกับตนโดยเฉพาะหญิงที่สูงศักดิ์ นิยมแต่งงานกับเชื้อชาติเดียวกัน ชนชั้นเดียวกันและชุมชนเดียวกัน โดยเฉพาะกษัตริย์จะคำนึงถึงเผ่าพันธุ์มากที่สุด การแต่งงานนอกเผ่าพันธุ์ของนางสุมนทากับยักษ์กุมภกันถือว่าเป็นการเสียดังศรี พระยาสุรราชพยายามติดตามน้องสาวคืนเพื่อรักเกียรติและความรักน้องสาวมาก แต่ในที่สุดเมื่อสติปชัย พิจารณาแล้วว่าเคยเป็นเนื้อคู่กันแต่ชาติปางก่อนจึงยอมให้แต่งงานกันได้ โดยยักษ์กุมภกันมาสู่ขอตามประเพณี พระยาสุรราชจึงพอใจและแสดงให้เห็นว่ามนุษย์ให้ความสำคัญกับเครือญาติของตนเองมาก ดังข้อความว่า

บัดนี้เฮาไคละท่อนท้าว	ทงผนวชเป็นสมณ
คูดั่งเวราสวม	คอบคิงคองเนื้อ
ไคจักโคจรคั่น	เดินนำน้องนาค
คั่นลอบบ้าน	หลายชั้นสืบคู ^{๒๖}

และข้อความว่า

เมื่อนั้นภูเบศรเจ้า	ตนพ่อพระยาหลวง
จนใจเจ็บ	บ่สืบนางน้อง
พระให้หาหกท้าว	กุมารมาฮิบ
เมื่อนั้นหกพี่น้อง	โดยพร้อมพร้าเมื่อ ^{๒๗}

^{๒๖} มั่น จงเรียน, สังคีตปชัย, หน้า ๒๐.

^{๒๗} ปรีชา พิณทอง, สังคีตปชัย, หน้า ๑๐๕.

จากข้อความที่กล่าวมาจะสะท้อนให้เห็นความรักความห่วงหา ความเสียใจของพระยา
กุสุราชที่มีต่อน้องสาว คือ นางสมณฑาที่ถูกลักพาตัวไป พระองค์ยอมออกบวชเพื่อออกตามหา
ข้าวคราวของน้อง เมื่อทราบข่าวก็ให้ลูกชายของตนไปเรียนวิชาและออกตามไปเอาอากลับคืนมา

๒. โลกทัศน์ที่มนุษย์มีต่อเครือญาติ

วรรณกรรมอีสานส่วนใหญ่เนื้อหาของวรรณกรรมจะเน้นและให้ความสำคัญกับระบบ
ครอบครัวและเครือญาติเป็นอันมาก เนื้อหาของวรรณกรรมจะแสดงให้เห็นว่าโลกทัศน์เกี่ยวกับ
ระบบครอบครัวและเครือญาติ โดยได้กำหนดภาวะและหน้าที่ของบุคคลในระบบครอบครัวและ
เครือญาติไว้อย่างชัดเจน ไม่ว่าจะเป็นหน้าที่ของบิดามารดา บุตร พี่ชาย และหลาน เหล่านี้เป็นต้น

๓. โลกทัศน์ที่พี่ต่อน้อง

ในวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยสะท้อนให้เห็นบทบาทหน้าที่ของพี่ชายที่มีต่อน้องสาวไว้
อย่างชัดเจน โดยพี่ชายจะต้องเลี้ยงดูอบรมสั่งสอนสิ่งต่าง ๆ ให้น้องตั้งเป็นบิดามารดาและต้องช่วย
เหลือซึ่งกันและกัน พี่พาอาศัยกัน ในวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยแสดงให้เห็นความรักของพี่ชาย
ที่มีต่อน้องสาวไว้อย่างชัดเจน ดังข้อความว่า

อันว่าหกท่านหัว	ธรงโทษบังบา
เวราข้า	ขอذنจำไว้
กับทั้งมารดาพร้อม	โผพันกายโทษ
บาเบิกเว้น	หาเจ้าเศรษฐี ^{๒๔}

๔. โลกทัศน์ที่มีบุตรมีต่อบิดามารดา

บุตรที่ดีจะต้องเคารพเชื่อฟังบิดา มารดา และต้องทำดีต่อบิดา มารดาด้วย เพราะบิดา
มารดา คือ ผู้ให้กำเนิดและเลี้ยงดูบุตรจนกระทั่งเติบโตเป็นคนมีวิชาความรู้ บุตรที่ดีต้องเลี้ยงดูบิดา
มารดา ช่วยทำงานดำรงวงศ์สกุล ประพฤติตนเป็นคนดี ไม่แข่งด่าบิดามารดา มีความกตัญญู ใน
วรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยได้กล่าวถึงหน้าที่ของบุตร คือ ไอรสทั้งหมดของพระยากุสุราชต่างก็มี
ความกตัญญูต่อบิดาและอาของตน ดังข้อความกล่าวว่า

^{๒๔} ปรีชา พิณทอง, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๓๖๗.

แม้ว่าการแค้น	คือตัวตงหนัก
ลูกขอขันอาสา	ช่วยตีนตางเจ้า
ท่อว่าไปทันตรงฐั	อาคมคุณประเสริฐ
ขอขอบเจ้าลุ่มฟ้ง	เดินคั่นคั่งเขียนก่อนเห็น ^{๒๕}

และข้อความว่า

พ่อก็มีอาชญัให้ฝูงหม่อมมาวอน
เคิมดั่งมารเหงข่มเอาอาได้
พ่อก็กอยใจป้าปองมันมุดมอด
คั่นว่าฐัเข้าใจแจ้งสั้งกะดี
ให้ท่านทงโทสท้าวที่ราชอันผิดพ่อนั้น
ดั่งนั้นกงกะครก้ายเป้งจาลโถมมอบ
ไว้ผู้หล้าแพงช้อยช่างปองว่านา^{๒๖}

จากข้อความจะเห็นว่าสิลปัชัยและโอรสทั้ง ๖ คนต่างก็มีความกตัญญูต่อบิดามารดาของตนแม้ว่าจะลำบากก็ยอมออกตามเอาอาคีนตามประสงค์ของบิดา จากวรรณกรรมบทนี้แสดงให้เห็นผู้เป็นบุตรมีหน้าที่สำคัญก็คือต้องมีความกตัญญูต่อบิดามารดาจึงจะถือเป็นบุตรที่ดีน่ายกย่องเป็นตัวอย่าง

๑.๕ โลกทัศน์ที่หลานมีต่ออา

ในวรรณกรรมเรื่องสังข์สิลปัชัยแสดงให้เห็นความสำคัญของญาติพี่น้องอย่างชัดเจน เพราะในวรรณกรรมได้แสดงความรัก ความผูกพันของอาและหลานได้เป็นอย่างดี สิลปัชัยแม้ว่าจะไม่เคยพบกับอาเลยแต่ด้วยความผูกพันทางสายเลือด และความกตัญญูจึงออกตามเอาอาที่ถูกยักษ์กุมภณัถลักพาตัวไปกลับคืนมา ดังจะเห็นได้จากข้อความว่า

นางก็ฮักแจ่มเจ้า	ชมจูบจอมขวัญ
หลานเดียวเคิน	ดั่งเรือถึงข้อย
มีทั้งผาชันล้ำ	หลายพะนอนม่น้ำล่ง
มีทั้งคงด่านช้าง	เสื่อฮ้ายเผดผี แท่นา

^{๒๕} ปรีชา พินทอง, สังข์สิลปัชัย, หน้า ๑๐๖.

^{๒๖} สีลา วีรวงศ์, สังข์สิลปัชัย, หน้า ๑๐๐.

บัดนี้มาขอเจ้า	อาออกองค์กษัตริย์
หลานจักพาอาเขียว	พราภวังวันนี้
อาจงปูนแปงเมียน	ประดับไวนวนเถียว จิงเห็น
ยาอยู่ช้า	เยียวย่านห่างทาง ^{๓๑}

๖. โลกทัศน์ที่สามมีต่อภรรยา

ในวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยได้สะท้อนให้เห็นว่าสามีและภรรยาที่อยู่ด้วยกันอย่างราบรื่น มีชีวิตการครองเรือนที่ดีนั้น ในวรรณกรรมได้บ่งบอกหน้าที่ของภรรยาที่พึงปฏิบัติต่อสามี เช่น ต้องรู้จักปรนนิบัติสามี เคารพเชื่อฟังมีความซื่อสัตย์ต่อสามี กระทำตนให้อยู่ในศีล ไม่ประพฤติดุคในกาม และภรรยาจะต้องเคารพญาติฝ่ายสามี อีกทั้งต้องรู้จักแบ่งปันสิ่งของที่สามีหามาได้แก่ญาติพี่น้อง และหน้าที่ของสามีก็คือให้การเลี้ยงดูให้ความรักเกื้อกูลภรรยา ต้องมีเมตตา ดูแลภรรยาให้ความปลอดภัยและเคารพญาติฝ่ายภรรยา ในวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยได้แสดงให้เห็นความรักของยักษ์กุมภกัณฑ์ที่มีต่อนางสุนันทาจึงยอมกระทำทุกอย่างเพื่อภรรยาของตนจนตนเองต้องเสียชีวิต แสดงให้เห็นความรักที่ยิ่งใหญ่ความเสียสละ ความพยายาม การต่อสู้เพื่อภรรยาที่ตนรักจนทำให้ตนเดือดร้อน แต่ในที่สุดเพราะบุญแต่ชาติปางก่อนที่เคยทำร่วมกันมาจึงส่งผลให้ความรักสมหวังเพราะเป็นเนื้อคู่กัน ดังข้อความที่ได้กล่าวไว้ว่า

ท้าวท้าวฮ้อน	เฮฮ้อนทันที
นางก็คืนคางคก	กอดคอกุมหวให้
ลูกลูกถือนเมี่ยง	พากไปจากแล้ว
สั่งว่ามานอนหลับ	ถื่นคองดูฮ้าย
เมื่อนั้นมะหาคะสัตว์เจ้า	คองนางนาคอบ
สะเค็งตัวตั้ง	เถิงต้องเฮงความ ^{๓๒}
แม่นจักดับชาติชั่ว	บังเกิดเป็นผี
ข้าบยอมยังจัก	ใคร่ปองจนได้
อันว่ากุมารน้อย	เมืองเฮามีมาก
ข้าบคิดอ่าวเอื้อ	เผื่อฝันทอธุลี พระเอย

^{๓๑} ปรีชา พินทอง,สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๑๘๖.

^{๓๒} สีลา วีรวงศ., สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๑๖๗.

ค้นว่าไฟปองได้	นางนาฏสุมณฑา
นำมาถวาย	มอเวนเคนให้
เงินคำแก้ว	ก๊อกลงล้านโกฏี
มันบ่ไ้	เทให้จ่ายคาย ^{๓๓}

จากวรรณกรรมสะท้อนให้เห็นความผูกพันของสามี ภรรยาว่าการจะเป็นเนื้อคู่กันต้องเคยทำบุญร่วมกันมาแต่ชาติปางก่อนจึงส่งผลมาถึงชาติปัจจุบัน วรรณกรรมแสดงให้เห็นว่ามนุษย์เชื่อเรื่องบุญเพสันนิบาตแต่ถ้ามนุษย์ไม่ถือศีลแปด ศีลห้าก็จะทำให้ชีวิตเดือดร้อน และเชื่อว่าจะต้องตกนรก วรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยชี้ให้เห็นว่ามนุษย์มีความเชื่อ เรื่อง บุญกรรม ชาติภพ นรก สวรรค์ เป็นอย่างมาก นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นว่า การกระทำความดีจะไม่ตกนรกมนุษย์จะอยู่ร่วมกันโดยการปฏิบัติธรรมยึดถือศีล

๗. โลกทัศน์ที่มนุษย์มีต่อสังคม

เป็นการศึกษาเพื่อให้ทราบถึงสภาพของสังคมในด้านต่าง ๆ คือ สภาพทางภูมิศาสตร์ และระบบการปกครองที่สะท้อนออกมาจากวรรณคดี ดังมีลักษณะที่น่าสนใจดังนี้

บัดนี้ ยังมีนาคะเรสล้ำ	ชั้นซึ่งเป้งจาล
นิคมคน	คั่งเพ้งพอดื้อ
เชียงหลวงลั่น	ลุดถึงล้านย่าน
น้ำแผ่ล้อม	ละวังด้ายชั่วตา
สูงคำลั่น	ชาวเทศเที่ยวสะพา
อุดมโดย	คั่งดวะดิงสัฟ้า
พูเบสร้างท่อนท้าว	กุศราชนามกะสัตร์
ปาเกียรตินัน	นอกเชียงเซ้งอ้าง ^{๓๔}

เป็นการบรรยายถึง สภาพนครเป้งจาลเป็นบ้านเมืองที่รุ่งเรืองทั้งทางเศรษฐกิจและศาสนาเป็นเมืองที่มีการติดต่อค้าขายทางน้ำและทางบก พ่อค้าต่างเมืองก็พยายามมาติดต่อค้าขายจากที่กล่าวมาจะเห็นว่าเมืองเป้งจาลมีแม่น้ำจึงอุดมสมบูรณ์ทำให้ชาวเมืองสามารถดำเนินชีวิตด้วยการทำนา มาเป็นอาหารของตนเองและแบ่งปัน

^{๓๓} ปรีชา พินทอง, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๓๕๕ - ๓๕๖.

^{๓๔} มัน จงเรือน, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๓.

นอกจากนี้เมืองจำปายังเป็นแหล่งที่มีการติดต่อค้าขาย เช่น

นับแต่เดินคู้งั่ว	หลายย่านนครขวาง
หลายภาษา	ต่างเขียงชาวค้ำ
เข็งนครท้าว	จำปาปูนประเทศ
ทุกทวยได้ลุ่มฟ้า	โสมหันชูเขียง
คูงขอบฟ้า	เขาด่านแดนผี ก็มา
ชาวคงเขียว	ก่ายกะไคเมื่อฟ้า
ไผ่ปิ่นปายดำน	คำเพ็งพอกล่าว
เหมือนว่าชั้นล้ำเชื้อ	เขียงกว้างกว่าไกล ยิ่งแล้ว ^{๓๕}

และนอกจากนี้ยังมีเหตุการณ์ที่สำคัญ คือ การถวายเครื่องบรรณาการสะท้อนเห็นวัฒนธรรมของสังคมนั้น เช่น

เมื่อนั้นภูวนาถฐู	ไชชาคธรรกรรม
นงบานคื้อ	คู้บัวบานแจ้ง
คณิงในฐู	เห็นคลองคคิโลก
लगเล้าไว้	ลือห้ามห่อนเป็น
พระจิงกล่าวเพื่อนพร้อม	ให้น่านบสองขุน
อวนขามบั้งคม	ทอดเทียนวันนี้
เมื่อนั้นเสนาแก้ว	กือเมืองมหาเอก
ขบพระเจ้าลุ่มฟ้า	ลงห้องแต่งเดิม
บอกลำน้อง	นงถ้าวขุนจันทร
อวนจ้งนำดวงพร	พาคผมสองใช้
เอาษาเข้า	ทูลเทียนเทวราช
เมื่อนั้นจันทรจื้อถ้อย	ถึงใช้กล่าวกลอน ^{๓๖}

เมื่อนำมาพิจารณาจากสภาพสังคมอีสานที่สะท้อนออกมาจากวรรณคดี เรื่องสังข์ศิลป์ชัยนี้ทำให้เห็นความสอดคล้องกันในลักษณะต่าง ๆ คือ

^{๓๕} ปรีชา พิณทอง, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๔๑.

^{๓๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๒.

การรวมตัวกันมีความผูกพันกันในลักษณะที่เป็นเครือญาติกัน การปฏิบัติต่อกันก็กระทำเฉกเช่นเป็นพี่เป็นน้องบ้านใกล้เรือนเคียงกัน ดังจะเห็นได้จากความสัมพันธ์ของท้าวสุรราชกับท้าวภะมา ลักษณะเช่นนี้เป็นหลักปฏิบัติของชาวอีสานที่เป็นญาติพี่น้องหรือบ้านใกล้เรือนเคียงกันแม้ในปัจจุบันในชนบทจะยังปรากฏลักษณะนี้ให้เห็น

จากที่กล่าวมาพอจะสรุปโครงสร้างการปกครองของชุมชนในภาคอีสาน ในสมัยโบราณได้ว่า ส่วนใหญ่ชุมชนจะเกิดขึ้นจากการรวมตัวกันของเครือญาติเดียวกันเรียกว่า สรุทแต่ละสรุทรวมกันเป็นปุระ และมีความเป็นอิสระในการปกครองตนเอง แต่ความสัมพันธ์ที่ผูกพันชุมชนต่าง ๆ เข้าด้วยกันเป็นความผูกพันทางสายเลือด อำนาจในการปกครองเด็ดขาดของแต่ละชุมชนอยู่ที่หัวหน้าหรือกษัตริย์ แบบราชาธิปไตยมีบางชุมชนที่ผู้เป็นหัวหน้ามีมากกว่าความสัมพันธ์ทางสายเลือดดังกล่าวแล้ว ยังมีศาสนาเป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวจิตใจเป็นศูนย์รวมความศรัทธา นับได้ว่าศาสนาเป็นกลไกสำคัญในการปกครองชุมชนอีสานมาตั้งแต่โบราณกาล

๔.๕ โลกทัศน์ที่มีต่อธรรมชาติ

เนื่องจากสังคมชาวอีสานเป็นสังคมเกษตรกรรม พัฒนาการของสังคมเริ่มจากการเกษตรแบบดั้งเดิม หรือแบบยังชีพชาวอีสานส่วนใหญ่ยังดำรงชีวิตแบบเกษตรกรดั้งเดิมคือการพึ่งพาธรรมชาติ พึ่งแรงงานจากคนและสัตว์ อาศัยน้ำฝนปลูกข้าว ชาวอีสานจึงมีความผูกพันกับธรรมชาติจนตลอดชีวิต ไม่สามารถจะแยกออกจากกันได้ธรรมชาติมีส่วนสำคัญในการกำหนดโลกทัศน์ของมนุษย์อย่างมาก เพราะชีวิตคลุกคลีอยู่กับธรรมชาติมาโดยตลอดถ้าจะศึกษาถึงประวัติการตั้งถิ่นฐานของชาวอีสานจะเห็นว่าชาวอีสานเลือกตั้งถิ่นฐานตามสภาพธรรมชาติมากกว่าเลือกเกณฑ์อื่น เช่น เลือกอาศัยอยู่ริมฝั่งน้ำไม่ว่าจะเป็นแม่น้ำ ลำห้วย โพน โนน เนิน หรืออยู่ตามป่า และใกล้ป่า เช่น หมู่บ้านที่มีคำว่า ป่า ดง ดอน ภู เป็นต้น ชาวอีสานมีทัศนะว่า คนต้องอยู่กับธรรมชาติตลอดไป เพราะธรรมชาติคือสภาวะของสิ่งทั้งหลาย รวมทั้งเหตุการณ์ต่าง ๆ ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม ธรรมชาติเป็นสิ่งที่มิกฎเกณฑ์แน่นอน เช่น ฤดูฝน ฝนก็ตก ฤดูหนาวก็หนาว ฉะนั้นคนต้องปฏิบัติให้สอดคล้องกับธรรมชาติ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติในทัศนะของคนอีสานนั้นมุ่งที่ความสอดคล้องกับธรรมชาติไม่ใช่คิดจะเอาชนะธรรมชาติ แต่ปฏิบัติให้สอดคล้องกับธรรมชาติแล้วจะปลอดภัย และอยู่เย็นเป็นสุข ถ้าไม่สอดคล้องหรือเอาชนะธรรมชาติหรือทำลายธรรมชาติคนก็จะได้รับการลงโทษ

จากการที่มนุษย์มีความผูกพันกับธรรมชาติและต้องอาศัยธรรมชาติในการดำรงชีวิตขั้นพื้นฐาน ย่อมทำให้มนุษย์มองเห็นคุณค่าของธรรมชาติได้อย่างหลากหลายจากการศึกษาโลกทัศน์ของชาวอีสานจากวรรณกรรม

เนื่องจากมนุษย์ต้องอาศัยและพึ่งพาธรรมชาติในการดำรงชีวิต เพราะธรรมชาติคือที่มาของปัจจัยพื้นฐาน นอกจากนี้มนุษย์ก็ยังนำความงามของธรรมชาติมาสร้างความจรโลงใจ และทำให้เกิดความเพลิดเพลินต่อชีวิต เช่น นำเอาความงามของป่าไม้สายน้ำ ภูเขา อากาศ มาเปรียบเทียบกับกิริยาอาการและพฤติกรรมของมนุษย์ ทำให้เกิดภาพพจน์และเห็นจริงและเข้าใจในความเป็นธรรมชาติ ทำให้เห็นประโยชน์และโทษของธรรมชาติ

ซึ่งในการบรรยายภูมิประเทศก็มักจะคำนึงถึงเรื่อง ความงามของภาษาและของธรรมชาติ เช่น

หลังคูเอนกไม้	มายควี่คันธา
นับแต่ไกลเบ่งจาล	จากมาหลายมื่อ
สองขุนขึ้น	ภูหลวงเหลียวผ่อ
อนันต์เอนกไม้	ตามด้ายหน่วงหนา
หยุดอยู่ยัง	เยี่ยมผ่อแคมผา
ยางหลวงหลาย	หลั่นภูภายหน้า
ฟ้งยีนอุฏโธ้อง	เชิงคณาเป้าป่า
จ้วนุ่นควั	บานบ้างคาดแดง ^{๓๓}

หรือข้อความว่า

กอระวิกฮ้อง	ยังย่งดูริยา
กินรีประเหียน	หยั่นแคงเพื่อยพื่อน
ดูสนุกเพียง	อินตาไทรโลก
ป่าแม่เยี่ยม	หายเศร้าสว่างวอน ^{๓๔}

หรือข้อความที่แสดงให้เห็นความเป็นไปของธรรมชาติในรูปแบบต่าง ๆ ดังข้อความว่า

แถวเถื่อนกว้าง	เสียงมาศมาลี
เหมันต์กราย	ควนคนระดูฮ้อน
ภูบาลคั่น	เดินไพรคราค่า
สังข์ก่อนย้าย	ยวงฮ้อนแหกพลัน

^{๓๓} ปรีชา พิณทอง, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๔๖.

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๕.

นงลำน้อย	คณิงแม่มีมาย
พ่อเห็นกุมราไซ	สาบละอองอวยเฮ้า
นับแต่ภูธรคั่น	เดินดงคราวเคร่ง
เจ็ดโยชน์เห้า	แดนส้าด่านซวง
ที่นั่นยังมีสรพิษซ้าย	ตัวขนาดงูซวง
มันก็เหียวระวังขง	เขตดงดอยกว้าง
แม่นว่าพึงคณะเนื้อ	ตัวใดเดินฮอด มันนั้น
มันก็เพินพ่นน้ำ	ลายกลั้วมีดมัว ^{๓๘}

จากการศึกษาโลกทัศน์ที่มนุษย์มีต่อธรรมชาติจากวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัย พบว่า กวีได้นำความผูกพันของมนุษย์กับธรรมชาติมาสะท้อนให้เห็นว่าระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติต่างก็พึ่งพาซึ่งกันและกันมีการสร้างความสมดุลแก่กันและธรรมชาติเหล่านั้นก็ย่อมแสดงความโหดร้ายได้บางครั้งและเนื่องจากมนุษย์กับธรรมชาติต่างก็พึ่งพากันในการดำรงชีวิต จึงเห็นภาพที่กวีสะท้อนให้เห็นความงามของธรรมชาติและ ความโหดร้ายไปพร้อมกัน

๔.๖ โลกทัศน์ที่มนุษย์มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ

โลกทัศน์ชาวอีสานที่มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติ ซึ่งปรากฏในวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัย เชื่อว่าศาสนาเป็นศูนย์กลางในการสร้างชีวิต ในสังคมอีสานถือว่าวัดเป็นศูนย์รวมของสังคม เป็นตัวแทนทางศาสนาที่ชาวอีสานให้ความสำคัญมาก การทำความดีของพุทธศาสนิกชนจึงมักจะ ทำให้แก่วัดชาวอีสานมีความเลื่อมใสศรัทธาในพระพุทธศาสนา มาช้านานจึงนิยมให้ลูกหลานบวชเรียนเชื่อว่าการบวชเรียนในพระพุทธศาสนาเป็นการสร้างสรรค์ชีวิตและทดแทนบุญคุณบิดามารดา ในเรื่องสังข์ศิลป์ชัย สะท้อนให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองในพุทธศาสนา ความเลื่อมใสศรัทธา ดังที่กวีได้กล่าวถึงความเจริญของพุทธศาสนาไว้เช่น

ปาเกียรณัน	นอกเชียงเชิงอ้าง
นับแต่บุรีล้า	นครคนใดเปรียบ
โฮงใหญ่กว้าง	อรที่มผ่านเชียง
ประดับช่อฟ้า	มุกมาศดาวดำ
มุงทองแดง	หล่อตันตางฝ้า

^{๓๘} ปรีชา พินทอง, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๒๘๘.

สูงค่าอื้อ	อามาตย์ชุมสนาม
โดยเดิมกบิล	ชั่วกลางปะถมเถ้า
เชียงหลวงลั่น	ระงมคนเค้าคั่น
ทุกท่วยได้ลุ่มฟ้า	ย่ำเท้าทอดทอง
มีทั้งสังฆเถรฐ์	แปลธรรมไขชาตถ์
สูงค่าเข้า	ตามไต้เชื้อเฮือง
ลือชาท้าว	ทั้งทีปเขาม
พันเมืองมา	ส่วยทองทั้งค้าย ^{๔๐}

ในตอนสิ้นชีพไปนำหลานเมืองนาคกลับมา กวีนำหลักแนวคิดเรื่องความเชื่อที่เป็นเรื่องเหนือธรรมชาติโดยเชื่อว่าเมื่อตายไปแล้ววิญญาณจะได้ไปสู่สวรรค์ดังตอนที่นางสุมนทากล่าวขอให้วิญญาณของยักษ์กุมภคณีไปอยู่สวรรค์ส่วนตนจะทำบุญอุทิศไปให้ ดังความว่า

ยากนิงท่อน	หาคลองอันประเสริฐ
ยาได้กลัวเกี่ยวเสื่อ	ผิ้อ้ายบดี แพ้ตาย
ยาได้อุกขลูกกลัว	สงสารในโลก
ให้เจ้าคิดต่อตั้ง	เมืองแก้วยอดสวรรค์
อันที่นางพรำพร้อม	เชื้อกิงพงศา กิดิ
หากจักทำทานหา	สงบุญไปเกื้อ
ยาได้มัวเมาข้อง	ขอนผีวางคาบ เสียท่อน
เอากันมา	ส่งสะการตงเสียง ^{๔๑}

ความเชื่อเกี่ยวกับไสยศาสตร์ เวทมนตร์ คาถา ที่สะท้อนให้เห็นโลกทัศน์ของมนุษย์ก็คือ การทำเสน่ห์ยาแฝด มนุษย์เชื่อว่าผู้หญิงที่เรียนมนตร์ทำเสน่ห์ยาแฝดนั้น เมื่อแก่ตัวลงจะกลายเป็นผีปอบ ผีโพง เสน่ห์ยาแฝดเป็นสิ่งที่ปลูกเสกด้วยเวทมนตร์เพื่อนไปให้เขาหลงรัก เชื่อฟัง ส่วนมากผู้หญิงจะเป็นผู้ใช้ ดังความว่า

^{๔๐} ปรีชา พินทอง, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๒๕๑ – ๒๕๒.

^{๔๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖๐.

เมื่อนั้น ยังมีแม่แฝดฮ้าย เสดว่ากลางเมือง
ชอมเชิงหา จอบกินของจ้าง
มันจั่งแยงหอแก้ว ปทุมมานางนาฏ
มีเครื่องด้อน ถวายไว้ฮ้ายเฮียน
เฮียนฮ้าน้อย น้อยฮ้ายเฮียนซำ
สองแพงซำ ซ้ำกันการร้าว
สองจาแล้ว แลเห็นฮ้ายเฮียน
เพทฮ้ายฮ้าย เห็นฮ้ายเฮียน
ซำจักคิดช่วยแก้ การยากยาเคลน พระเย^{๔๒}

เกี่ยวกับเรื่องโชคกลาง เเคราะห์ต่าง ๆ ในวรรณคดีเรื่องศิลป์ชัยสะท้อนให้เห็นความเชื่อเรื่องโชคกลางเคราะห์ เช่น คาเขม่น ไม้ล้มขวางทางฟ้ามีดครีมี ดังความว่า

เป็นเหตุฮ้าย ตามีดฟางฟูป
กุมภกันท์ชม อานมนต์โอมแก้
ยามนั้นศิลป์ชัยท้าว ทังสังข์สองอ่อน
เสด็จล่องเข้า เถิงคุ่มช่วงมาร^{๔๓}

นอกจากนี้ยังมีภูตผีเป็นสิ่งที่มนุษย์มีความเชื่อว่า เป็นสภาพลึกลับที่อยู่เหนือภาวะธรรมชาติ ผีหรือวิญญาณตามความคิดของชาวไทยพุทธแบ่งออกเป็น ๒ ประเภทใหญ่ คือ ผีดีกับผีร้าย ผีดีคือ ผีที่ตามปกติจะไม่หลอกหลอนใคร แต่ถ้าถูกรบกวนมากหรือคนปฏิบัติกรรมไม่ดี ผีดีก็อาจกลายเป็นผีร้ายได้ ผีร้ายคือ ผีที่ตามปกติจะหลอกหลอนใครก็ได้ ผีร้ายก็แบ่งออกได้หลายประเภท เช่น ผีตายโหง ผีปอบ ผีกระสือ ผีโคมด และผีเปรต ความเชื่อเรื่องภูตผีและวิญญาณมากลมกลืนกับพื้นฐานเดียวกับภาคอื่น คือการนำเอาผีและวิญญาณมากลมกลืนกับพระพุทธศาสนา มนุษย์มีความเชื่อเรื่องผีสงเทวดามากจะเห็นได้ว่า เมื่อเกิดความเดือดร้อนหรือแก้ปัญหาไม่ได้จะหันไปพึ่งพาอำนาจเหนือธรรมชาติเป็นหลัก ผีสงเทวดาจะเข้ามาบิณฑบาตต่อมนุษย์มากที่สุดในวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยกล่าวถึงภูตผีและเทวดาสำคัญ ๆ ไว้หลายตอนเช่นตอนความเชื่อเรื่องผีเถน มนุษย์เชื่อว่าผีเถนหรือผีฟ้ามี

^{๔๒} ปรีชา พิณทอง, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๗๘.

^{๔๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๑.

ความยิ่งใหญ่กว่าผีทั้งหลายและลักษณะเป็นเทพมากกว่าผี และถือว่าเป็นผู้สร้างโลกและสรรพสิ่งต่าง ๆ และเชื่อว่าสมัยก่อนนั้นมนุษย์สามารถติดต่อกับพระยาแถนได้ มนุษย์เชื่อว่าพระยาแถนมีหน้าที่ให้ฝนแก่มนุษย์ ดังนั้นจึงต้องจัดพิธีกรรมเพื่อเป็นการเตือนพระยาแถนให้ทราบว่าจะชาวบ้านชาวเมืองต้องการฝนเพื่อการเพาะปลูก เช่น พิธีจุดบั้งไฟขอฝน การล่าผีฟ้าเพื่อรักษาโรค แม้แต่การส่องหรือเสี่ยงทาย เพื่อค้นหาสิ่งที่มนุษย์ไม่อาจรู้หรือพบเห็นได้ ดังที่ปรากฏในวรรณกรรมสังข์ศิลป์ชัย เมื่อพระยาสุรสาธิต ตามหาที่อยู่ของศิลป์ชัยไม่พบดังความว่า

พรางพรางถ้อย	แถลงคาดคำขวาง
มิกาเกณฺญาอินทราศรม	เฮือกเฮาเฮียงนองนั้นรือ
ดูตั้งวานความเท่า	แดนเถิงท้าวใหญ่
พระปู่ให้	ทันม้ามุ่งดูว่านา ^{๔๔}

หรือความเชื่อเรื่องผีมหัศจรรย์หลักเมืองหรือผีบ้านผีเมือง ผีมหัศจรรย์หลักเมืองหรือผีบ้านผีเมืองในเรื่องสังข์ศิลป์ชัยมีความสำคัญต่อชีวิตความเป็นอยู่ของบ้านเมืองในฐานะเป็นผู้คอยปกป้องคุ้มครองรักษาบ้านเมืองให้สงบสุข เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงช่วงสำคัญของชีวิตจะมีการเช่น สรงบวงพื้ ซึ่งมักจะทำควบคู่ไปกับการเช่น สรงผัดผัา ซึ่งเป็นผีสำคัญความเชื่อเกี่ยวกับผีมหัศจรรย์หลักเมืองกล่าวไว้ในสังข์ศิลป์ชัยดังความว่า

เทือนนี้ภูแอ่วได้	โดยประ โยชนันอันคิง แลเด
มันก็ฮวยฮาคม	ผายผีชุมเชื้อ
เมื่อนั้นผีเมืองย่าน	ยักษ์โขขามเดช
เลยเล่าละหน่อแก้ว	กลางห้องฟ่ายพัง ^{๔๕}

จากการศึกษาโลกทัศน์ที่มนุษย์มีต่อสิ่งเหนือธรรมชาติในวรรณคดีอีสานเรื่องสังข์ศิลป์ชัย พบว่า คติทางศาสนาพราหมณ์ พุทธศาสนาและศาสนาฮินดู มนุษย์เชื่อว่าศาสนาเป็นศูนย์กลางในการสร้างความดี ถือว่าเป็นศูนย์รวมของสังคม ในวรรณกรรมสะท้อนให้เห็นว่า มนุษย์มีความเลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนามีการศึกษาพระไตรปิฎก ปฏิบัติศีลธรรม มนุษย์มีความเชื่อเรื่องกรรมในปัจจุบันส่งผลถึงผู้กระทำในทุกภพทุกชาติ ใครก็ตามที่ทำความดีจะได้ขึ้นสวรรค์ มนุษย์เชื่อเรื่องชาตินี้ชาติหน้ามาเป็นเครื่องโน้มน้าวจิตใจให้เกรงกลัวต่อบาป นอกจากนี้วรรณกรรมยังสะท้อนให้เห็นความเชื่อว่าการจะได้เนื้อคู่กันเพราะเคยเป็นคู่ครองกันมาแต่ชาติปางก่อน ส่วนด้าน

^{๔๔} ปรีชา พิณทอง, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๓๑๓.

^{๔๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗.

ไสยศาสตร์ เวทมนต์คาถามนุษย์ถือว่าช่วยทำในสิ่งที่ปรารถนา ในวรรณกรรม ยังกล่าวถึงความเชื่อเรื่องวัน การทำนาย โชคลาง ฤกษ์ยามเทวดา มนุษย์เชื่อว่าผีดำเป็นผีบรรพบุรุษที่มนุษย์นับถือ และมนุษย์ทำพิธีเลี้ยงผีดำเพื่อขอความช่วยเหลือ ส่วนผีแฉนมมนุษย์เชื่อว่าพญานาคมีหน้าที่ให้ฝนกับมนุษย์ ส่วนเทวดาทำหน้าที่ปกป้องคุ้มครองมนุษย์

๔.๗ ธรรมที่ปรากฏในแต่ละตอนของเรื่องสังข์ศิลป์ชัย

เนื่องจากวรรณคดีอีสานเรื่องสังข์ศิลป์ชัยเป็นวรรณคดีท้องถิ่นที่มีชื่อเสียงมากเป็นเรื่องที่สะท้อนแนวคิดของคนท้องถิ่นต่าง ๆ แต่เนื่องจากสังคมยุคนั้นมีจุดศูนย์รวมทางความเชื่อคือศาสนาโดยเฉพาะพระพุทธศาสนา อีกประการหนึ่งจากการศึกษาผู้ที่เกี่ยวข้องทั้งผู้ประพันธ์ ผู้ปริวรรต ท่านเหล่านั้นจะมาจากผู้ที่บวชหรือเคยบวชเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาแทบทั้งสิ้น ดังนั้นเนื้อหาทั้งหลายในท้องเรื่องจึงปรากฏหลักธรรมคำสอนอยู่ทั่วไป อาจมาจากผู้ประพันธ์ต้องการจะสอนให้ผู้อ่านได้รับรู้หลักธรรมในการประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวันจึงสอดแทรกหลักธรรมในเนื้อหาหลาย ๆ อย่าง กล่าวคือ หลักธรรมคำสอนในด้านคุณธรรม จริยธรรม และหลักคำสอนที่เป็นสัจจะธรรม ในส่วนที่เป็นคุณธรรมจริยธรรมผู้ศึกษาจะนำไปไว้ในบทที่ ๔ ฉะนั้นในบทนี้เกี่ยวกับหลักธรรมจะมีเฉพาะหลักธรรมที่เป็นสัจจะธรรม เท่านั้น

เกี่ยวกับหลักธรรมที่เป็นหลักสัจจะธรรมที่ปรากฏในเนื้อหาของเรื่องสังข์ศิลป์ชัย มีหลายหัวข้อดังนี้

๑. หลักกรรม

คำว่า กรรม ตามพระพุทธพจน์ว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาเป็นกรรม บุคคลจงใจแล้วย่อมกระทำ กรรมทางกาย ทางวาจาหรือทางใจ”^{๔๖} แปลว่าการกระทำแต่ตามทรรศนะของพุทธปรัชญา การกระทำไม่จำเป็นต้องเป็นกรรมเสมอไป การกระทำที่จัดเป็นกรรมและมีผลทางศีลธรรมนั้นจะต้องเป็นการกระทำที่ประกอบด้วยเจตนาหรือความจงใจในการกระทำ”^{๔๗}

^{๔๖} อังคก (ไทย) ๒๒/๖๓/๕๗๗ “เจตนาหิ ภิกขเว กมมัม วทามิ, เจตยิตฺวา กมมัม กโรติ กาเยน วาจาเย มนสา”

^{๔๗} สุนทร ฌ รังสี, พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๖๖.

กรรมนั้นเมื่อจำแนกตามคุณภาพหรือตามธรรมที่เป็นมูลเหตุย่อมแบ่งได้ ๒ อย่าง คือ^{๔๔}

๑. อกุศลกรรม กรรมที่เป็นอกุศล การกระทำที่ไม่ดี กรรมชั่ว หมายถึง การกระทำที่เกิดจากอกุศลมูลคือ โลภะ โทสะ โมหะ

๒. กุศลกรรม กรรมที่เป็นกุศล การกระทำที่ดีหรือกรรมดี หมายถึง การกระทำที่เกิดจากกุศลมูล คือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ

แต่ถ้าจำแนกตามทวารคือทางที่ทำความหรือทางแสดงออกของกรรมจัดเป็น ๓ คือ^{๔๕}

๑. กายกรรม กรรมทำด้วยกายหรือการกระทำทางกาย

๒. วจีกรรม กรรมทำด้วยวาจาหรือการกระทำทางวาจา

๓. มโนกรรม กรรมทำด้วยใจ หรือการกระทำทางใจ

กรรมกับผลของกรรมย่อมจะสอดคล้องกันถ้ากระทำกรรมดีผลที่ได้รับจะต้องเป็นผลดี ถ้ากระทำกรรมชั่ว ผลที่ได้รับก็ต้องเป็นผลชั่ว อย่างไรก็ตาม พระพุทธเจ้าทรงแสดงการให้ผลของกรรมไว้ ๔ ประการ คือ

๑. กรรมบางอย่างให้ผลเป็นทุกข์ทั้งในปัจจุบันทั้งในกาลต่อไป

๒. กรรมบางอย่างให้ผลเป็นทุกข์ในปัจจุบันแต่ให้ผลเป็นสุขในกาลต่อไป

๓. กรรมบางอย่างให้ผลเป็นสุขในปัจจุบันแต่ให้ผลเป็นทุกข์ในกาลต่อไป

๔. กรรมบางอย่างให้ผลเป็นสุขทั้งในปัจจุบันทั้งในกาลต่อไป^{๔๖}

ผลกรรมของบุคคลซึ่งสืบเนื่องจากปัจจุบันไปถึงภพหน้า ที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ในจูฬกัมมวิภังคสูตรว่า^{๔๗} “สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นทายาท มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ทั้งหลายให้เลวและดีต่างกัน”

ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องกรรมแน่วคิดตามหลักกรรมทางพระพุทธศาสนา ได้ปลุกฝังแนวคิดให้กับชาวพุทธมาตลอดโดยความเชื่อเรื่องกรรมนี้ทั้งกรรมดีกรรมชั่วแต่ตามแนวคิดของคนทั่วไปเข้าใจความหมายคำว่ากรรมเป็นส่วนที่ไม่ดี แต่หากพิจารณาตามข้อความข้างต้นที่ยกมานั้นจะให้ความหมายทั้งดีและชั่ว อย่างไรก็ตามในวรรณคดีเรื่องสังข์ศิลป์ชัยนั้นได้นำเรื่องกรรมมากล่าว

^{๔๔} อัง. ดิก (ไทย) ๒๐/๑๕๑ – ๒๐๐/๑๓๓.

^{๔๕} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๕๗/๑๕๕.

^{๔๖} สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์, ความรู้เรื่องพระพุทธศาสนา.

(กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๔๗.

^{๔๗} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๕๐/๓๕๐.

ไว้หลายตอน แสดงให้เห็นว่าความเชื่อเรื่องกรรมมีผลทางความเชื่อและมีผลต่อการดำเนินชีวิต การที่กวีได้นำเรื่องกรรมมาสอดแทรกในเรื่องก็น่าจะมาจากผลความเชื่อเรื่องกรรมและมีหลายตอน เช่น ในตอนนางสุมณฑาพรากนครได้กล่าวถึงความเป็นไปตามกรรมว่าน่าจะเป็นกรรมเก่าที่ตามมา ถึงดังความว่า

กูก็อธิฐานแล้ว	ทานตนตามช่าง มิ่งทอน
เทื่อนี้กรรมสอดแล้ว	รื้อห้ามห่อนเป็น
คือดั่งเสื่อลงได้	มิดคาถูมั่ง จริงแล้ว
รื้อจักเถียงท่านแพ	กรรมข้องครอบถึง แลเด ^{๕๒}

ในตอนปฐิสนธิ ได้กล่าวถึงกรรมในลักษณะของกรรมที่มีความหมายว่าเป็นบาปใน ตอนนี้มีการกล่าวถึงกรรมเก่า ดังความว่า

บัดนี้ ภายเพื่อนแจ้ง	เฮาช่างพลอยหมอง แลนอ
กรรมใดเบียน	บาปเองอายหน้า
แห่งสู่เคียนค่อขึ้น	โตนตามแล้วชาติ
จักอยู่ได้	เป็นน้อยเพื่อนหยัน แลนอ ^{๕๓}

หรือในตอนที่นั่งจันทาและลูกต้องเดินทางไปอยู่ในป่ากวีได้พรรณนาความคร่ำครวญ ของนางให้เห็นความเชื่อเรื่องกรรม ความว่า

เทื่อนี้เวรคอบแท้	จำจากไกลกัน แลเด
ยาได้อาทรทุกซ์	อยู่เกษิมสมสร้าง
เทื่อนี้กรรมค้ำข้อง	คือทิ้งท้าวปา วันนั้น
มีหมู่เนื้อ	เป็นพ้องเพื่อนฝูง ^{๕๔}

ในตอนศิลป์ชัยรบยักษ์ ได้กล่าวถึงผลของกรรมที่นางสุมณฑาได้พรรณนาถึงความตาย ของยักษ์กุ่มกัณฑ์ว่าเป็นผลหรือวิบากของกรรม ดังความว่า

^{๕๒} ปรีชา พิณทอง, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๒๐.

^{๕๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๗.

^{๕๔} ปรีชา พิณทอง, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๘๘.

บัดนี้มาตายค้ำ

ไพรพนอนฟูมเลือด

วิบากแท้

แสนชั้นอิคุ เจ้าเค^{๕๕}

จากตัวอย่างที่ยกมาสะท้อนให้เห็นความเชื่อเรื่องกรรมยังฝังอยู่ในจิตใจแต่คงเป็นแนวคิดว่ากรรมก็คือความไม่ดีผู้ได้รับผลกระทบในเรื่องก็คือผู้ที่ได้รับความเดือดร้อน หรือผู้ที่ได้รับความชั่วร้ายถูกกล่าวหาว่าไม่ดี

นอกจากเรื่องกรรมแล้วยังมีหลักธรรมเกี่ยวกับอริยสัจ ๔ กล่าวคือมีการกล่าวถึงเรื่อง ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรค อริยสัจ ๔ เป็นหลักธรรมจำเป็นทั้งสำหรับบรรพชิตและคฤหัสถ์ พระพุทธเจ้าจึงทรงย้าให้ภิกษุทั้งหลายให้ชาวบ้านรู้เข้าใจในอริยสัจ ดังบาลีว่า ภิกษุทั้งหลาย ชนเหล่าหนึ่งเหล่าใดที่พวกเขาพึงอนุเคราะห์ที่ดี เหล่าชนที่พอจะรับฟังคำสอนที่ดีไม่ว่าเป็นมิตรเป็นผู้ร่วมงาน เป็นญาติ เป็นสายโลหิตก็ตาม พวกเขาพึงชักชวน พึงสอนให้ดำรงอยู่ให้ประดิษฐานอยู่ในการตรัสรู้ตามเป็นจริงซึ่งอริยสัจ ๔ ประการ^{๕๖} และพระธรรมปิฎกได้อธิบายความหมายแห่งอริยสัจ ๔ ไว้ว่า

๑. ทุกข์ ความทุกข์ สภาพที่ทนได้ยาก ได้แก่ ชาคิ ขรา มรณะ การประจวบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รักการพลัดพรากจากสิ่งที่รัก ความปรารถนาไม่สมหวังโดยย่อว่า อุปทานจันท์ ๕ เป็นทุกข์

๒. ทุกข์สมุทัย เหตุเกิดแห่งทุกข์ สาเหตุให้เกิดทุกข์ ได้แก่ ตัณหา ๓ คือ กามตัณหา ภวตัณหา และวิภวตัณหา

๓. ทุกข์นิโรธ ความดับทุกข์ ได้แก่ ภาวะที่ตัณหาดับสิ้นไป ภาวะที่เข้าถึงเมื่อกำจัดอวิชชาสารอกตัณหาสิ้นแล้ว ไม่ถูกย่อน ไม่ติดข้อง หลุดพ้นสงบ ปลอดโปร่งเป็นอิสระ คือนิพพาน

๔. ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา ปฏิปทาที่นำไปสู่ความดับแห่งทุกข์ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ได้แก่อริยอัฏฐังคิกมรรคหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า มัชฌิมาปฏิปทา แปลว่า ทางสายกลาง มรรคมมีองค์ ๘ สรุปในไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา^{๕๗}

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕๕.

^{๕๖} ส.ม (ไทย) ๑๕/๑๐๕๖/๖๐๕

^{๕๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์, ฉบับประมวลธรรม. หน้า

บางพ่องหน้าหล้าเบื้อ	กลัวเกิดอลहन
วางการเก็บ	ลูกเมียโฮมห้อง
เมื่อนั้นขุนหลวงท้าว	ทูลธรรมเทวราช
ผู้ที่เหง้า	ฟังแจ้งฟังใจ ^{๖๐}

ตอนพระยาสุรราชบวช มีการพรรณนาถึงความทุกข์ของพระยาสุรราชที่คิดถึงนางสุ
มณทาน้องสาวว่า เป็นความทุกข์ที่เกิดจากการพลัดพรากจากผู้เป็นที่รักหรือของอันเป็นที่รักอันหา
ใดเปรียบไม่ได้ กินไม่ได้นอนไม่หลับ ดังความว่า

ทุกข์โศกกลั่น	พันยั้งสามเดือน
กีบลิ้มเพาแพง	ชั่วคราวคาเค้น
องค์ผอมเพี้ย	ตอนตายเหลืองหล้า
เสนสนน้อม	หลายชั้นบ่อบาน
บ่อได้สุขอยู่สร้าง	เสวยราชเป็นพระยา
คณิงแพงศรี	ช้วนมีเอื้อน
กำสุดโอ้	กนิษฐาเจ้าพี่ ภูเอย
ปานนี้ยักษ์มาเจ้า	กินแล้วฮู้ว่ายัง นั้นเด ^{๖๑}

จากหลักธรรมเกี่ยวกับทุกข์ที่ยกมานี้ เป็นเพียงที่การนำแนวคิดเรื่องทุกข์มาสอดแทรก
เท่านั้น ไม่ได้มีการอธิบายทุกข์ในเชิงลึกแต่ก็สะท้อนให้เห็นว่าหลักธรรมเกี่ยวกับทุกข์เป็นประเด็น
สำคัญของมนุษย์จำเป็นต้องเข้าใจในเรื่องทุกข์ให้มาก การเข้าใจในความทุกข์จะทำให้เราไม่ได้ตก
อยู่ในอำนาจบางอย่างที่รุมเร้ากับเราอยู่ทุกวัน

นอกจากหลักธรรมเกี่ยวกับทุกข์แล้วยังมีหลักเกี่ยวกับอกุศลมูล กล่าวคือ โลภะ โทสะ
และโมหะ ที่กวีนำมาสอดแทรกแต่ไม่ได้นำมาอธิบายทั้งหมดเพียงแต่ยกมาบางข้อบางประเด็นใน
ลักษณะที่นำมานั้นก็กล่าวเพียงมีอะไรเกิดขึ้นกับตัวละครเท่านั้นอันเป็นการสะท้อนให้เห็นว่าเป็น
อะไร มีอะไรเกิดขึ้นในตัว อย่างไรก็ตามเกี่ยวกับอกุศลมูลนั้นมีผู้เสนอแนวคิดดังนี้

^{๖๐} ปรีชา พิณทอง, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๑๘.

^{๖๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔.

อกุศลมูล คือ มูลเหตุอันสำคัญแห่งพฤติกรรมชั่ว โฉดหรือรากเง้าของบาปทุจริต ๓
อย่าง

๑. โลภะ อยากได้เห็นแก่ตัว ลู่อ่านาจ คั่นรนเพื่อมีสิทธิเหนือสิ่งของของผู้อื่น
๒. โทสะ คิดประทุษร้ายเขา จิตเดือดพล่าน โหคร้าย หมายประหารผู้อื่น
๓. โมหะ หลงไม่รู้จริง หลงผิด ไม่รู้แจ้งเห็นจริงตามข้อมูลและข้อเท็จจริง^{๖๒}

นอกจากนี้ในพระไตรปิฎกยังอธิบายถึงอกุศลมูลว่า อกุศลกรรม กรรมที่เป็นอกุศล การกระทำที่ไม่ดี กรรมชั่ว หมายถึง การกระทำที่เกิดจากอกุศลมูล คือ โลภะ โทสะ โมหะ^{๖๓}

ในวรรณคดีเรื่องสังข์ศิลป์ชัยปรากฏหลักธรรมเกี่ยวกับอกุศลมูลอยู่หลายแห่งที่กวีนำมา กล่าวถึงเป็นการนำคำศัพท์มาใช้ให้เห็นว่าอะไรเกิดขึ้นกับตัวละคร ดังที่ปรากฏดังนี้

ในตอนชาวเมืองเบ็ญจาลแตกตื่นได้กล่าวถึงยักษ์กุมภคันธ์คิดอยากได้นางสุนันทาจึง แสดงความโลภอยากได้ของ ๆ คนอื่นด้วยการใช้วิชาอาคมทำให้ผู้อื่นไม่สามารถตอบโต้ได้ดังความว่า

เมื่อนั้นหายักษ์ผู้	จ้งไฮฮู้เหตุ
มันก็คิดใคร่เม็ง	มีพลังจอดจริง

เทื่อนี้กูแอ้วได้	โดยประโยชน์อันคณิง แลเด
มันก็สวายอาคม	ผาบผีชุมเชื้อ
เมื่อนั้นผีเมืองย่าน	ยักษ์โฆขามเดช
เลยเล่าละหน่อแก้ว	กลางห้องพายัพ ^{๖๔}

ในตอนวิวาหมงคลมีหลักคำสอนที่แสดงให้เห็นว่าบุคคลที่มีความโลภในตัวเองนั้นไม่ควร คบหาสมาคมหรือเลี้ยงไว้ เพราะความโลภนั้นจะทำให้สิ่งของที่มีอยู่สูญหายได้ ดังความว่า

^{๖๒} กรมการศาสนา, คู่มือการศึกษาระบบศึกษาขั้นตรี, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การ ศาสนา, ๒๕๓๗), หน้า ๑๗.

^{๖๓} อด.ตัก (ไทย) ๒๐/๑๕๑-๒๐๐/๑๓๓.

^{๖๔} ปรีชา พินทอง, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๑๗.

สำหนึ่งพาโลลัน	หลับตื่นสุรย์สวย
สำหนึ่งเป็นใจวาช	เปรียบมันมัวไ้
คนใดฮ้าย	จาฮุนแสงโลก
ลอนท้อเลียง	เสียหน้าเพื่อมัน ลูกเอ๋ย ^{๖๕}

นอกจากนี้ในเนื้อเรื่องก็ยังสามารถสะท้อนให้เห็นหลักธรรมเกี่ยวกับความโกรธอันเป็นเครื่องเผาไหม้จิตใจของมนุษย์ให้ชุ่มมัวแล้วกระทำผิดได้หลาย ๆ อย่างอันผิดหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา บุคคลจึงไม่ควรให้มีความโกรธเกิดขึ้นในจิตใจอย่างไรก็ตามข้อความเกี่ยวกับความโกรธที่กวีได้ยกขึ้นมานั้นในตอนปฏิสนธิพระยาสุรสาธแสดงความโกรธให้ยักยักกุ่มกัณฑ์ที่ลักพานางสุมณฑาน้องสาวไป ดังความว่า

ดูราจอมขม่อมไ้	ทั้งแปดมเหสี พี่เอ๋ย
เฮาก็เพิงแพงประสงค์	ชอบพระทัยทั้งค้าย
บัดนี้เฮาก็ปรารณาไ้	บุตดาตนประเสริฐ
ตรงเดชกล้า	ลือล้าโลกคน แท้แล้ว
ให้ผาบแพ	ชรเทพกัณดาร
เจ็บเพื่อมารมาเหง	ข่มเอาพระองค์น้อง
เฮาก็หวังกัศก้า	หนมันมีหย่อน
ก็บ่อแล้วประโยชน์ย้อน	ยังเกี่ยวกิดทวง แท้แล้ว ^{๖๖}

หรือในตอนที่หกพี่น้องให้ความอิจฉานางจันทาจึงจ้างหมอทำยาแผดให้ผิวโกรธได้แสดงความโกรธออกมา ดังความว่า

แต่นั้นแม่แผดฮ้าย	เฮฮิบปุ่นปอง
ยาสอนสม	ใส่ในไ้ไ้
ยามเมื่อภูบาลย้าย	บวยคำสรงโสรจ
พิษพุ่งฮ้อน	สมไหม้ทั่วทวง

^{๖๕} ปรีชา พินทอง, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๕๗.

^{๖๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๑.

จิตเกลียดแก้ว	น้องท่านทั้งสอง
อาตุรคอมนางคราญ	หม่อมอทวยฮ้าย
ยिनกระสันแท้	ทั้งวันมีอยู่ ได้แล้ว
ซ้ำเล่าบนบอกให้	หมอซ้ำดื่มทวย ^{๖๗}

ในหลักธรรมเกี่ยวกับความหลงหรือโมหะนั้นปรากฏในเนื้อเรื่องสังข์ศิลป์ชัยหลายตอน เช่นตอนวิวาหมงคล กวีได้นำมากล่าวไว้ ดังความว่า

เพื่อนี่การพี่เพียง	เทียมทอธรณี
ยาวาเสียมพาโล	เลสสะหวาน้อง
ดวงคมเพียง	พระกุเวยยังแวน
จิตพี่เฮฮ้อนคั้น	กระหายข้อนขาดขวัญ ^{๖๘}

หรือในตอนปฏิสนธิมีการกล่าวถึงพระยาสุรราชแสดงความโกรธออกมาที่นางจันทามี ลูกชายที่มีรูปร่างไม่สวยงามจึงได้แสดงความโกรธ ดังความว่า

เมื่อนั้นพระบาทเจ้า	ใจมุ่งโมโห
เฮจักชอมดูยาม	ประสูติมีแม่
ผ่อเห็นวันใสซ่าย	ทินกรก้งฮ่ม
เสนสนน้อม	ลาเจ้าเลิกลง ^{๖๙}

ในตอนศิลป์ชัยไปนำเอาหลานสาวกลับจากเมืองนาค ได้กล่าวถึงพระยานาคแสดงความโกรธออกมา ศิลป์ชัยเป็นเพียงเด็กแต่มาหาญทำท้ายคิดจะเอาภรรยาของตนจึงโกรธดังความว่า

เหตุว่าเป็นกึ่งกำ	นางนาฏแนวเฮ พุ่นคาย
มารดาประสงค์	สั่งมาถึงน้อย
เมื่อนั้นราชาท้าว	นาโคกริ้วโกรธ
กูบ่มอบมิ่งตัน	วางให้แก่มีง แท้คาย ^{๗๐}

^{๖๗} ปรีชา พิณทอง, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๗๕.

^{๖๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๕.

^{๖๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๐.

^{๗๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓๘.

นอกจากนั้นยังมีลักษณะเกี่ยวกับความไม่ประมาทคือมีการนำหลักคำสอนที่ไม่ให้คนเราต้องประมาททั้งในชีวิตและทรัพย์สิน กล่าวคือ ควรจะดำรงตนให้อยู่ในศีลธรรมไม่ควรประมาท ดังความในตอนที่ยกไปนำเอาหลานสาวกลับจากเมืองนาค ความว่า

นางเพื่อเป็นหน่อเนื้อ	องค์ประเสริฐสรรพคุณ ก็มี
ไผ่ปี่มีหลังเห็น	ชาติคุณคงได้
เสาสอนไว้	จำจริงยาประมาท
กับทั้งอมาตย์พร้อม	เพียรสร้างสืบเมือง แท้เนื้อ ^{๑๑}

เกี่ยวกับลักษณะอีกอย่างหนึ่งที่ปรากฏในเรื่องสังข์ศิลป์ชัยคือหลักคำสอนเกี่ยวกับความกตัญญูในตอนวิวาหมงคลนั้นบรรดาลูก ๆ ของนันทพราหมณ์แสดงความกตัญญูต่อบิดาโดยไม่ยอมขัดใจที่บิดาขอให้พระยาสุรราช ดังความว่า

เมื่อนั้นสะพรั่งหน้า	เนืองนอบประนมกร
ว่าเทโวฝูง	ข้าเป็นธิดาหง่า
สุดแต่จอมคุณเจ้า	เห็นดีโดยชอบ
ลูกซัดค่อข้อ	ชินได้ห่อนควร พ้อเอ๋ย ^{๑๒}

จากการศึกษาเกี่ยวกับลักษณะที่ปรากฏในวรรณคดีเรื่องสังข์ศิลป์ชัย พบว่า มีลักษณะหลายประเภทแต่ที่เด่นชัดปรากฏมากที่สุดที่กวีนำมาสะท้อนให้เห็นคือเรื่องกรรม ความทุกข์ ความประมาท ความกตัญญู อกุศลมูล และนิพพาน ทั้งนี้เป็นเพียงการนำมาสอดแทรกเป็นคำศัพท์เท่านั้นไม่ได้อธิบายความหมายของลักษณะเหล่านั้นอย่างไรก็ตามการที่กวีนำลักษณะมากล่าวเพียงประเด็นนี้น่าจะไม่ได้เกิดจากการที่ผู้ประพันธ์จะนำเสนอหลักธรรมขึ้นมาสอนโดยตรงเป็นเพียงนำหัวข้อธรรมมาสอดแทรกกับกิริยาอาการของตัวละครเท่านั้น และผู้ศึกษาจึงหยิบมาเพียงบางประเด็นพอเป็นตัวอย่างเท่านั้นและเป็นเพียงหลักธรรมที่เป็นด้านสังฆธรรม ส่วนด้านคุณธรรมและจริยธรรมผู้ศึกษาจะได้นำมาวิเคราะห์ในบทต่อไป

^{๑๑} ปรีชา พินทอง, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๒๕๔.

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๖.

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมของพระพุทธศาสนาในวรรณกรรมอีสานเรื่องสังข์ศิลป์ชัย ซึ่งผู้ศึกษาได้แบ่งสาระสำคัญไว้ดังนี้

๕.๑.๑ วิเคราะห์วิธีการที่นักกวีนำพุทธธรรมมาใช้ในวรรณกรรมสังข์ศิลป์ชัยและอิทธิพลของวรรณกรรมสังข์ศิลป์ชัยที่มีต่อสังคมผลการศึกษาพบว่าวิธีการที่นักกวีนำหลักพุทธธรรมมาใช้ในวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยมี ๒ วิธี คือ

๑. กวีนำหลักพุทธธรรมมาใช้โดยผ่านตัวละครเป็นผู้เล่าอธิบายหลักธรรมแต่ละข้อแต่ละอย่าง เพื่อชี้ให้เห็นความสำคัญตลอดจนแนวคิดในทางประพฤติปฏิบัติ บางครั้งจะกล่าวถึงเฉพาะชื่อหลักธรรมไม่มีการอธิบายรายละเอียดเจาะลึกของหลักธรรมเพียงเป็นชื่อของหลักธรรมให้คนรู้และจำได้ ในหลักธรรมต่าง ๆ ทั้งที่เป็นหลักจริยธรรมและหลักศีลธรรม

๒. กวีนำหลักพุทธธรรมมาสอดแทรกโดยตัวกวีเป็นผู้เล่าเรื่องหรืออธิบายหัวข้อธรรมเอง โดยใช้วิธีการเล่าถึงพฤติกรรมของตัวละครแล้วยกเอาหลักธรรมมาชี้ให้เห็นแนวทางปฏิบัติหรือผลของการปฏิบัติตลอดทั้งผลของการที่ไม่ได้ปฏิบัติตามว่าจะเป็นเช่นไร

๕.๑.๒ หลักพุทธธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัย จากการศึกษพบว่า

๑. หลักพุทธธรรมเกี่ยวกับคุณธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัย พบว่า มีคุณธรรมที่สำคัญปรากฏ ๔ ด้านคือ ด้านการแสดงความเคารพต่อกันทั้งผู้ใหญ่และผู้น้อยตามฐานะ ด้านการบำเพ็ญเพียรภาวนาเพื่อความมุ่งหวังในอนาคตคือพระนิพพาน ด้านการเสียสละมีเสียสละความสุขส่วนตัวเพื่อประโยชน์ส่วนรวม และด้านความสันโดษเพื่อป้องกันอกุศลมูลที่จะเกิดขึ้น ทั้งนี้เป็นการนำหลักพุทธธรรมมาสอดแทรกในเชิงแนวคิดเท่านั้น นอกจากนี้การนำหลักพุทธธรรมมาสอดแทรกนั้นก็เพราะว่าผู้ประพันธ์ที่ดี ผู้อ่านที่ดี ล้วนเป็นชาวพุทธจึงต้องมีหลักแนวคิดทางพระพุทธศาสนาสอดแทรกไว้

๒. หลักพุทธธรรมเกี่ยวกับจริยธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัย พบว่า กวีได้นำหลักจริยธรรมมาสอดแทรกในเนื้อหาซึ่งมีจริยธรรมที่สำคัญปรากฏ ๕ ด้านคือ ด้านความกตัญญูที่สะท้อนให้คนเรารู้จักการตอบแทนคุณที่คนอื่นกระทำไว้แล้ว ด้านความรักความเมตตาที่สะท้อนให้คนเราเข้าใจต่อธรรมชาติจิตใจของสัตว์ร่วมโลก ด้านทศพิธราชธรรมที่สะท้อนให้ผู้มีอำนาจในการปกครองได้เข้าใจผู้ใต้บังคับบัญชา ทำงานด้วยความสบายใจไม่กังวลเมื่อผู้บังคับ

บัณฑิตวิทยาลัยมีธรรมเนียมปฏิบัติที่สะท้อนให้ผู้ที่อยู่ร่วมกันในสังคมทุกคนต้องมีศีลธรรมประจำกาย มีความสนใจปฏิบัติธรรมมีความซื่อสัตย์ต่อกันไม่เอาเปรียบใครกันทั้งไม่เป็นผู้ประมาทในชีวิตในธรรม ด้านกัลยาณมิตรที่สะท้อนให้รู้จักคบคนหรือร่วมงานกัน ให้รู้จักลักษณะของคนที่เราควรคบและคนที่ไม่ควรคบเป็นมิตรเพราะในสังคมจะมีทั้งคนดีและคนเลว ดังนั้นจึงควรใช้ปัญญาพิจารณาเลือกคบผู้ที่สมควรคบและเว้นผู้ที่สมควรเว้น

๕.๑.๓ อิทธิพลของวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยที่มีต่อสังคมอีสาน พบว่า

๑. วรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยมีอิทธิพลต่อชีวิตครองในการดำเนินชีวิต ทั้งที่เป็นระเบียบแบบแผน จารีตประเพณี ที่สังคมอีสานได้ยึดถือและปฏิบัติสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน และถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตที่บางคนต้องปฏิบัติ ถ้าไม่ปฏิบัติถือว่าผิดจารีตของสังคม

๒. วรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยมีอิทธิพลต่อความเชื่อของคนในสังคมอีสานเรื่องบุญ - บาป การเวียนว่ายตายเกิดในวัฏฏสงสารและสวรรค์นิพพานที่ถือว่าเป็นเป้าหมายสูงสุดของชีวิต และมีความเชื่อว่าเมื่อทำบุญแล้วจะได้ไปเกิดในสวรรค์ อีกทั้งหวังผลในอนาคตคือพระนิพพาน

๓. การแสดงการละเล่นที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัย ผลการศึกษาพบว่า มีการบรรยายให้เห็นภาพของการแสดงและการละเล่นหลาย ๆ แบบมีการแสดงเล่นระบำ การเล่นน้ำการรื่นเร่ต่าง ๆ ตามธรรมเนียมประเพณีมีงานบวช งานแต่งงาน ตลอดจนงานฉลองเนื่องในโอกาสต่าง ๆ ของสังคม และเพื่อให้เกิดสุนทรียะทางการรับฟังหรือการอ่านจึงปรากฏมีการละเล่นดังกล่าว

๔. โลกทัศน์ที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัย พบว่า มีโลกทัศน์ทั้ง ๓ อย่าง คือ มนุษย์ต่อมนุษย์ ในด้านครอบครัว ด้านเครือญาติพี่น้อง พ่อแม่ อาหลาน สามิภรรยา ด้านสังคม มีการรวมตัวกัน มีความผูกพันกัน การปฏิบัติต่อกันในสังคมเหมือนเป็นพี่น้องบ้านใกล้เรือนเคียงกัน ด้านมนุษย์ต่อธรรมชาติ พบว่า มนุษย์มีความผูกพันกับธรรมชาติต่างก็พึ่งพากันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ เพื่อความสมดุลในการดำรงอยู่ของชีวิตและเห็นภาพแห่งความสวยงามของธรรมชาติไปพร้อมกับความโหดร้าย ด้านมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ พบว่า มีความเชื่อเกี่ยวกับคติทางศาสนาพุทธ และศาสนาฮินดู มนุษย์เชื่อว่าศาสนาเป็นศูนย์กลางในการสร้างความคิดว่าศูนย์รวมของสังคมมีการศึกษาพระไตรปิฎก ปฏิบัติศีลธรรม มนุษย์มีความเชื่อเรื่องกรรมในปัจจุบันส่งผลถึงผู้กระทำในทุกภพทุกชาติ ใครก็ตามที่ทำความดีจะได้ขึ้นสวรรค์ มนุษย์เชื่อเรื่องชาติหน้าชาติหน้ามาเป็นเครื่องโน้มน้าวจิตใจให้เกรงกลัวต่อบาป นอกจากนี้ในวรรณกรรมยังสะท้อนให้เห็นว่ามีความเชื่อเรื่องเนือคู่ โดยเชื่อว่าการจะได้เป็นเนือคู่กันเพราะเคยเป็นคู่ครองกันมาแต่ชาติปางก่อนส่วนเรื่องไสยศาสตร์เชื่อว่าเวทมนต์คาถามนุษย์เชื่อว่าช่วยทำในสิ่งที่ปรารถนา เรื่องภูตผี

มีการเสี่ยงทายโชคทาย และขอความช่วยเหลือจากกฤตผี โดยมนุษย์เชื่อว่าผีค้ำเป็นผีบรรพบุรุษที่มนุษย์ถือ มนุษย์ทำพิธีเลี้ยงผีค้ำเพื่อขอความช่วยเหลือ เทวดามาคุ้มครองให้มนุษย์พ้นจากภัยอันตรายต่าง ๆ เป็นความเชื่อผสมผสานกันทั้งคติทางศาสนา และความเชื่อในวิญญาณของกฤตผีไปพร้อมกัน

๕. ธรรมะที่ปรากฏในวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัย พบว่า มีหลักธรรมที่เป็นหลักสั่งจรรยาเกี่ยวกับเรื่อง กรรม อริยสัจ ความประมาท ความกตัญญู อกุศลมูล และนิพพาน ที่กวีได้นำมาสอดแทรกไว้ ทั้งนี้เป็นเพียงการนำมาสอดแทรกเป็นคำศัพท์เท่านั้น ไม่ได้อธิบายความหมายของหลักธรรมเหล่านั้นโดยตรง ซึ่งกวีเป็นผู้อธิบายผ่านกิริยาอาการของตัวละครว่าธรรมแต่ละประเด็นมีความหมายอย่างไรลักษณะและผลมีอย่างไรบ้าง เป็นการนำเสนอในรูปแบบให้ความรู้ว่ามีธรรมอะไรที่มนุษย์เราควรมีควรศึกษาและควรบำเพ็ญเพียร

๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยหลักธรรมของพระพุทธศาสนาในวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยและจากประเด็นที่ศึกษานั้นทำให้เราเกิดความรู้ใหม่ในการศึกษาหลักธรรมที่แฝงอยู่ในภาษาของวรรณกรรม ทั้งเป็นหลักความเชื่อหลักสั่งจรรยา คุณธรรม จริยธรรม อันเป็นความฉลาดของปราชญ์โบราณผู้ประพันธ์ที่นำหลักแนวคิดมาใช้อ่านการอธิบายตามเรื่องหรือผ่านตัวละครเป็นผู้เล่าแทนประสบการณ์ของประพันธ์ เพราะการใช้ภาษาหนังสืออธิบายหลักธรรมนั้นสามารถเล่าได้อีกว่าการเล่าด้วยปากเปล่าเพราะบางครั้งเราต้องอาศัยทั้งรูปทั้งเสียงหมายความว่าสามารถเห็นตัวอักษรที่อธิบายและสามารถรับฟังจากผู้อ่านหรือผู้เล่าได้ตรงตามความหมายและถูกต้องมากที่สุด

อย่างไรก็ตามหลักธรรมที่ปรากฏในวรรณกรรมอีสานเรื่องสังข์ศิลป์ชัยนั้นเกิดจากความรู้ความสามารถของนักปราชญ์โบราณที่รู้จักวิธีการเลือกชั้นตอนในการสอดแทรกหลักธรรมหรือแนวคิดทางพุทธปรัชญา จนบางครั้งผู้อ่านไม่รู้ว่าในเรื่องที่กำลังอ่านหรือฟังอยู่จึงอยากฟังเรื่อยๆ เพราะในเนื้อหาไม่ได้บ่งบอกให้ผู้อ่านต้องจดจำแต่จะใช้วิธีให้ผู้อ่านพิจารณาใคร่ครวญตามภูมิปัญญาของตนเอง แต่ก็มีข้อควรพิจารณาอีกอย่างว่าวรรณกรรมอีสานที่เกิดขึ้นนั้นเบื้องต้นไม่ได้มีจุดมุ่งหมายเพื่อจะนำเสนอหลักธรรมโดยตรง แต่เป็นเพียงเพื่อใช้เล่าให้เกิดความสนุกสนานเพลิดเพลินเท่านั้น

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิเคราะห์วรรณกรรมอีสาน โดยเฉพาะเรื่องสังข์ศิลป์ชัยนั้น จากการสำรวจปรากฏว่ามีผู้ให้ความสนใจเป็นจำนวนมาก แต่เป็นเพียงสนใจศึกษาในด้านภาษา วรรณกรรม และสุนทรียเท่านั้น แต่ในทางการศึกษาเกี่ยวกับแนวคิดทางพุทธปรัชญา ยังมีผู้ให้ความสนใจศึกษาน้อยมาก ดังนั้น ผู้วิจัยจึงขอเสนอแนะในการศึกษาวรรณกรรมอีสานเรื่องสังข์ศิลป์ชัยครั้งต่อไปในประเด็นดังต่อไปนี้

๑. ควรศึกษาอิทธิพลทางพุทธศาสนาที่มีต่อการเปลี่ยนแปลงความเชื่อในวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยกับสังคมอีสาน
๒. ควรศึกษาความเชื่อเรื่องอิทธิฤทธิ์ในวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยตามแนวพุทธศาสนาเถรวาท
๓. ควรศึกษาในแง่ของปัญหาเกี่ยวกับพุทธจริยศาสตร์ในวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัย
๔. ควรศึกษาในแง่ของสุนทรียศาสตร์ในวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัย

บรรณานุกรม

๑. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี. ฉบับมหาจุฬาเดปีฎก ๒๕๐๐.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

————.พระไตรปิฎกภาษาไทย. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

๒. ข้อมูลทุติยภูมิ

กรมการศาสนา. คู่มือการศึกษาระบบศึกษาชั้นตรี. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๖.

กุหลาบ มลลิกะมาส. วรรณกรรมไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๖.

คำจัน ประคิด. “อาณาจักรลาว,” ใน มุลมรดกชนชาติอ้ายลาว. อนุสรณ์งานพระราชทานเพลิง พระศพสมเด็จพระยอดแก้วพุทธชินราช สกลมหาสังฆปาโมกข์สมเด็จพระสังฆราช แห่งพระราชอาณาจักรลาว ณ เมรุมาศหลวง หน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส กรุงเทพมหานคร, วันที่ ๑๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๘.

จรัส พยัคฆราชศักดิ์. อีสาน ๑ - ศาสนา และวรรณกรรมนิทานในท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร : โอ. เอส. พรินต์ติ้งเฮาส์, ๒๕๓๔.

จารุบุตร เรื่องสุวรรณ. ของดีอีสาน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๑๕.

จารุวรรณ ธรรมวัตร. แลลอดสาวดาร. มหาสารคาม : สถาบันวิจัยศิลปและวัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, ๒๕๒๕.

จิตร ภูมิศักดิ์. โองการแข่งน้ำและข้อคิดใหม่ในประวัติศาสตร์ไทยลุ่มแม่น้ำพระยา. กรุงเทพมหานคร : ๒๕๒๔.

จินดา ดวงใจ, นิทานสังข์ศิลป์ชัย. ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, ๒๕๔๔.

จำนง อิวณนสิทธิ์. สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕.

ลีลา วีระวงศ์. “คำอธิบายปวัคหนังสือเรื่องท้าวสังข์ศิลป์ชัย,” ใน สังข์ศิลป์ชัย (ฉบับภาษาลาว). กรุงเทพมหานคร : แสงศิลป์, ๒๕๑๒.

ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนกุล. “เปรียบเทียบลักษณะวรรณกรรมท้องถิ่นล้านนา อีสาน และภาคใต้,”

ใน รายงานการสัมมนาทางวิชาการวรรณกรรมล้านนา เล่ม ๑. เชียงใหม่ :

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๗.

ธวัช ปุณโณทก. แนวทางการศึกษาวรรณกรรมพื้นบ้านประเภทลายลักษณ์. กรุงเทพมหานคร :

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, ๒๕๒๕.

———. วรรณกรรมท้องถิ่น. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๕.

บง สุวรรณวงศ์. “วิจารณ์โดยสังเขปและประวัติสังคีตปี่ชัย” ใน สังคีตปี่ชัย. หน้า ก – ท.

เวียงจันทน์ : ราชบัณฑิตยสถานลาว, ๒๕๑๗.

บุญยงค์ เกศเทศ. วรรณกรรมวิเคราะห์. กรุงเทพมหานคร : ทิพย์อักษร, ๒๕๒๕.

บุญสนอง บุญโยทยาน. มนุษย์กับสังคม. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,

๒๕๑๕.

บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, ม.ล. แว่นวรรณกรรม. กรุงเทพมหานคร : แสงศัพทอักษร, ๒๕๓๕.

ปรีชา พิณทอง. สังคีตปี่ชัย. พิมพ์เป็นอนุสรณ์เมืองอุบล ๒๐๐ ปี. อุบลราชธานี : โรงพิมพ์

ศิริธรรม, ๒๕๒๔.

ประคอง นิมนานเหมินท์. นิทานพื้นบ้านศึกษา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์

มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

ปราณี วงษ์เทศ. “การละเล่นและพิธีกรรมในสังคมไทย” ใน วัฒนธรรมพื้นบ้าน : คำความเชื่อ.

๒๕๓๐.

พระเทพเวที (ประยูร ธมฺมปญฺโญ). พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๖.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

———. พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : โรง

พิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). การพัฒนาจริยธรรม. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมมิก,

๒๕๓๘.

———. พระพุทธศาสนาในเอเชีย. กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๐.

———. พุทธธรรมฉบับปรับปรุงและขยายความ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ

ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

———. พุทธธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราช

วิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช ปธ. ๙ ราชบัณฑิต). ภาษาธรรม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ เลียงเชียง, ๒๕๔๔.

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ฐุมจิตโต). ความสัมพันธ์ระหว่างจริยธรรม จริยศาสตร์และจริยศึกษา : ความรู้คู่คุณธรรม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

พระวิสุทธิมคค์. ฉบับแปลประกอบคำอธิบาย, งานของพระมหาเถร ๕ รูป มีสมเด็จพระสังฆราช ฉายาโศภนมหาเถร (อยู่ ฉายาโศภน) ร่วมด้วย, มูลนิธิภูมิพลโลกิกข, ๒๕๑๑.

พระมหาสุชนา โรจนญาโณ. คุณธรรมคู่สมรส. กรุงเทพมหานคร : วัดอภัยทายาราม, ๒๕๔๓.

พทยา สายหู. “ศิลปะกับสังคม” ใน สังคมศาสตร์ปริทัศน์. (๖ มีนาคม ๒๕๑๒).

พิฑูร มลิวัดย์ และไสว มาลาทอง. ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๒.

ไพโรจน์ สโมสร. จิตกรรมฝาผนังอีสาน. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๓๐.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. มงคลดัดที่ปิ่นแปล เล่ม ๑. พิมพ์ครั้งที่ ๑๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗. หน้า ๒๒

———. ธรรมปัทมฎกตา แปลภาค ๒. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

มนั จงเรียน. สังขศิลป์ชัย ฉบับสำนวนของท้าวปางคำ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, ม.ป.ป.

มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคอีสาน. สารานุกรมไทยภาคอีสาน เล่ม ๑๒ – ๑๓. กรุงเทพมหานคร : ธนาคารไทยพาณิชย์, ๒๕๔๒.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๑.

———. พจนานุกรมศัพท์ศาสนาสาธกอังกฤษ – ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพมหานคร : ๒๕๔๒.

วิมล ชนะบุญ. หนังสือผูกเรื่องสังขศิลป์ชัย. ขอนแก่น : ขอนแก่นการพิมพ์, ๒๕๓๕.

ส. เดชวงศา. “ความเห็นเกี่ยวกับผู้แต่งสังขศิลป์ชัย” ใน สังขศิลป์ชัย. เวียงจันทน์ : ราชบัณฑิตยสภาลาว, ๒๕๑๗.

สวิง บุญเจิม. มรดกอีสาน. พิมพ์ครั้งที่ ๔. อุบลราชธานี : สำนักพิมพ์มรดกอีสาน, ๒๕๓๕.

สีลา วีระวงศ์. “คำอธิบายปัดหนังสือเรื่องท้าวสังข์ศิลป์ชัย” ใน สังข์ศิลป์ชัย. เวียงจันทน์ :

ราชบัณฑิตยสภาลาว, ๒๕๑๗.

สุจิตรา (อ่อนค้อม) รมรัตน์. ศาสนาเปรียบเทียบ. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดวงแก้ว,

๒๕๔๐.

สุนทร ณ รั้งมี. พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

แสง จันทร์งาม. พุทธศาสนาวิทยา. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สร้างสรรค์บุคส์, ๒๕๔๔.

ไสว มาลาทอง. คู่มือการศึกษาจริยธรรม. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒.

อุดม บัวศรี. วัฒนธรรมอีสาน. ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังนานากรรม, ๒๕๔๖.

———. อุปแต้มสินไซ. ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังนานากรรม, ๒๕๔๖.

อุดม รุ่งเรืองศรี. วรรณกรรมล้านนา. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), ๒๕๔๖.

๓. ประเภทวิทยานิพนธ์

กัญญา บุรีรัตน์. การวิเคราะห์วิจารณ์เชิงประวัติ. วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, ๒๕๓๒.

ดวงมน จิตจำนงค์. คุณค่าและลักษณะเด่นของวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ.๒๓๒๕

– ๒๓๘๔). วิทยานิพนธ์ ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๔.

พระมหาปรีชา มโหสถโก (เส่งจีน). อิทธิพลของวรรณคดีบาลีเรื่องปัญญาสชาดกที่มีต่อสังคม

ไทย. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

พระมหาประหยัด ปญญาโวโร (สุนันท์). จริยธรรมที่ปรากฏในลัทธิลออน. วิทยานิพนธ์

พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

พระมหาสมชัย สิริวิฑูโน (ศรีนอก). หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏอยู่ในเพลงลูกทุ่ง

ไทย. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

วรภรณ์ ดุณา. โลกทัศน์ในวรรณกรรมอีสานเรื่องสังข์ศิลป์ชัย. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร

มหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยคดีศึกษา (กลุ่มมนุษยศาสตร์). มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๑.

ภาคผนวก

คำบรรยายประกอบภาพเรื่องสินไซ (หน้า ๕๕-๑๑๑)^{*}

คำจารึก: กุมภกันท์มาจอบเอานางสุมณฑา แด.

- มั่นก็ หลิงเห็นแจ้ง หอนางนงท้าว
ตั้งชื้อหน้า หนก้าฝ่ายคนยี่
- กุมภกันท์เหาะมาแอบดูสมณฑาก็มองเห็น
ปราสาทตั้งอยู่ฝ่ายนอกนัยปรากฏต่อหน้า

คำจารึก: กุมภกันท์ไปเลว (รม) สินไซ

- แ่งที่ นครเปงจาล จิมกระแสงแสงท้าง
หลิงเห็น มณเฑียรท้าว กือเมืองมนุษย์โลก

ขุนยี่กัรรวบรวมบริวารตามกุมภกันท์

^{*} อุดม บัวศรี, **รูปแต้มสินไซ**, ธนาคารแห่งประเทศไทย สำนักงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ อ.เมือง จ.ขอนแก่น ดำเนินการผลิต, โรงพิมพ์
คลังนานาวิทยา จ.ขอนแก่น, ๒๕๔๑

จารึก: กุมภภัณฑ์มาจอบเอาสุมนฑา แล.

- เทื่อนี้ ภูแอ่วได้โดยประโยชน์อันคะ
นิง มั่นก็ สวหาคม ฝาบศิชุมเชื้อ

- ยักษ์กุมภภัณฑ์กำลังคิดถึงสุมนฑา
- เมื่อนั้น มหายักษ์ผู้ จังไฮฮู่เหตุ
มันก็ คิดใคร่แม้ง มีพลั้งจอดจริง

- ยักษ์กุมภภัณฑ์เห็นสุมนฑา
- ยักษ์ใหญ่ย้าย ทะยานฮอดขุนเบือง
กุมเอา นางนงพราว พรากพลปล้นได้

- ยักษ์กุมภัณฑ์อุ้มเอาสุมนหาไป
- มันสยองขึ้น เวลาปอบเมฆ
อุ้มอ่อนแก้ว สะแกงคุ่มค่อมขวัญ

- กุมภัณฑ์พานางสุมนหาไปยังเมือง
ของตนชนะสุมนหาทำถึงตกใจกลัว
- นางก็ ตกตะมะให้ คั่นคังทางสลบ
พระกาโยเหลืออง หล้าตนตายกระด้าง

- กุมภัณฑ์อุ้มนางสุมนหาไปพร้อมกับด้วย บรivar
- มันค้อยคุ่ม ตะโนนาถเสียงฮส
คาแคงควร แวกระวังองค์แก้ว

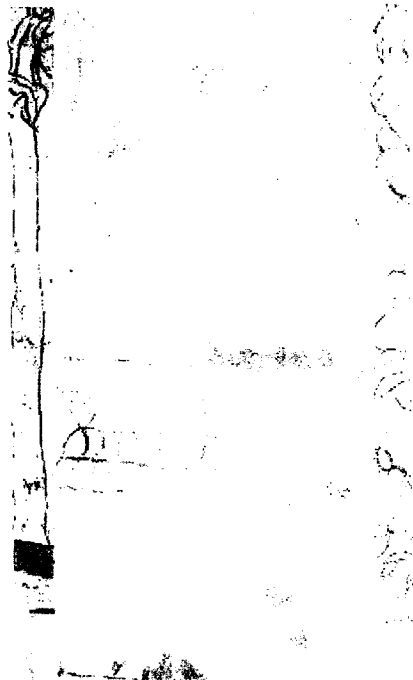

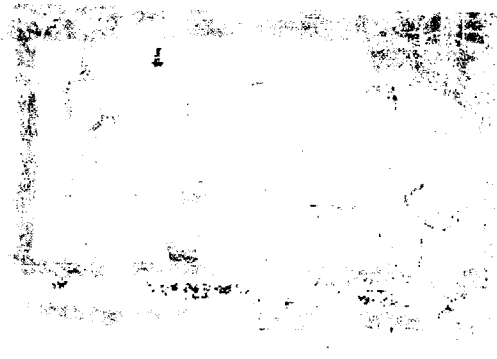
จาร์ริก: กุมภกันท์นำสุมนฑาไปถึงเมืองโนนราช
แล้วปลอบขวัญว่าจะเอาเป็นมเหสี

- ยักษ์ใหญ่ค้ำ โคมลอบนงคราญ
เฮาจัก เอาองค์นาง ปลุกปั่นเป็นเหง้า

- กุมภกันท์ถนอมสุมนฑาด้วยความรัก
แต่สุมนฑาก็ยังไม่ไว้วางใจ
- ดุรา ชายโตนเถ้า ยักโขผีเผด
มึงหาก กดวาดเว้า มีไฉ่เวทนา ท่านเอย

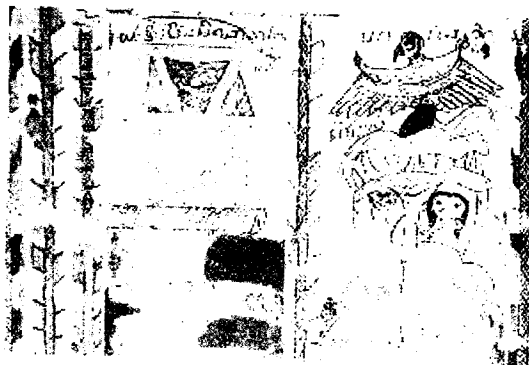
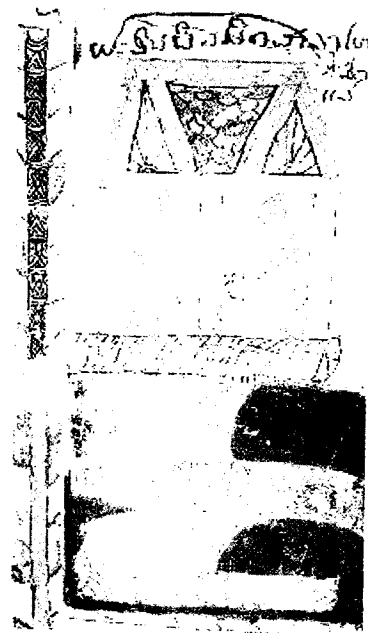

- กุมภกันท์ปลอบใจนางสุมนฑา
- มันก็ อุ่มอ่อนเข้า ปรางแก้วค้อยเขา
มันก็ ปองมึงแก้ว โคมลอบจอมขวัญ

- นางจันทา ปทุมมา พร้อมสนม และลูก ทั้ง 3 คน สิ้นใจ สังกัทอง สีโห ถูกเนรเทศ
- สองแม่ป้า เชิญลูกสามสี่ นาคีประดับ แต่งปูนปัวเจ้า
- สองกษัตริย์อู๋ม เอาสี่สามอ่อน ทวายแผ่นผ้า โคมคุ้มค้อยลง

- มารดาและลูกอยู่ในปราสาทด้วยความสุข พร้อมด้วยอาหารเสื่อผ้าราคาแพง
- นานาพร้อม ของคามพิชโกชน ทั้งเสื้อผ้า ผืนเหล็กค่าคาม

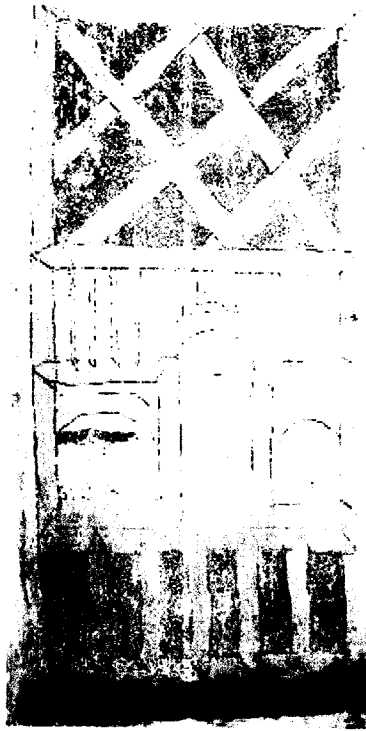

- พระอินทร์เนรมิตประสาทไว้ให้สิ้นใจ กลางป่าแวดล้อมด้วยหมู่ผีและนกกกรวิก
- อันนี้ ปรางคำให้ เทโวอินทราช ทานแก่เจ้า ทั้งห้าห่อขุทโท
- อินทร์ก็ ไล่ชื่อน้อย ในเลขลานคำ ชื่อว่า สังข์ศิลป์ชัย โลกถือฤทธิกล้า

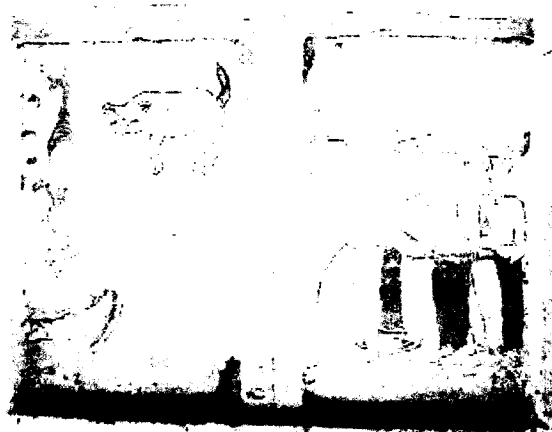
คำจารึก: ท้าวทั้งหกไปนำเอา

- เมื่อนั้น หกส้าท้าว เสียงอ้าเขียนความ
ฝูงข้า เนาเปงจาล จากมาหลายมือ

- ท้าวทั้งหกพบสินไซ ลวงให้สินไซไปจามสุมฉาด้วยกัน
- เมื่อนั้น คามบาทเจ้า จอมช้อยสุกษ

- สินไซ สีโห สังข์ทอง พร้อมด้วยทั้งหก
ได้ออกติดตามเอาสุมฉา ตามคำสั่งของ
พระบิดา
- ให้ผาบได้ เอาเอกองค์ยัตริย์
กีนนครวง อยู่เพ่งพันเข้า

คำจารึก: สนิชพบค่านูชวง (งูใหญ่)

- ที่นั่น ยังมีสรพิษ ตัวขนาดงูชวง
มันก็ เพียรระวังพล เขตคงคอยกว้าง
แม้ว่า ฟังคณาเนื้อ ไคไคเคินฮอค
มันก็ พ่นพิษน้ำ ลายกลั้วมือมัว

- ทั้งหมดเคินรอนแรมในป่า
- เมื่อนั้น กุมารให้ ทั้งปวงโดยอาชญา
ย้ายอ เข้าตัวสร้อย ประคางตั้งแต่งไป

สนิชพบค่านุชทั้ง ๔ และฆ่ายักษ์ตาย

ยักษ์เมื่อตายแล้วก็เกิดฟื้นขึ้นมาอีก
เท่าตัวสินไชก็ใช้ดาบฟันไปจนยังแพ้ไป

- สินไชพบค่านหมู่ผีหลอกให้หลงกลแต่ สินไชรู้ทัน
- มันก็ ทำเพศหน้า เหลียวปิ่นไปไกล
มายานี้ หลอกหลวงคนไข

คำจารึก: • นกกีวัก และผีพวง ผีป่า
• พระก็ แลดูขึ้น แสงตาแจ้งขนาด
เลยเล่า คริสต์สองผู้ กระบวนแม้งแม้นผี

- บรรดานกยักษ์ได้ยอมสินไชเพื่อให้ผ่าน
ไปยังปราสาทกุมภกันท์
- มิ่งหาก เคยสลับลิ้น ลวง โกงกินท่าน
กูก็ ฮู้เพศเพียง ผีเฒ่าชู่เชิง
กูนี้ ลือเกียรติกล้า ภูธรท้าวเอก
ได้แหล่งหล้า เขาสะท้านทั่วแดน

- สินไชเจอยักษ์ผัวตัวต่อตัว
- เมื่อนั้น ทวยช่วยหน้า ด้านต่อนางมี
มิ่งนี้ แนวจิ้งไฮ ลัวกินคนไข

- ครุฑนาคก็ยอมให้สินไชผ่าน
- น้อยคั่งเท่า เถิงเหล่าคอนเลา
ไพรสมจันแสน ค่านกวางดุกว้าง

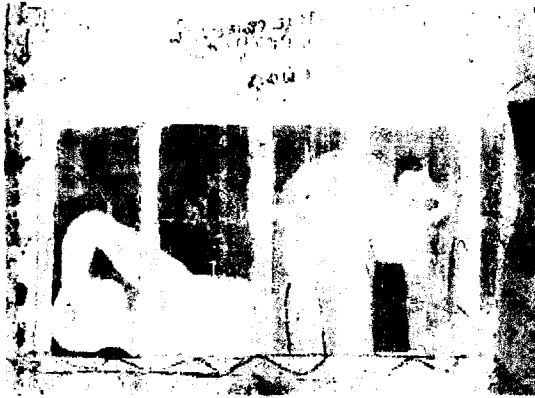
- ช้างทั้งหลายก็ยอมเป็นบริวารสินไช
- หลังคาคล้อย มีส้อมเขาสอม
ภูผนังสูง ช่องชันเป็นชัน

- สินไชมีผู้คนต้อนรับ มีพาหนะให้ความ
สะดวกสบายตลอดทางที่กันดาร
- แม่่งหนี่ เถิงสถานกว้าง นารีลิวลี
ที่นั่น อินทร์ปลูกไว้ ดวงสั้มแก่สมณ

- สินไชได้รับความช่วยเหลือจากสรรพสัตว์ทั้งป่า
- ครั้นว่า กลายค่าน้ำว เคนฮอดคุมกันท์
มันนั้น ลางเทือเขา ข่าวเซ็งเซ็งกล้า

กุมภภัณฑ์ต่อสู้กับสินไช

คำจารึก: สินไชเอาอาคิน

- กุมภภัณฑ์นอนหลับ (7 วัน) สินไชจึงนำสุ
มณาชาคิน แต่สุมณาชาคินถึงยักษ์ได้แต่ร้องไห้
อาลัยยักษ์ผู้เป็นสามี
- บัดนี้ หลานจิกเอาเมียข้าม เขาทองไกลฟ้
นางก็ ขัดบได้ เขียวช้ำนพยอมหลาน
ทรงพระเนตรล้น ลาฟ้ทั้งกระสันต์
ตัวแพงเลิง ช่วงคองคะนิงได้

- สินไชต่อสู้กับกุมภภัณฑ์ด้วยความกล้าหาญจนฆ่า
กุมภภัณฑ์ตาย มีสุมณาชาคินร้องไห้อยู่ข้างๆขอให้ไว้ชีวิต
ยักษ์
- เมื่อนั้น อาสู้งผู้ สมให้สู้งวอน
ขอแต่ ดินนาบให้ มันหลาบกลั้วเกรง สน่อยเทอญ

คำจารึก : กุมภัณฑ์คินรีพ

- ท้าวเวสสุวรรณราชาแห่งยักษ์ร้ายคาถาและใช้น้ำเต้าแก้วรศพกุมภัณฑ์กุมภัณฑ์คินรีพ
- มิงบ่ กลัวเกรงข้าน สุมณฑาเมียเก่า มิงลือ
มิงจัก เป็นเหตุฮ้อน โทมฮ้ายบ่วย ทานเอย
- กูก็ ปูนคำห้าม คัวมิงหลายเทื่อ เลิงแล้ว
มิงจัก คับชาติชั่ว เดียวนี้คอบหญิง นันแหล่ว

- กุมภัณฑ์ตามหาสุมณฑา ด้วยความคิดถึง
พร้อมด้วยบริวารยักษ์
- ซ่าก็ คึดฮอดน้อย สุมณฑาแสนส่วน
แม่นว่า ลดชั่วเมียน แสนต้อปลื้ม พระเอย

คำจารึก : เทพยดาความรักสินไซ.

- กุมภัณฑ์ลักนางสุมณฑาและ
สินไซไปขังไว้ที่เมืองอโนราชมียเทพย
ดาตามอารักขาสินไซ
- น้อยบ่ช้า กุมกอดเอานาง
แย่งไป หอสินไซ กอดโอบบาท้าว

- ยักษ์พาสุมนฉทา-สินไซ ไปเมือง
ยักษ
- มารดาหลวงคู้ม เอาอ่อนสินไซ
กราชคงคอน แม่กระแสดแสทั้ง
- วันลุนเช้า สีเอาไปปิ้งจี ลาบแล้ง
แกงส้มใส่ยาง

- ยักษ์ยืมกับซัยชนะของคนพร้อมกับ
มนุษย์ 2 คนในมือ
- เมื่อถึงห้อง เวสณฑ์ผาสาท
แล้วเล่า วางนาคน้อย ในห้องแท่นคำ

- พิธีถวายเพลิงศพกัมภีร์ เป็นการจำลองแบบของพิธีทำศพทั่วไปในระดับเมือง

- สิ้นไช-มณฑา ขอมมาศพมกัมภีร์ซึ่งช่าง
แต้มเห็นภาพนี้ในเมืองจึงสะท้อนออกมา
ในรูปแต้ม

- ประเพณีคังครกคังสาก เป็นประเพณี
เสี่ยงทายเพื่อต้องการทราบว่าฝนจะตกต้อง
ตามฤดูกาลหรือไม่

- ทหารพร้อมอาวุธ
เป็นภาพสะท้อนที่
ช่างแต้มพยายาม
แสดงออกให้เห็นว่า
ทหารแต่งตัวและใช้
อาวุธประจำกาย
อย่างไรบ้าง

- ทหารหญิงที่แสนจะเรียบร้อย
- ทหารหญิงแต่งตัวคล้ายเนตรนารี แต่เรียนร้อยคู่สง่า
อาจจำลองแบบทหารในวังหรือผู้มีศักดิ์สูง

- การละเล่นของชาวบ้านในงานเทศกาล
การดูคักญา
- งานบันเทิงคู่กับการตีมวยในชนบทอีสาน
อยู่ประจำโดยเฉพาะในงานบุญบั้งไฟ

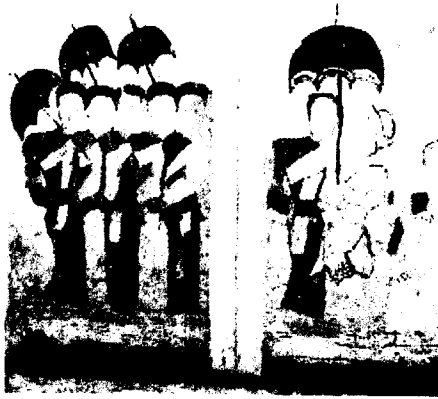

- ทหารใส่หมวก ผมหาว
- ทหารจะคล้ายกันหมด แต่การใส่หมวกและผมหาวคง
หมายถึงทหารหญิง เพราะชายอีสานไม่นิยมไว้ผมหาวใน
สมัยโบราณ คนไว้หาวเขาเรียกว่า "คนผีบ้า"

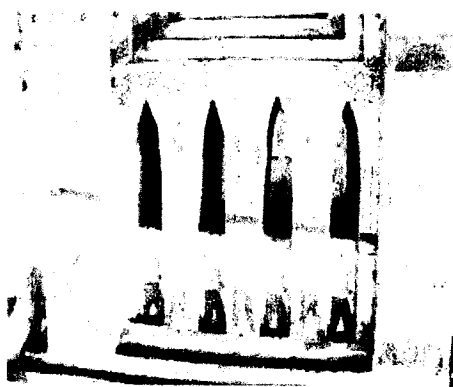
- พระสงฆ์ในยุค 100 มาแล้ว ขณะทำพิธี
อุปสมบทให้พระนวกะ
- คาดว่าเป็นคอนพระยาสุรราช อุปสมบท
ตอนตามหานางสุมณฑา แต่ได้แนวคิดไป
จากการอุปสมบทในยุคปัจจุบันสมัยนั้น

- สาวอุอีสานเมื่อ 100 กว่าปีมาแล้ว แต่งตัวใส่ผ้าถุงขาว คาคะโป และกั๊ม มีหนุมใส่ หมวกเข้ามาหยอกสาว เป็นภาพสะท้อนศิลปะการใช้ผ้าไหมหรือ “คันยู” แบบอีสานในยุคนั้น

- ทหารในยุค 100 กว่าปีมาแล้ว ช่างแต้มได้เขียนภาพให้อารมณ์สนุกสนาน (ด้านบนของภาพ)

- คีกรก-คิงสาก ระหว่างชาย-หญิงซึ่งเป็นภาพที่แสดงให้เห็นการละเล่นระหว่างชาย-หญิง อันถือเป็นประเพณีของชาวอีสานแต่โบราณ

- การละเล่นของชาวอีสาน ในขบวนมีฆ้องกลอง ซึ่งเป็นสัญลักษณ์งานเทศกาล

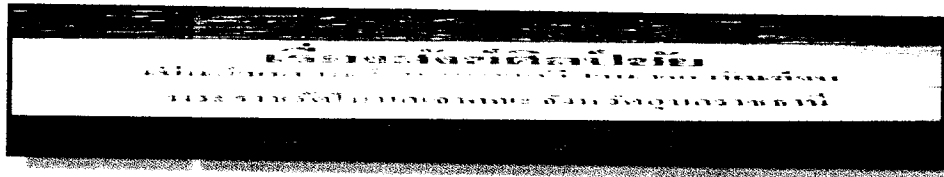
● นรก-สวรรค์ หรือภาพไตรภูมิ

ในความคิดของช่างแต้มอีสาน เช่น
โทษของคนค่อมเกล้า โทษของคนผิดถูก
ผิดเมียคนอื่น โทษคนพูดปด จะเห็น
ภาพต้นไม้จ้าว และมัดมือตัวคน กับ
ประทัดแล้วจุดไฟและกาปากเหล็กปาก
ทองจิกกินหนอนในปาก

คำจารึก : จักได้เอา คีมคบห้า แล

● โทษของคนตอนสัตว์ในเมื่อตายไปจะ
ถูกเขาเอาคีมคืบอันตะตัวเอง โดยแสดง
รูปเปรตถูกทรมาน

ผู้วิจัยกับการออกสำรวจเก็บข้อมูลภาคสนาม
ณ วัดไชยศรี ตำบลสาวะถี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ๔๐๐๐๐

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ : พระครูธรรมสารสุเมธ (คำพันธ์) ญาณวีโร นามสกุล ถิ่นจันดา อายุ ๔๔ ปี
พรรษา ๒๖
- เกิด : วันอังคารที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๐๑
- สถานที่เกิด : ณ บ้านเลขที่ ๘๐ บ้านสร้างมิ่ง ตำบลโนนสูง อำเภอบางตลาด จังหวัดกาฬสินธุ์
- วุฒิการศึกษา : น.ธ. เอก, พธ.บ. (ศาสนา) รุ่นที่ ๑๕ พ.ศ. ๒๕๓๖ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น นิสิตบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น รหัสประจำตัว ๔๕๑๖๐๕๐๖๕๓
- อุปสมบท : เมื่อวันที่ ๓ มีนาคม ๒๕๒๒ ณ อุโบสถวัดอุดมพลหนองไผ่ ตำบลโนนสูง อำเภอบางตลาด จังหวัดกาฬสินธุ์
- ตำแหน่งหน้าที่ : ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดหนองแขวงพระอารามหลวง
ครูใหญ่โรงเรียนการกุศลวัดหนองแขวง
- วันเข้าศึกษา : ๔ มิถุนายน ๒๕๔๕
- ที่อยู่ปัจจุบัน : วัดหนองแขวงพระอารามหลวง ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น
โทรศัพท์ ๐๔๓ - ๓๒๐ - ๘๓๐ มือถือ ๐๑-๗๔๕-๔๔๔๓